

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Thorstein Bunde Veblen Karl Marx'ın Sosyalist İktisadi ve Sosyalizm Üzerine Metinler

Derleyen: Eren Kırmızıaltın

HERETİK

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Thorstein Bunde Veblen
Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı
ve Sosyalizm Üzerine Metinler

Heretik Yayınları: 87, İktisat Serisi: 12

ISBN: 978-605-9436-53-3

©2019 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Kasım 2019, Ankara

Derleyen: Eren Kırmızıaltın

Redaksiyon: Eren Kırmızıaltın

Sayfa Düzeni ve Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın

Kültür Mahallesi, Yüksel Cad., 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

Sertifika No: 41952

İnternet Sitesi: heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

E-mail: info@heretik.com.tr

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağ. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/Ankara

Sertifika No: 42488

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Thorstein Bunde Veblen

Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı ve Sosyalizm Üzerine Metinler

Derleyen
Eren Kırmızıaltın

HERETİK

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

Thorstein B. Veblen'in Evrimsel Sosyal Teorisi ve Derlemedeki Metinler Üzerine Kısa Açıklamalar (Eren Kırmızıaltın)	7
---	---

Makaleler

Sosyalizm Teorisinde İhmal Edilen Bazı Hususlar	35
Karl Marx'ın Sosyalist İktisadî ve Takipçileri I: Karl Marx'ın Teorileri	57
Karl Marx'ın Sosyalist İktisadî ve Takipçileri II: Sonraki Marksizm	79

Kitap İncelemeleri

Karl Kautsky'nin Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemokratie Eserinin İncelemesi	105
Robert Flint'in Socialism Eserinin İncelemesi.....	109
Karl Marx'ın Misère de la Philosophie ile Enrico Ferri'nin Socialisme et Science Positive Eserlerinin İncelemesi	117
Richard Calwer'in Einführung in den Socialismus Eserinin İncelemesi.....	127
Antonio Labriola'nın Essais sur la Conception Matérialiste de l'histoire Eserinin İncelemesi	131
Max Lorenz'in Die Marxistische Socialdemokratie Eserinin İncelemesi.....	135

Thorstein B. Veblen'in Evrimsel Sosyal Teorisi ve Derlemedeki Metinler Üzerine Kısa Açıklamalar

Eren Kırmızıaltın

Elinizdeki derlemenin muhtemel okurlarını kabaca üç kümeye ayırabiliriz: kurumsal iktisat üzerine çalışanlar, Marx'ın iktisat teorisi üzerine çalışanlar ve teorik ve/veya pratik olarak sosyalizm düşüncesi ile ilgilenenler (ilk iki küme bir ölçüde birbiriyle kesişir ve bu kesişen kısımda iktisadi düşünce ve metodoloji üzerine çalışanlar vardır).¹ Bu okurlar arasında Veblen ismini hiç duymamış ya da duymuş ama teorisi hakkında bilgi sahibi olmayanlar da muhakkak ki olacaktır (bu okurlar ikinci ve üçüncü kümeye dâhildir). Bu takdim esasen söz konusu okurlar için kısa bir bilgilendirme notu niteliğinde. Dolayısıyla, önce Veblen'in kurumsal iktisadının teorik yapısına kısaca bakmakta fayda var.

¹ Derlemenin bu üç kümeye dâhil olmayan sınırlı sayıda okurları da mutlaka olacaktır.

I

Veblen'in Kurumsal İktisadı: Evrimsel Bir Sosyal Teori²

Veblen evrimsel sosyal teorisini post-Darwinci bir teori olarak adlandırır. (Veblen'e göre Klasik ve neoklasik iktisat teorisi pre-Darwincidir [Bilir, 2018: 208].) Bu teoride sosyo-ekonomik ve biyolojik unsurların bir arada ele alındığı evrimci görüşten; içgüdünün, içgüdüsel eğilimlerin ve alışkanlıkların dikkate alındığı psikoloji ve pragmatist görüşten ve toplumun aşamalarını spesifik özelliklere göre sınıflandırmak için kullandığı antropolojiden yararlanır. Bireysel ve toplumsal ilişkileri değerlendirirken birçok unsuru dikkate almakla kalmaz, etkileyici bir derinliğe ve inceliğe sahip bir bakış açısı sunar. Bu bakış açısını, üç grup altında topladığımız kavramlar üzerinden açıklayabiliriz: - içgüdü ve içgüdüsel eğilimler, - alışkanlık ve kurum, - selektif adaptasyon, kümülatif silsile ve toplumsal evrim.

İçgüdü ve İçgüdüsel Eğilimler:

Veblen'e göre içgüdü herkeste bulunur, kalıtsal bir özelliktir ve insan davranışındaki ana kuvvettir (Veblen, 1918 [1914]: 1). Bu nedenle “doğuştan gelen eğilim ve bu eğilimin uygun duygusunu da kapsayan içgüdüsel eğilimlerin tümü, insanın ‘manevi doğa’sını -çoğunlukla daha basit bir şekilde ‘insan doğası’ olarak adlandırılır- oluşturur” (a.g.e: 14).

² Bu kısımda, 2017 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen “Rasyonalite-İktisat İlişkisi: W. S Jevons, K. Marx ve T. B. Veblen'in Farklı/Benzer Rasyonalite Anlayışları Özelinde Bir İrdeleme” başlıklı doktora tezinin üçüncü ve beşinci bölümlerinden yararlandım. Tez *İktisat ve Rasyonalite* başlığıyla da yayımlandı (Heretik, 2017).

Ayrıca içgüdüsel eğilim, esasen basit ve somut bir objektif amaca yönelmiştir; yaşamın amaçları, başarılmak istenen gayeler bu içgüdüsel eğilimlerce belirlenir (Veblen, a.g.e: 6-7). Veblen'e göre içgüdüsel eğilimlerin amaçlı olması dolayısıyla bütün içgüdüsel eylemler, bir gayeye bağlı kalması bağlamında teleolojiktir³ ve içgüdüsel olarak veri, bir gayeyi başarmaya çalışması anlamında zekâ içerir (a.g.e: 32). Veblen'in içgüdüyü ele alış biçiminde üç husus önemlidir:

- Veblen içgüdüyü açıklarken hem biyolojiye (Mendelci kalıtım yasalarına⁴) hem de psikolojiye göndermede bulunur ancak Mitchell'in (1914: 19-20) belirttiği üzere içgüdü kavramını, hem biyoloji bilimlerinden ve hem psikolojiden ayırır, zira hem biyolojik araştırma hem de psikolojik analiz içgüdü'nün yapısına odaklanırken Veblen içgüdü'nün fonksiyonelliği üzerinde durur. Yani önemli olan içgüdü'nün insanın eylem ve davranışlarını nasıl etkilediğidir.

Veblen'e göre içgüdüsel eğilimler herkeste bulunan kalıtsal bir özelliktir, bu anlamda değişmez olarak değerlendirilebilir ancak vurguladığı üzere içgüdüsel eğilimlerin davranışsal hâli değişime tabidir (Hodgson, 2004: 165).

- İçgüdüsel eğilimlerin davranışsal hâli alışkanlık tarafından değiştirilir.

3 Her şeyin temelinde ereğin, yani ulaşılmak istenen şeyin, amacın olduğunu varsayan düşünme biçimi. Var olan ve var olacak olgu ve olaylar ile aralarındaki ilişkileri sonuç olarak değerlendirilen bir amaca göre açıklamak.

4 *The Instinct of Workmanship and The Industrial Arts* adlı çalışmasının çeşitli yerlerinde Mendelci kalıtım yasalarına atıfta bulunur. Örneğin s.13-16-21-22.

Burada Veblen için önemli olan başka kavramlara varıyoruz: alışkanlık ve kurum.

Alışkanlık ve Kurum:

Veblen, kurum ve kültürü alışkanlıklara bağlı olarak tanımlar. Kurum, hem birey hem de cemaat mensubu olarak insanın hâkim düşünce alışkanlıklarıdır.

Esasında kurumlar, bireyin ve cemaatin belirli ilişkileri ve belirli işlevleri bakımından hâkim düşünce alışkanlıklarıdır ve yaşam tertibi, ki bu tertip belirli bir zamanda veya herhangi bir toplumun gelişimindeki belirli bir noktada toplu olarak yürürlükte olan kurumlardan oluşur, psikolojik açıdan, genel olarak, hâkim manevi tutum ya da hâkim yaşam teorisi olarak karakterize edilebilir (Veblen, 2015: 171).

Bu bağlamda kurumlar oldukça geniş tanımlanabilir; aile, devlet, üretim sistemi, finans sistemi hatta dünya ekonomisi bir kurum olarak değerlendirilebilir (O'Hara, 2002: 84).

Rutherford'un (2001: 174) da belirttiği gibi kurumlar -düşünce alışkanlıkları olarak- bireylerin eğilimlerini, kıymet veya değer standartlarını biçimlendirirler; insanların yaşam tertiplerine kılavuz olurlar. Dolayısıyla düşünce alışkanlıklarının değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan yeni yaşam yöntemleri, daha önceki kültürde/kurumsal yapıda değerli, kıymetli olan vasıfları değersizleştirebilir, kıymetsizleştirebilir. Bu nedenle itibar, onur ve hatta belirli bir cemaatteki belirli bir sınıfın cemaatteki nüfuzu veya belirleyiciliği gibi kültürel kavramların içeriği, zihin ve düşünce alışkanlıklarına bağlı olarak değişir.

Veblen'in kültürü, kurumları ve dolayısıyla insanı biçimlendiren bir unsur olarak alışkanlığı ele alış biçiminde iki husus önemlidir.

-Veblen'e göre alışkanlıkların değişimi veya kalıcılığı tek biçimli değildir; bazı alışkanlıklar diğerlerinden daha kalıcıdır. Şimdiki durumda geçerli olan alışkanlığın kalıcılığı, kendinden önceki alışkanlıkla ne kadar örtüştüğüne bağlıdır. Ayrıca alışkanlıklar farklı bireyler ve bireylerin dâhil olduğu farklı gruplar arasında farklı derecelerde etkili olur.

[B]ireyin yaşamını yöneten alışkanlıkların en eski ve köklüleri –ki bu alışkanlıklar bireyin var oluşuna bir organizma gibi temas eder- genellikle en kalıcı ve en buyurucu olanlarıdır. Bu alışkanlıklardan sonra ise, biraz düzensiz ve kesinlikle değişmez bir sıralamada olmayan daha yüksek istekler –bireyin ya da ırkın sonradan biçimlenen alışkanlıkları- gelir (...). Genel olarak, alışkanlık ne kadar uzun süreli ise, alışkanlık ne kadar değişmemiş ise ve yaşam sürecinin önceki alışkanlık biçimleriyle ne kadar çok örtüşüyorsa, veri alışkanlık kendisini o kadar kalıcı gösterecektir. Eğer insan doğasının, alışkanlık eyleminin içerdiği belirli özellikleri veya bu alışkanlıkta icra edilen belirli kabiliyetleri, zaten yaşam süreciyle büyük oranda ve derinlemesine ilgili olan özellik ve kabiliyetler ise veya bu özellik ve kabiliyetler belirli bir ırksal stokun yaşam tarihine derinden bağlı ise, bu alışkanlık daha güçlü olacaktır (Veblen, 2015: 99).

-Alışkanlığın aktarımında öğrenim/egitim süreci etkilidir. Düşünce alışkanlığının aktarımı ve muhafazası sürecinde öğrenim/egitim belirleyici olur. Bu öğrenim/egitim süreci kültürel gelişmeye bağlı olarak değişir. Söz konusu süreç

erken dönemde dini, doğaüstü temsilci bağlamında esasen dini temelli kültleri, ritüelleri aktaran rahiplerle başlayıp, daha sonra okul -kolej ve üniversiteler- vasıtasıyla süregelen skolastik disiplin içerisinde devam eder (Veblen, 2015: 322-7).

Veblen'e göre içgüdüsel eğilimler ve alışkanlıklar bir-biriyle ilişki içerisindedirler ve bunlara bağlı olarak insan değişir. Ve bu değişim kümülatiftir, selektif bir adaptasyon sürecidir.

Selektif Adaptasyon, Kümülatif Silsile ve Toplumsal Evrim:

Veblen bu süreçsel ilişkiyi; insanı değişmeyen, soyut, veri olarak kavrayan hedonistik yoruma karşı çıkarken şöyle açıklar:

Hedonistik kavrayışa göre insan, haz ve elemin hesap makinesidir (lightning calculator), faaliyet alanında onu sağa sola salındırmakla birlikte örselemeden bırakan uyarıcı itkinin etkisi altındaki homojen mutluluk arzusu küreciği gibi sarkaç hareketi yapar. Ne öncesi vardır ne de sonrası. Soyutlanmış, kati veri insandır, herhangi bir yöne doğru hareket etmesine yol açan güçlerin mücadelesi olmadıkça kararlı (stable) dengededir (...).

Daha sonraki psikoloji ise, modern antropolojik araştırma ile desteklenerek, insan doğasına dair farklı bir kavrayış sunar. Bu kavrayışa göre insanın bir şey yapma vasfı adeta elverişli güçlerin etkisi yoluyla ortaya çıkan haz ve acıya katlanmak değildir. İnsan basitçe (...) arzular yığını değildir, daha ziyade gözler önüne serilen faaliyet içerisinde dışavurulan ve gerçekleştirilmeye çalışılan alışkan-

lık ve eğilimlerden oluşan tutarlı bir yapıdır (structure). Bu görüşe göre, insan faaliyeti ve diğerleri arasındaki iktisadi faaliyet, veri arzuların doygunluğa ulaştırılması sürecine bağlı olarak kavranmaz. Faaliyetin kendisi sürecin tözel bir olgusudur ve kılavuzluğunda eylemin ortaya çıktığı arzular, faaliyetin verili bir durumda kendini gözler önüne sereceği spesifik bir yönelimi belirleyen mizaç koşullarıdır. Bu mizaç koşulları, ilişkili olduğu belirli bir eylemdeki eyleyenin tutumu olarak dikkate alındığı sürece, söz konusu koşullar altında hareket eden (acts) birey için kesin ve nihaidir. Ancak bilimin bakış açısına göre bunlar, eyleyenin var olan zihin yapısının unsurlarıdır ve öncüllerinin ve içinde bulunduğu yaşamın sonuçlarıdır. Bunlar eyleyenin kalıtsal hususiyetlerinin ve eyleyenin geçmiş deneyimlerinin ürünleridir; belirli gelenekler, konvansiyonaliteler ve maddi koşullar bütünü altında kümülatif olarak gelişirler ve süreçteki yeni bir adım için hareket noktası olurlar. Bireyin iktisadi yaşam tarihi, araçların amaçlara kümülatif bir şekilde adaptasyonu sürecidir; bu kümülatif değişme, devam eden bir süreç olduğundan dolayı, herhangi bir noktadaki eyleyenin ve onun çevresinin geçmişteki sürecinin bir sonucudur. Eyleyenin bugünkü yaşam yöntemleri, geçmişten aktarılan yaşam alışkanlıklarının ve geçmiş yaşamın mekanik bir artışı gibi kalan koşulların uygulanmasıdır (Veblen, 1898: 389-391).

Veblen'e göre insan sürece bağlı olarak değişen, somut ve değişen koşullara selektif bir adaptasyon sağlayan, dinamik bir varlıktır. İnsan evrimsel süreç içerisinde yeniden ve yeniden biçimlenir ve bu evrimsel süreç toplumsal bir süreçtir: İnsanın bugünkü yaşam yöntemleri, yaşam alışkanlıklarının selektif adaptasyonunun bir sonucudur; bu se-

lektif adaptasyon ise esasen düşünce alışkanlıklarının (kurumların) değişmesidir ve bu değişimin kendisi toplumsal evrimdir:

Toplumsal evrim, ortak yaşam koşullarının gerilimi altında, düşünce yapısının ve düşünce alışkanlıklarının selektif bir adaptasyon sürecidir. Düşünce alışkanlıklarının adaptasyonu, kurumların gelişmesidir. Ancak kurumların gelişmesi, daha tözsel karakterde bir değişimi de beraberinde getirir. Durumun değişen zorunlulukları, alışkanlıklarda bir değişime yol açmasının yanı sıra insan doğasında da benzer bir değişime yol açar. Toplumun beşeri unsuru, yaşamın değişen koşullarıyla birlikte çeşitlenir (Veblen, 2015: 192).

Veblen'in evrimsel yaklaşımında üç husus önemlidir:

-Bu yaklaşımda insan toplumsal evrim içerisinde biçimlenmekle birlikte salt toplumsal bir varlık değildir, ayrıca bireydir de. Yani insan sadece toplumun biçimlendirdiği bir varlık değildir, toplumsal ilişkilerce belirlenmeyen özelliklere de sahiptir.

-Evriminin sonucuna dair bir belirsizlik söz konusudur, değişimin spesifik bir yönelimi yoktur (O'Hara, 1997: 78). Tarihsel ve toplumsal süreçteki kurumsal/kültürel koşullar dikkate alınır ancak bu koşulların değişiminin nasıl bir güzergâh izleyeceği önceden kestirilemez, daha doğrusu buna yönelik bir çıkarımda bulunulmaz.

-Veblen'in evrimsel yaklaşımı antropolojik bir açıklama içerir ve bu açıklama biçiminde ekonomik ilişkilerin her zaman esas belirleyici olmayabileceğini iddia eder. Örneğin "ilksel yabancı cemaatlerde ekonomik sınıflar yoktur" (Veb-

len, 2015: 13) ancak burada da bir yaşam tertibi vardır. Bu yaşam tertibinde etkin olan kurumlar, barbarizmde etkin olan kurumlardan farklı bir şekilde var olmuş ve kıymet ve değer standartlarını da bu farklılık üzerinden tesis etmiştir (zira kurumlar, bireylerin kıymet ve değer standartlarını da biçimlendirirler [Rutherford, 2001: 174]) ve nihayetinde ekonomik ilişkilerin dışındaki ilişkiler esas belirleyici olmuştur.

Buraya kadar Veblen'in evrimselci sosyal teorisini üç grup altında topladığımız kavramlar üzerinden özetledik. Şimdi elinizdeki derlemede yer alan metinlere bakalım.

II

Derlemedeki Metinlerin İncelenmesi

Veblen, *Sosyalizm Teorisinde İhmal Edilen Bazı Hususlar* başlıklı çalışmasında, sosyalizmi mümkün kılabilen bir hissiyat olarak halkın mevcut sistemden duyduğu (bugün de devam eden) hoşnutsuzluğu inceler; bu hoşnutsuzluğun nedenini, boyutunu, kalıcı mı yoksa geçici mi olduğunu sorgular. Bu sorgulamadan vardığı en önemli sonuç, söz konusu hoşnutsuzluğun temel nedeni değilse de nedenlerinden birinin “iktisadi öykünme” olduğudur: Sosyalist teori mevcut sistemin adaletsiz, eşitsiz, savurgan ve verimsiz olduğunu ileri sürerken haklı olabilir ancak bunlar halkın mevcut sistemden duyduğu hoşnutsuzluğu açıklamada yeterli değildir, iktisadi öykünmenin dikkate alınması gerekir.

Veblen iktisadi öykünmeyi bir eğilim olarak görür.⁵ Dolayısıyla insan eyleminin temel belirleyicilerinden biridir ve insan eylemine dair çıkarsama yaparken mutlaka dikkate alınmalıdır.

Veblen'e göre öykünme modern endüstri sisteminden doğmamıştır ama iktisadi öykünmenin etkisinin artmasının sebebi modern endüstri sistemidir.

[S]erbest rekabet sistemi hem endüstriyel faaliyeti toplumsal örgütlenmenin daha ilkel biçimlerinde olduğundan daha yüksek bir kademeye yükselterek hem de diğer öykünme biçimlerinin şöhret ihtirasının tatminini sağlama ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırarak öykünmenin bu biçimini şiddetlendirdi. Genel olarak ve ortalama insanın perspektifinden bakıldığında toplumun modern endüstriyel örgütlenişi pratikte öykünmenin ölçeğini bu tek hatta doğru daralttı ve aynı zamanda temel yaşam ve refah araçlarına ulaşmayı kolaylaştırarak insani çabanın öykünme amacına hasredilebilecek miktarını maddi olarak genişletti. Dahası, bireyin hareket özgürlüğünü ve maruz kaldığı çevreyi genişleterek -yaşamını sürdürürken karşılaştığı insanların sayısını artırarak ve aynı ölçüde, karşılaşılan insanların dış görünüşten başka yollarla saygısını kazanma ihtimalini azaltarak- kişisel refaha yönelik harcamanın sergilenmesi üzerinden itibar kazanmanın iktisadi araçlarının görece etkinliğini artırdı (Elinizdeki derleme, s. 43-4).

Etkisi artan iktisadi öykünmenin gelişiminde iki aşama vardır. Birinci aşama, insanların toplumun mevcut örgütlenişi içerisinde itibar kazanmayı kendi çevresindekilerden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

5 Kıskançlığı ise bu öykünmeyi **tamamlayan** bir duygu olarak ele alır.

üstün olma ya da olduğunu düşündürme çabasıyla ilişkilendirirken iktisadi başarının itibarın en yaygın biçimde kabul gören ölçütü olmasıdır (s. 41)

Bugünün toplumunda, yani kuralsız bir rekabetin hüküm sürdüğü, rakipsiz biçimde endüstriyel ve iktisadi olan modern toplumda, onay kazanmanın halihazırdaki en kolay yolu endüstriyel -iktisadi- üstünlük sağlamaktır. Dürüstlük ve kişisel değer her zaman olduğu gibi bugün de bir önemi vardır elbette; fakat mütevazı hırslara ve imkânlara sahip olan bir kişinin yani ortalama birinin durumunda, son derece alçakgönüllü bir saygınlık isteğini tatmin etmek amacıyla endüstriyel-iktisadi-üstünlük bakımından itibar kazanma çabası, kişinin modern toplumda maruz kaldığı çok geniş çevreye yeterince nüfuz edemez. Kişinin onurunu -ve özsaygısını- doğrudan ilişki içinde olmadığı insanların gözünde sürdürmesi, iktisadi başarıyla çok yakın bir anlama gelen, iktisadi kıymet göstergelerinin sergilenmesi yoluyla sağlanır. Bir kişi soylu ve erdemli olabilir, fakat söz konusu kişinin bu özelliklerinin farkında olmayanların gözünde bunlar bir saygınlık hissi uyandırmayacaktır ve kişinin karşılaştığı yüz insandan doksan dokuzu böyledir (s. 40-1).

İkinci aşama ise söz konusu başarının teşhir edilmesidir (s. 42) Başarıya ulaşmak yetmez, bunun en iyi/etkili biçimde gösterilmesi gerekir.

Bu iki aşama sonucunda gelişen iktisadi öykünmeyi (ve iktisadi öykünmeyi tamamlayan kıskançlık duygusunu) dikkate almayan bir sosyalizm teorisinin hedefleri, insanlar için arzulanan sonuçlara yol açmayabilir zira itibarın kaynağı iktisadi başarının yarattığı göreceliktir -çevresindeki-

lerden üstün olmak ihtiyacı- ve mutlak değişimler burada herhangi bir değişikliğe sebep olmaz. Yani mutlak refah seviyesinde artışlar iktisadi öykünmeden doğan mücadeleyi sonlandırmaz.

Genel olarak ele alındığında, diğer şeyler aynı kalmak koşuluyla, modern insan için fiziksel yaşam koşulları kolaylaştıkça, kişisel temasın ufku ve boyutu genişledikçe ve kişiler arasında fikir alışverişi fırsatları arttıkça iktisadi başarının öykünme aracı olarak ağırlığının artacağı ve iktisadi saygınlık çabasının yoğunlaşacağı kabul edilmelidir. Öykünmenin gayesi mutlak refah düzeyi olmadığından, topluluğun ortalama refahındaki hiçbir artış bu mücadeleyi sonlandıramaz. Genel bir iyileşme, herkesin kendini başkalarıyla kıyaslayıp üstün çıkma ihtirasından kaynaklanan huzursuzluğu dindiremez (s. 44).

Veblen, söz konusu çalışmasında iktisadi öykünmeye dair yukarıda kısaca özetlenen görüşlerini sunduktan sonra sistem tartışmasına girer. Toplumsal örgütlenme yöntemlerinin geçerliğini çeşitli açılardan ele alır.

Veblen, elinizdeki derlemenin ikinci makalesi olan Karl Marx'ın Sosyalist İktisadi ve Takipçileri I: Karl Marx'ın Teorileri başlıklı çalışmasında Marx'ın iktisat teorisini inceler. Çalışmasına övgüyle başlar; Veblen'e göre Marx'ın iktisadi kendini önceleyen bütün teorik sistemlerden radikal bir kopuştur ve bir bütün olarak ele alınmadığı takdirde kavranamaz ve "Marx'ınkinden mantıksal olarak daha tutarlı bir iktisadi teori sistemi yoktur" (s. 59). Bununla birlikte Marx'ın teorisine içkin propagandacı amaçlar olduğunu ve tarafgir-

lik içerdiğini ancak mantıksal kavrayışının, herhangi bir taraftarlığın çalışmasını çarpıtmaya imkân vermeyecek kadar muntazam ve sağlam olduğuna da dikkat çeker (s. 58-9).

Marx'ın iktisat teorisine dair övgülerini sunduktan sonra teoriyi değerlendirmeye girişir ve bu değerlendirmeye Marx'ın varsayım ve önkabullerini temellendiren kaynakları belirtmekle başlar: Materyalist Hegelcilik ve İngiliz Doğal Haklar Sistemi. Marx'ın materyalist Hegelciliği Veblen'in bu çalışmasında İngiliz Doğal Haklar Sistemi'nden daha önemli bir yere sahiptir, teoriyi büyük ölçüde bu kaynağın belirleyiciliği üzerinden değerlendirir. (Çünkü Veblen'in evrimsel sosyal teorisi post-Darwinci bir teoridir ve Hegelci materyalist tarih anlayışı Darwinci ya da post-Darwinci teoriye karşıttır [s. 62].⁶)

Veblen'e göre Hegelci materyalizm, Hegel'in “düşünce varlıktır” iddiasına “varlık düşünceyi yaratır” biçiminde itiraz ile biçimlenerek Hegelci ortodoksiden ayrılır ama teorik formülasyonunda hareket, gelişme, evrim ve ilerleme anlayışlarının devam etmesi ve hareketin çatışma ya da mücadeleyle gerçekleşmesi anlamında halen Hegelcidir. Ve bu hareket, süreç içerisinde ulaşılabilecek bir hedefe, bir gerçekleştirmeye doğrudur.

Hegelci materyalizm, Hegelci ortodoksiden kabaca temel mantıksal ardışıklığın tersyüz edilişiyle ayrılır; söz konusu mantığın terk edilişiyle ya da gerçekliğin yeni tetkiklere tabi tutuluşuyla değil. Belki aşırı basitleştirme pahasına şöyle söylenebilir: Hegel'in *Das Denken ist das Sein* (düşünce varlıktır) biçimindeki hükmünü ilan ettiği

verde; materyalistler, özellikle Marx ve Engels, *Das Sein macht das Denken* (varlık düşünceyi yaratır) derlerdi. Fakat her iki durumda da, yaratıcı öncelik bütünü şu ya da bu unsuru tanınmıştır ve hiçbir durumda ikisi arasındaki ilişki bir nedensellik ilişkisi değildir. Materyalist anlayışta, insanın tinsel yaşamı -insanın ne düşündüğü- maddi açıdan insanın ne olduğunun yansımasıdır. Bu, büyük ölçüde ortodoks Hegelcinin maddi dünyayı tinin yansıması olarak görmesiyle benzer. Her ikisinde de spekülasyonun ve teori formülasyonunun hâkim kuralı hareket, gelişme, evrim ve ilerleme anlayışıdır ve her ikisinde de hareket zorunlu olarak çatışma ya da mücadele yöntemiyle gerçekleşir. Hareket ilerlemenin doğasıdır – bir hedefe, hareket tarafından içerilen eylemde örtük olanın açığa çıktığı bir gelişmeye doğru aşamalı bir gelişim. Dahası, hareket kendi kendisini koşullar ve eyler; bu anlamda, içsel zorunluluk tarafından gerçekleştirilen bir açımlandır. Ortodoks Hegelci sistemde hareketin ya da evrimin yöntemini oluşturan mücadele tinin meşhur üç aşamalı diyalektik süreç ile kendini gerçekleştirmek üzere sürdürdüğü mücadeledir (s. 62-3).

Söz konusu Hegelci materyalizmden doğan tarih yorumlaması yani materyalist tarih anlayışında diyalektik hareket sınıf mücadelesi üzerinden biçimlenir (s. 63) Diyalektik hareketin öznesi sınıflar, sebebi sınıflar arası eşitsizliklerdir. Diyalektik hareket sınıflar arasında, yaşamın maddi araçları için var olan bilinçli mücadeledir, sınıflar arası eşitsizliğin ortaya kaldırılmasına yönelmiştir (bu aynı zamanda gelişiminin nihai aşamasıdır). Diyalektik hareketin belirleyicisi olan sınıf mücadelesi bu şekilde formüle edildiğinde, sınıflar eyleme geçiren güdünün çıkar olduğu sonucuna varı-

rız (s. 65): sınıf mücadelesi çıkar merkezli bir mücadeledir. Veblen sınıf mücadelesinin bu özelliğini belirttikten sonra (Marx'ın teorisinin Darwinci ya da post-Darwinci teoriyle uyuşmayan) başka bir özelliğine daha vurgu yapar: sınıf mücadelesinin hazcı hesaplar üzerinden gerçekleşmesi.

Sınıf mücadelesi doktrininin bir özelliğinden daha söz etmek gerekir. Kavramın kendisi Darwinci çerçeveden alınmış değildir. Bununla birlikte, kavram meşru biçimde sağ ya da sol Hegelciliğe de atfedilemez. Kavram, kökeninde faydacılıktan alınmıştır ve soykütüğü bakımından İngilizdir; Marx'a ise ancak kişisel çıkar sisteminin unsurlarını buradan ödünç alması sayesinde aittir. Bu bakımdan, aslında, hazcılığın bir parçasıdır ve Hegel'den ziyade Bentham ile ilişkilidir. Sınıf mücadelesi, hazcı hesaplar temeli üzerinde gerçekleşir ki bu da Hegelci sürecin açılanması anlayışına ve post-Darwinci kümülatif nedensellik kavramlarına eşit derecede yabancısıdır (s. 66).

Veblen bu çalışmasında ayrıca emek değer teorisi, birikim yasası, yedek sanayi ordusu gibi Marx'ın teorisinde önemli olan diğer hususların da üzerinde durur ancak Hegelci materyalizm ve sınıf mücadelesi kadar değil. Zira Veblen'in yaptığı, esasen, Marx'ın teorisini ayrıntılı bir şekilde sunmak değil, söz konusu teoriyi evrimsel sosyal teori üzerinden incelemektir ki bu çalışmanın devamı olan, *Sonraki Marksizm* alt başlıklı diğer çalışmasında söz konusu teoriyi kendi evrimsel sosyal teorisi üzerinden bir sorgulamaya tabi tutar, Marx'ın teorisindeki diğer önemli hususlardan ziyade Hegelci romantikliğiyle ilgilenir.

Veblen, *Karl Marx'ın Sosyalist İktisadî ve Takipçileri II: Sonraki Marksizm* başlıklı çalışmasında, bir önceki çalışmada ağırlıklı olarak üzerinde durduğu Hegelci materyalist anlayışı ve sınıf mücadelesini Darwinci evrim kavramlarını kullanarak değerlendirir.

Önce materyalist tarih anlayışını Darwinci teori üzerinden ele alır. Materyalist tarih anlayışında bir yönelim ve nihai aşama vardır, Darwinci tasarıda ise bir neden ve sonuç sürekliliği vardır ve bu süreklilikteki kümülatif nedenselliğin güzergâhı önceden kestirilemez, bir nihai aşama yoktur. Materyalist tarih anlayışında maddi gereklilikler toplum içinde yaşayan insanın eylemini kontrol eden yegâne unsurdur, Darwinci kümülatif nedensellikte ise kurum yani hâkim düşünce alışkanlıkları belirleyicidir ve “Darwinci norm altında maddi gerekliliklerin ne ölçüde insan davranışlarını ve kültürel gelişmeyi kontrol ettiği meselesi, söz konusu maddi gerekliliklerin insanların düşünce alışkanlıklarını (yani ideallerini ve amaçlarını; gerçeklik, güzellik ve iyilik anlayışlarını) biçimlendirmede ne ölçüde pay sahibi olduğu meselesi haline gelir” (s. 86).

Romantik (Marksist) teorinin ardışıklığı esasen entelektüel bir ardışıklıktı ve dolayısıyla teleolojik bir karakterdeydi. Yani, bir amaca eğilimliydi. Bir tamamlanmada, bir nihaî aşamada son bulmalıydı. Diğer taraftan, Darwinci düşünsel tasarıda, olgularda ve olgulara atfedilenlerde aranan süreklilik bir neden ve sonuç sürekliliğidir. Körlemesine kümülatif nedenselliğin bir tasarımıdır bu; eğilimlere, nihaî aşamaya ve tamamlanmaya yer yoktur burada (...)

(...) Marksist tasarının ilk kaidesi “Materyalist” teriminde içerilen düşüncedir; yani, yaşamın maddi araçlarının gereklilikleri, her aşamada, toplum içinde yaşayan insanın eylemini kontrol eder, dolayısıyla kurumların gelişimine kaçınılmaz olarak yön verir ve kültürün vasıflarındaki her bir değişimi biçimlendirir. Toplumsal yaşamın maddi gerekliliklerin denetimine tâbi oluşu, insanların maddi (iktisadi) faydalar ve kayıplar üzerine düşünmesi ve yaşamın daha iyi bir maddi ölçütünü sağlayacak olanı seçmesiyle gerçekleşir. Materyalist anlayış Darwinci kümülatif nedensellik normu altında işlediğindeyse, ilk olarak, bu başlangıç ilkesi kalıtsal eğilim, meslek, gelenek, eğitim, iklim, beslenme vb. üzerinden harekete geçen spekülâtörün düşünce alışkanlıkları kertesine indirgenir. Bununla birlikte, Darwinci norm altında maddi gerekliliklerin ne ölçüde insan davranışlarını ve kültürel gelişmeyi kontrol ettiği meselesi, söz konusu maddi gerekliliklerin insanların düşünce alışkanlıklarını (yani ideallerini ve amaçlarını; gerçeklik, güzellik ve iyilik anlayışlarını) biçimlendirmede ne ölçüde pay sahibi olduğu meselesi haline gelir. Böylelikle, kültürel özelliklerin ve bunun üzerine inşa edilmiş kurumsal yapının ne ölçüde maddi (iktisadi) gerekliliklerin gelişiminden kaynaklandığı sorunu, alışkanlıkların biçimlenişini belirleyen karmaşık koşullar arasında iktisadi gerekliliklerin nasıl ve ne ölçüde etkin olduğu meselesi haline gelir. Artık sorun maddi gerekliliklerin insanların eylemlerini rasyonel biçimde yönlendirip yönlendirmediği değildir. Sorun, kaba nedenselliğin sonucu olarak, maddi gerekliliklerin iktisadi yorumlamada varsayıldığı türden düşünce alışkanlıklarına yol açıp açmadığı ve son tahlilde yalnızca iktisadi gerekliliklerin, doğrudan ya da dolaylı olarak, düşünce alışkanlıklarının biçimlenmesinde etkin olup olmadığıdır (s. 84-6).

Veblen, materyalist tarih anlayışını Darwinci teori üzerinden değerlendirdikten sonra sınıf mücadelesini ele alır. Marx'ın sınıf mücadelesi açıklamasında, insanları bireysel ya da kolektif eyleme geçiren güdünün maddi çıkar olduğu kabul edilir ve temelinde maddi çıkar olan bu mücadele, her yerde ve her zaman sosyalist tamamlanmaya doğru ilerleyecektir -engel ya da sapmalar ilerleme süreci yavaşlatabilir ama sonucu değiştirmez. Darwinci teoride ise maddi çıkar kadar ya da ondan daha önemli olan iki unsur vardır: alışkanlıklar ve doğal eğilimler. Alışkanlık ve doğal eğilim, kesin bir sınıfsal karşıtıklara bağlı mücadelenin gerçekleşmesini ve eğer gerçekleşirse bu mücadelenin mutlaka sosyalist tamamlanmayla sonuçlanacağı varsayımının tartışılmaz bir kesinliğe sahip olmayacağını gösterir.

İktisadî imtiyazlar sürdüğü müddetçe imtiyazlılar ile imtiyazlardan mahrum olanlar arasında çıkar ayrılıkları olacaktır. Toplumun üyeleri, bu toplumsal yarılma hattının işaret ettiği pek çok iktisadi çıkar etrafında taraflarını seçeceklerdir. Sınıf mücadelesi bu sınıfsal çıkarlar üzerinde yükselecek ve sınırları birbirine karşı belirlenmiş iki sınıf arasında ihtilaf başlayacaktır. Bu mücadele, durumun mantığı gereği, yalnızca önceden daha talihsiz durumda olanların hâkimiyeti ele almasıyla son bulabilir. Dolayısıyla sınıf mücadelesi, üzerinde yükseldiği çıkar farklılıklarını ortadan kaldırırsa dek sürmelidir. Bütün bunlar mantıksal olarak tutarlı ve ikna edicidir; fakat bu süreç akdedilmiş eylem ve imtiyazın muhasebesi zemini üzerinde sürdürülür, neden ve sonuç zemininde değil. Sınıf mücadelesi böyle kavrandığında her yerde ve her zaman sosyalist tamamlanmaya doğru aralıksız biçimde ilerleme eğiliminde olmak zorundadır ve engeller ya da sapmalar

gelişim silsilesini yavaşlatsa da nihayetinde bu tamamlanmaya varmalıdır. Kavramın Marx'ın sistemi içindeki yeri budur. Fakat tarihin gösterdiği bu değildir. Bütün uluslar ya da uygarlıklar iktisadi çıkara dayalı ayrımların ortadan kalktığı ya da kalkacağı bir sosyalist tamamlanmaya doğru aralıksız biçimde ilerlemediler. Çöken ya da akamete uğrayan uluslar ya da uygarlıklar gösteriyor ki sınıf mücadelesi yoluyla kaydedilen gelişme ne kadar makul ve mantıklı olursa olsun, hiçbir şekilde kaçınılmaz değildir. Darwinci ilke açısından düşünüldüğünde, insan düşüncesinin büyük ölçüde mantıksal ve entelektüel güçlerden ayrı süreçler tarafından denetlendiği; kamusal ya da sınıfsal fikirlerin ulaştığı sonuçların mantıksal çıkarım kadar ya da ondan daha fazla duygulara ilişkin olduğu ve insanı bireysel ya da kolektif olarak harekete geçiren duyguların maddi çıkarlar muhasebesinin sonucu olduğu kadar ya da ondan daha fazla alışkanlıklar ya da doğal eğilimlerin sonucu olduğu savunulmalıdır. Örneğin, Darwinci tasarıda, işçi sınıfının sınıf çıkarlarının onu mülk sahibi sınıflara karşı tavır almaya ikna edeceğine ilişkin *a priori* bir iddia yoktur. İşçilerin işverenlerine bağımlılıkları süresince edindikleri eğitim, onları itaate ve zenginliğin eşitsiz bölüşümüne dayalı kurulu düzenin adil ve mükemmel olduğuna yeniden ikna edebilir (s. 88-9).

Veblen'in, Karl Marx'ın iktisat teorisini evrimsel bir sosyal teori üzerinden ele aldığı bu iki çalışma, kurumsal iktisat ve Marx'ın iktisadi üzerine çalışanlar için oldukça önemli kaynaklar olmuştur ve bu iki çalışma üzerine birçok çalışma yapılmıştır⁷ ve hiç şüphesiz yapılmaya da devam edecektir.

7 Örneğin: Edgell, S. ve Townshend, J. "Marx and Veblen on Human Nature, History, and Capitalism: Five to Difference?" *Journal of Economic Issues*, Vol. XXVII, No. 3, 1993, ss. 721-739; Ford, K. ve Mc-

Veblen sosyalizm ve materyalist anlayış hakkındaki görüşlerini, bu üç makalenin yanı sıra kitap incelemelerinde de sunar. İncelemelerin bazılarında materyalist anlayışa dair değerlendirmelerde bulunurken bazılarında ise sosyalist teorideki tartışmalarda önemli olan konu ve tanımlamalara değinir.

Karl Kautsky'nin Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemokratie⁸ Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında, sosyalistler arasındaki parlamentarizm tartışmasına değinir ve Kautsky'nin "parlamenter sistemin mevcut şartlarda istenmeyen ama gerekli olan bir durum değil, halk iradesinin yasada somutlaşmasının ve yasaların uygulanmasını sağlamanın en iyi yolu olduğu" (s. 106) yönündeki görüşünü, parlamenter sistemin sosyalist toplumsal örgütlenme biçimi için uygun sistem olduğu iddiasını inceler.

Robert Flint'in Socialism⁹ Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında Profesör Flint'in çalışmasından hareketle sosya-

Colloch, W. "Thorstein Veblen: A Marxist Starting Point" **Journal of Economic Issues**, Vol. 46, No. 3, 2012, ss. 765-778; Hunt E. K. "The Importance of Thorstein Veblen for Contemporary Marxism" **Journal of Economic Issues**, Vol. 13, No. 1, 1979, ss. 113-140; Mouhammed, A. H. "ACritique of A Marxist Critique of Thorstein Veblen" **American Review of Political Economy**, Vol. 6, No. 1, 2008, ss. 19-39; O'Hara, P. H. "Veblen's Critique of Marx' Philosophical Preconceptions of Political Economy" **The European Journal of the History of Economic Thought**, Vol. 4, No. 1, 1997, ss. 65-91; Sawyer, S. "Was Thorstein Veblen a Revisionist Marxist" **Journal of Economic Issues**, Vol. 49, No. 2, 2015, ss. 467-473.

8 *Parlamentarizm, Halk Oylaması ve Sosyal Demokrasi*.

9 *Sosyalizm*.

lizm tanımlamalarına değinir. Tanımlamaların hata ve/veya eksikliklerini, içeriklerini karşılaştırarak ortaya koyar. Yanı sıra Profesör Flint'in emek-değer doktrinine ilişkin çıkarımını, sermaye tanımını ele alırken ilgili konulara dair kısa bir değerlendirme yapar.

Karl Marx'ın Misère de la Philosophie¹⁰ ile Enrico Ferri'nin Socialisme et Science Positive¹¹ Eserlerinin İncelemesi başlıklı çalışmasında öncelikle Marx'ın Proudhon'a yönelttiği eleştirilerden ve Marx'ın çalışması ile Rodbertus'un çalışması arasındaki ilişkiye dair Engels'in açıklamalarından kısaca bahseder. Daha sonra ise Enrico Ferri'nin çalışmasına ilişkin görüşlerini sıralar. Veblen'e göre Ferri'nin çalışması Darwinizmi sosyalist bir tasarı içerisinde layıkıyla nasıl kullanılacağını oldukça iyi ortaya koyar. Ferri'nin çalışması, "Marksist Materyalist Tarih Teorisi ve Sınıf Mücadelesi Teorisi, Emek Değer Teorisi ile birlikte, Sosyoloji ve Politik Ekonomiye eğer Darwin sonrası çağda modern bilim olarak yerlerini almak istiyorlarsa izlemeleri gereken yolu göstermektedir" (s. 125-6).

Richard Calwer'in Einführung in den Socialismus¹² Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında Calwer'i modern, uzlaştıracı bir Marksist olarak niteler ve çalışmasını "iktisadi temele sahip bir toplumsal evrim doktrini" olarak tanımlar. Bu çalışma (Veblen'in teorisinde önemli yer tutan) psikolojik

10 *Felsefenin Sefaleti*.

11 *Sosyalizm ve Pozitif Bilim* Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

12 *Sosyalizme Giriş*.

faktörleri dikkate alınması bakımından önemlidir. Calwer'in çalışmasında;

Toplum kurumları, ister sosyalist olsun isterse başka türlü, psikolojik temellere dayanır. Maddi durum, endüstrinin ve sanatların hali metaryalist tarih teorisine uygun olarak kurumların gelişmesini belirleyebilir, ancak çevrenin, endüstriyel organizasyonun ve yöntemlerin maddi koşulları, yalnızca bireylerin alışlagelmiş bakış açısını etkilemesi halinde kurumların gelişmesini ve toplumsal yapıyı kontrol eder. Sosyalist yeniden yapılanma güdüsünü sağlayacak olan psikolojik faktör, tamamen modern terimlerle ifade edilir. Devrimi gerçekleştirecek olan modern emekçinin hoşnutsuzluğu, artık sakın bir metanet, tarafsız bir muhakemenin sonucu olarak ifade edilmez. Bu itici güdünün sadece bir duygu olduğu ve bu duygunun da kıskançlık duygusuyla yakından akraba olduğu açık bir şekilde kabul edilir ve bu duygunun kökeni, esas olarak, emekçilerin payı ile varlıklı sınıfların payının haksız kıyaslanmasıdır (s. 128-9).

Antonio Labriola'nın Essais sur la Conception Matérialiste de l'histoire¹³ Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında Labriola'nın denemelerindeki temel Marksist önermeyi ele alır. Bu önerme "(...) endüstriyel sürecin gerekliliklerinin, toplum hayatının diğer tüm yönlerinin –toplumsal, politik ve entelektüel- özelliklerini belirlediği"dir (s. 131). Bu "materyalist bir kavrayıştır" ve "toplumsal yaşam ve toplumsal yapıya dair çalışmada yol gösterici ilke"dir (s. 131). Bununla birlikte Veblen sosyalist yazarların teorik konumlarının değiş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

meye başladığını söyler. Sosyalist düşünce gelişmektedir ve Veblen'e göre bu gelişim sürecinde sosyalistler ya materyalist kavrayışı daha çok benimseyecekler ya da Darwinizme yakınlaşacaklardır ve ikincisi evrimci bir harekete yol açacaktır.

Max Lorenz'in Die Marxistische Socialdemokratie¹⁴ Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında Lorenz'in materyalist tarih anlayışında hata olduğu görüşüne katılır ve bunun üzerinden şöyle bir yorumda bulunur:

Materyalist tarih yorumu, toplumsal gelişimin –iktisadi yapı ile iktisadi işlev arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan sınıf mücadelesiyle- nasıl gerçekleştiğini gösterirken, bu süreçte etkili olan gücün ne olduğu konusuna hiç değinmez. İnsan koşulların bir ürünü olarak ele alındığı için, daha iyi bir uyum için insanın göstereceği basiret ve çabanın bu tür bir güç yaratacağı yadsınır (s. 136).

Bu yorumdan materyalist teorinin insan varsayımını eleştirir; materyalist teoride insan sadece toplumsal bir varlıktır, halbuki insan ayrıca bireydir.

Materyalist teori insanı sadece toplumsal bir varlık olarak kavrar ve insanı toplumsal yasaların ve değişimlerin iletilmesi ve ifade edilmesi sürecinde sadece bir aracı olarak ele alır; oysa insan aynı zamanda kendi hayatını yaşayan bir bireydir de (s. 136-7).

Derlemedeki metinler, (Veblen'in tanımlamasıyla) post-Darwinci bir teorinin sosyalizm ve materyalist anlayışı nasıl ele alması gerektiğini ve bu teorinin sosyalizm ve materyalist anlayışta neleri hatalı ya da eksik bulduğunu ortaya koymaları bakımından önemlidirler. Yanı sıra, iki teorik bakış açısının karşılaştırmalı değerlendirmesini ve bunların olası etkileşimlerini mümkün kılan metinler olmaları bakımından da önemlidirler. Veblen'in bu metinlerinin sosyalist teori ve Marx'ın iktisat teorisine ilişkin Türkiye'deki akademik ve/veya politik alanda yapılan tartışmalara önemli katkılar sunmasını umarım.

Kaynakça:

- BİLİR Hüsnü, *"The Roles of Habits and Instincts in Formation of Institutions in Veblen's Analysis"* içinde **Globalization, Institutions and Socio-Economic Performance Macro and Micro Perspectives**, Ed. Ertuğrul Yıldırım and Hamza Çeştepe, Peter Lang, 2018, ss. 207-221.
- EDGELL Stephen ve TOWNSHEND Jules, *"Marx and Veblen on Human Nature, History, and Capitalism: Vive la Différence!"* **Journal of Economic Issues**, Vol. XXVII, No. 3, 1993, ss. 721-739.
- FORD Kirsten ve McCOLLOCH William, *"Thorstein Veblen: A Marxist Starting Point"* **Journal of Economic Issues**, Vol. 46, No. 3, 2012, ss. 765-778.
- HODGSON M. Geoffrey, **The Evolution of Institutional Economics. Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism** Routledge, London, United Kingdom, 2004.
- HUNT E. Kay, *"The Importance of Thorstein Veblen for Contemporary Marxism"* **Journal of Economic Issues**, Vol. 13, No. 1, 1979, ss. 113-140.
- MITCHELL C. Wesley, *"Behavior and Economics: A Survey of Recent Literature"* **The Quarterly Journal of Economics**, vol. 29, no. 1, 1914, ss. 1-47.
- MOUHAMMED, H. Adil, *"A Critique of A Marxist Critique of Thorstein Veblen"* **American Review of Political Economy**, Vol. 6, No. 1, 2008, ss. 19-39.
- O'HARA P. Anthony, *"Veblen's Critique of Marx' Philosophical Preconceptions of Political Economy"* **The European Journal**

of the History of Economic Thought, Vol. 4, No. 1, 1997, ss. 65-91.

O'HARA P. Anthony; *"The Contemporary Relevance of Thorstein Veblen's Institutional-Evolutionary Political Economy"* **History of Economic Review**, no. 35, 2002, ss. 78-103.

RUTHERFORD Malcolm, *"Institutional Economics: Then and Now"* **Journal of Economic Perspectives**, vol. 15, no. 3, 2001, ss. 173-194.

SAWYER Steven, *"Was Thorstein Veblen a Revisionist Marxist"* **Journal of Economic Issues**, Vol. 49, No. 2, 2015, ss. 467-473.

VEBLEN Thorstein, **The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts**, B. W. HUEBSCH, New York, 1918 [1914].

VEBLEN Thorstein, **Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumların İktisadi İncelemesi**, Türkçe Söyleyenler: Eren Kırmızıaltın- Hüs-nü Bilir, Heretik Basın Yayın, Ankara, 2015.

VEBLEN Thorstein; *"Why is Economics is not an Evolutionary Science?"* **The Quarterly Journal of Economics**, July, 1898, ss. 373-397.

Makaleler

Sosyalizm Teorisinde İhmal Edilen Bazı Hususlar^{1*}

Bu çalışmanın vesilesi Bay Spencer'ın “Özgürlükten Esarete” başlıklı makalesidir. Buna karşın, bu çalışma Spencer'ın makalesinin topyekûn bir eleştirisi değildir. Bay Spencer'ın, herhangi bir tasarının halihazırdaki uygulanabilirliğine ilişkin görüşünü yanlışlamayı da amaçlamıyorum. Bu çalışma Bay Spencer'ın tartışmasında yeterli düzeyde ele alınmayan ve sosyalizme ilişkin ihtilafın iki tarafında yer alan yazarlarca da pek az dikkat çekilen bir konu hakkında öğrenci ruhuyla bir düşünce öneriyor. Esasen iktisadi temele ilişkin olan bu konu, aslına bakılırsa, sosyalist ajitatörlerin taleplerinde ifadesini bulan bir huzursuzluktur.

Bay Spencer'ın makalesinden ajitatörlerin konumuna ilişkin hakkaniyetli bir cümle alıntılıyorum: “Yalnız başına ele alındığında dahi genel bir iyileşme anlamına gelen apaçık gelişmeler ve sistemin dayanıklılığı karşısında, artan bir coşkuyla işlerin kötüye gittiği ve toplumun acımasızca eleştirilerek başka bir plan ile yeniden örgütlenmesi gerektiği ilan ediliyor.” Sosyalizm taraftarlarının talep ettiği değişimin en rahatsızlık uyandıran özelliği endüstriyel faaliyet-

1 *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Kasım 1891, Cilt. 2, ss. 345–62.

*Türkçe Söyleyen: Ömer Mollaer.

lerin devlet tarafından kontrol edilmesidir –yani, endüstrinin kamulaştırılması. Aynı zamanda, Bay Spencer'ın işaret ettiği gibi, halihazırda pratikte endüstri üzerindeki devlet denetimini genişletme yönünde bir gidişat söz konusudur. Bu gidişat, olayların seyrinin endüstrinin topyekûn kamulaştırılmasından yana olanların tarafında olduğu izlenimini yaratarak onların konumunu güçlendiriyor.

En azından Amerika'da, endüstriyel meselelerde toplumsal olarak yürütülen kurumsal faaliyetlerdeki genişleme yönündeki bu gidişat genellikle sosyalist dogmalarla bağlantılı olmadı ya da onlara bağıllığa yaslanmadı. Bu belki de yakın geçmiş konusunda bugün için olduğundan daha doğrudur. Hareketin güdüsü, büyük ölçüde, atılan her bir adımın pratik olarak yararlılığı oldu. Belediyelerin gözetimi ve belki de topyekûn belediye denetimi, zorunlu eğitim, sokak aydınlatması, su temini gibi -büyük ölçüde yakın zamanda gelişen- endüstriler için bir gereklilik haline geldi. Toplumun, bu türden ortak refahı ilgilendiren endüstrileri ne ölçüde kendi eline alması gerektiği konusunda fikirler farklılaşsa da, genel kanının daha geniş çaplı bir devlet denetiminden yana olma yönünde geliştiği rahatlıkla söylenebilir.

Fakat kamu yararına olan bazı denetimlerin gerekliliği, doğrudan kentsel önemi olmayan endüstrilere doğru genişledi. Modern endüstrinin ve toplumun endüstriyel örgütlenmesinin gelişimi -sıklıkla “doğal tekel” olarak anılan- belirli endüstrilerin yarı-kamusal olarak ele alınmasını giderek daha gerekli kıldı. Ve aynı süreçler durmaksızın daha fazla uğraşmayı “doğal tekel” haline getiriyor.

Topluluğun kurumsal faaliyeti -endüstri üzerinde devlet kontrolü- yönündeki gidişatın güdüsü büyük ölçüde endüstriyel gerekliliktir. Fakat bir diğer güdü bununla tamamlanır ve halktan gelen taleplerle birlikte giderek daha fazla önem kazanarak kesinlikli bir biçim elde eder. Özellikle doğal te-kelleri ilgilendirdiği ölçüde mevcut sistemin adaletsizliği ve eşitsizliği buradan çıkarsanır. Bugün toplumda belirgin bir huzursuzluk var: mevcut duruma ilişkin bir hoşnutsuzluk. Adalet çılgılığı bu hoşnutsuzluğun bir ifadesidir. Mevcut durumda gerçekten sosyalizme dair olan unsur da bu hoşnutsuzluktur.

Halktaki bu huzursuzluğa fazla anlam atfetmek çok kolaydır. Sosyalist ajitatörlerin yaygaralarının halkta gerçekte var olandan daha yaygın ve şiddetli bir hoşnutsuzluğa işaret ettiği söylenebilir; nihayetinde, ajitasyona meraklı olanlar için bu konuda abartının meşru bir gerekçesi vardır. Yine de mevcut endüstriyel sistemin işleyişine ilişkin kronik bir hoşnutsuzluk hissinin ve eşitlikçi bir politika lehine halk içinde giderek yaygınlaşan bir kanaatin varlığı şüphe götürmez. Gerçekten bunun önemini kavramak istiyorsak, halk arasında yaygınlaşan bu duygunun iktisadi temelini bulmalıyız. Eğer nedenler geçici karakter sergiliyorsa, endüstriyel sistemimizin ajitasyon sonucunda kalıcı ya da radikal bir dönüşüme uğramasından endişe etmeye pek gerek yoktur; buna karşın, halk arasında yaygınlaşan bu kanaatin mevcut toplumsal sistemin herhangi bir esasa ilişkin özelliğinin sonucu olduğu anlaşılırsa, sistemin işleyişinde radikal bir değişiklik olasılığı çok daha yüksek olacaktır.

huzursuzluğun temelde *ennui* duygusundan –yani, toplumsal organizma tarafından bedensel duruşu değiştirmeye yönelik bir arzudan- kaynaklandığı düşüncesi aceleci biçimde reddedilmemelidir; fakat yine de bu analoji halk arasında yer edinmiş bu kanaati açıklamak açısından pek işimize yaramaz. Belki bir neden olabilir, fakat yeterli bir neden olarak kabul edilemez.

Sosyalist ajitatörler mevcut sistemin zorunlu olarak savurgan ve endüstriyel olarak verimsiz olduğunu ileri sürüyorlar. Bu belki doğrudur, fakat halktaki hoşnutsuzluğu açıklamaya hizmet etmez, çünkü bu hoşnutsuzluğun ait olduğu kamuoyu düşüncesi bu görüşü desteklemiyor. Dahası, sosyalistler mevcut sistemin adaletsiz olduğunu, çünkü bazı kişilere diğerleri aleyhine ayrıcalık sağladığını ileri sürerler. Bu da doğru olabilir, fakat kendiliğinden bir açıklama sunmaz, zira ancak bazı kişilere diğerleri aleyhine ayrıcalık sağlanmasını mümkün kılan kurumları varsaymak kaydıyla doğrudur. Bununla birlikte, bu sonuncu iddia halk içinde yer edinmiş fikirlere pek uzak değildir. Modern koşullar altında, imtiyazlara yönelik yakınmalar mülk sahipliğine dek uzanır ve kamuoyunda mevcut düzenin mülkiyete, özellikle de belirli bir ortalamanın çok üzerinde mülk sahibi olanlara haksız ayrıcalıklar sağladığı yönünde yaygın bir kanı vardır. Bu sakatlanmış adalet duygusunu kıskançlıktan ayırt etmek her zaman mümkün değildir, fakat bu duygu her durumda eşitlikçi bir politika lehine işleyen bir faktördür. Bu duyguyla birlikte, hor görülme hissiyatı da söz konusudur ve aynı yönde işler. Bu iki unsur da büyük ölçüde öznel kökenlidir. Bu unsurların, genelde kişisel düzeyde hissedilen dezavantaj ve hor görülmeden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebi-

lirse de, bu duygular kendilerini genel ve objektif biçimde ifade ederler. Zenginlerin genellikle eşitlikçi politikaların gerekliliği konusunda yoksullar kadar hassas olmadıklarını söylemekte bir küstahlık yoktur. Hoşnutsuzluğun meşruiyetine ilişkin ahlaki temeldeki, hatta pratik fayda temelindeki sorular pek isabetli değildir. Asıl soru bu hoşnutsuzluğun boyutuna ve kalıcılığına ilişkindir.

Modern endüstriyel sistem serbest rekabet altında işleyen özel mülkiyet kurumuna dayanır ve bugüne kadar bu kurumların toplumun ortalama bir üyesinin maddi çıkarlarının aleyhine işlediği iddia edilemez. Maddi çıkarlar söz konusu olduğunda, hoşnutsuzluk bugünün geçmişle kıyaslanmasından kaynaklanmaz. Özel mülkiyete dayalı endüstriyel rekabet sistemi ortalama zenginlikte ve endüstriyel verimlilikte en hızlı gelişmeyi meydana getirmiştir ki bunu pratikte hiçbir ajitator de reddetmez. Özellikle son yirmi otuz yıldaki endüstriyel gelişmenin, ortalama insan yaşamındaki maddi refahı oldukça yükselttiği rahatlıkla iddia edilebilir. Sonuç, kesin biçimde, yoksulların maddi refahında ekonomik açıdan daha talihli olanlara nispetle daha ciddi bir iyileşme olmuştur. Rekabet sisteminin zengini daha zengin ve yoksulu daha yoksul kılan bir makine gibi işlediği iddiası şiirselliğin büyüsunü haizdir; fakat, bu iddianın, bugün medeni yaşama dâhil kitlelerin ortalama refahının yirmi, elli ya da yüz yıl önceye oranla daha kötü durumda olduğu anlamına gelen içeriği ancak fars olabilir. Hoşnutsuzluğun nedeni, geçim ya da refah araçlarını edinme konusunda arttığı varsayılan zorluktan başka bir yerde aranmalıdır. Fakat vecizenin işaret ettiği bir hakikat vardır ve bu hakikatte muhafazakârlarımızın şiddetle karşı çıktığı

huzursuzluğun en azından kısmi bir açıklaması vardır. Mevcut sistem, mutlak olarak yaşam araçları üzerinden ölçüldüğünde, çalışkan yoksulları daha yoksul yapmadı ve eğilimi de bu yönde değildir. Fakat sistem onları kendi gözlerinde, karşılaştırmalı iktisadi önem açısından görelî olarak daha yoksul kılma eğilimindedir ve ilk bakışta tuhaf gelse de asıl mesele buymuş gibi görünüyor. İtirazlar genellikle sefalet ölçüsünde yoksulluk yaşayanlardan yükselmez ve onlar adına gerçekleştirilen protestolar, kendi sınıfları dışından gelen ve onlar adına konuşmak için yetkilendirilmemiş sözcüler aracılığıyla olur. Onlar mevcut durum içinde ihmal edilebilir unsurlar değildir, fakat endişenin kaynağı olan huzursuzluk önemini onlara borçlu değildir. İtiraz, fiziksel mahrumiyete maruz kalmaya alışmış olanlardan gelmez ya da ihtiyaçtan ortaya çıkmaz. “İhtiyaçtan” nitelemesine dikkat edilsin. Bu ülkede zorunlu olmadığı halde önemsiz sayılamayacak düzeyde fiziksel mahrumiyete maruz kalan pek çok insan var. Bunun nedeni genellikle refah araçlarının saygın bir dış görünüşü sürdürme amacına, hatta bazen gösterişe yönlendirilmesidir.

Bugün insanlık iyi şöhrete -başkalarının gözündeki itibarına- çok önem veriyor. Hep böyleydi ve şüphesiz hep böyle olacaktır. İtibara atfedilen önem şan kazanmaya yönelik soylu bir uğraşı biçimini alabilir; fakat toplumun mevcut örgütlenişi hiçbir şekilde bu türden bir gelişmeyi rakipsiz biçimde teşvik etmiyor. İtibarını önemseme, ortalama koşullar altında, öykünme yarışı anlamına gelir. Bu, kişinin yakınındaki başkalarından üstün olmaya ya da olduğunu düşündürmeye yönelik çabasıdır. Bugünün toplumunda, yani kuralsız bir rekabetin hüküm sürdüğü, rakipsiz biçim-

de endüstriyel ve iktisadi olan modern toplumda, onay kazanmanın halihazırdaki en kolay yolu endüstriyel -iktisadi- üstünlük sağlamaktır. Dürüstlük ve kişisel değerin her zaman olduğu gibi bugün de bir önemi vardır elbette; fakat mütevazı hırslara ve imkânlarla sahip olan bir kişinin yani ortalama birinin durumunda, son derece alçakgönüllü bir saygınlık isteğini tatmin etmek amacıyla endüstriyel -iktisadi- üstünlük bakımından itibar kazanma çabası, kişinin modern toplumda maruz kaldığı çok geniş çevreye yeterince nüfuz edemez. Kişinin onurunu -ve özsaygısını- doğrudan ilişki içinde olmadığı insanların gözünde sürdürmesi, iktisadi başarıyla çok yakın bir anlama gelen, iktisadi kıymet göstergelerinin sergilenmesi yoluyla sağlanır. Bir kişi soylu ve erdemli olabilir, fakat söz konusu kişinin bu özelliklerinin farkında olmayanların gözünde bunlar bir saygınlık hissi uyandırmayacaktır ve kişinin karşılaştığı yüz insandan doksan dokuzu böyledir. Diğer taraftan, herhangi birinin karakterindeki düzenbazlık ve bayağılık, kişinin bu kusurları hakkında hiçbir fikri olmayanlar tarafından ayıplanmayacaktır.

Bizim köktenci endüstriyel toplumumuzda, kişi diğerlerinin saygısını kazanmak istiyorsa, iktisadi açıdan başarılı olmalıdır. Bir kişi için şu kadar paraya “değer” biri dediğimizde, deyişte aktarılan düşünce insanların ahlaki ya da başka türden kişisel üstünlüklerini parayla ölçtüğümüz değildir, daha ziyade bu ifadenin ayırt edici anlamı kişinin çok para sahibi olmasının övgüye değer oluşudur. Sıradışı başarı durumları hariç tutulursa, doğrudan endüstriyel önem arz etmeyen ve iktisadi fayda sağlamayan etkinlikler kişiyi saygın kılmak açısından çok kıymetli olmayacaktır. Günümüzde iktisadi başarı itibarın en yaygın biçimde kabul

gören ölçütüdür. Bütün bunlar, böylesi bir zihinsel alışkanlığın hüküm sürdüğü bir dünyaya doğacak yeni kuşaklar için daha da geçerli olacaktır.

Fakat iktisadi öykünmenin gelişiminde ikinci bir aşama daha vardır. Endüstriyel başarı tılsımına sahip olmak yeterli değildir. Bu tılsımın kişinin şöhretini etkin biçimde daha iyi düzeye getirebilmesi için teşhir edilmesi gerekir. Kişi karşılaştığı insanların büyük bir bölümünün gözünde ancak ödeme gücünü sürekli sergileyerek bunu sağlayabilir. Kişisel olarak tanımadığımız ama hakkımızdaki olumlu düşüncelerinden memnuniyet duyacağımız insanların üzerinde saygınlık hissi uyandırmanın pratikte tek yolu budur. Dolayısıyla, arzuladığımız şey başarının görünüşüdür ki pek çok durumda bu görünüş içeriğe tercih edilir. Hepimiz, kendi durumumuzdaki insanların yaklaşık olarak ne kadar harcamaya güçlerinin yeteceğini ve başkalarından biraz daha fazla harcama gücüne sahip olmanın cazip olduğunu biliriz.

İnsan doğasının bu unsuru “yaşam standardı” ile yakından ilgilidir. Bu, doğası gereği son derece esnektir ve sınırsız biçimde genişlemeye eğilimlidir. Bireysel istisnaları ve geleceğe dönük kısıtlamaları bir tarafa bırakırsak, genel olarak, harcamalardaki öykünmenin gelirin olağan fiziksel ihtiyaçlar ve konfor karşılandıktan sonra kalan kısmını masnetmeye her zaman hazır olduğu söylenebilir. Dahası, kişinin saygınlık kazanma mücadelesinde edindiği alışılmış “yaşam standardını” terk etmesi pek çok fiziksel konforunu terk etmesi kadar zorlaşır. Genel olarak, bu yöndeki harcama ihtiyacı, bu ihtiyacın tatmin edilme araçlarıyla aynı hızda gelişir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu ilkenin işleyişi dolayısıyla, kendiliğinden arzu edilir olan ve belki de tatminkâr bir yaşam düzeyi için zorunlu olan refah araçları dahi basitçe geçim aracı olarak sahip oldukları faydayla orantısız olarak ve ondan bağımsız biçimde itibar sağlama vasıtası olarak değer kazanır. Hepimizin bildiği gibi, pek çok kıyafetimizdeki başlıca değer unsuru vücudumuzu korumadaki etkinliğinden değil, onu giyenin saygınlığını sağlamadaki etkinliğinden kaynaklanır ve bu yalnızca kişinin başkaları gözündeki değil, aynı zamanda kendi gözündeki itibarı için de geçerlidir. İnsanların iyi giyinmek adına vücutlarını iyi korumayan kıyafetler seçmeleri nadir rastlanan bir durum değildir. Amerikan halkının giyim masrafının yarısından çok daha fazlasının fiziksel ihtiyaçtan değil itibar kazanma isteğinden kaynaklandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun da başlıca güdüsü öykünmedir – benim “iktisadi öykünme” demeye cüret ettiğim şeydir. Buna benzer bir durum, belki daha düşük düzeyde olsa da, yiyecek ve barınma hususlarında da geçerlidir.

Gösteriş ihtirası üzerinden insani çabanın saptırılması yeni bir şey olmadığı gibi “iktisadi öykünme” de yalnızca modern bir gerçek değildir. Modern endüstri sistemi öykünmeyi yaratmadı. Hatta öykünmenin bu özel biçimi de bu sistem altında oluşmadı. Bununla birlikte, serbest rekabet sistemi hem endüstriyel faaliyeti toplumsal örgütlenmenin daha ilkel biçimlerinde olduğundan daha yüksek bir kademeye yükselterek hem de diğer öykünme biçimlerinin şöhret ihtirasının tatminini sağlama ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırarak öykünmenin bu biçimini şiddetlendirdi. Genel olarak ve ortalama insanın perspektifinden bakıldığında toplumun modern endüstriyel örgütleniş pratikte

öykünmenin ölçeğini bu tek hatta doğru daralttı ve aynı zamanda temel yaşam ve refah araçlarına ulaşmayı kolaylaştırarak insani çabanın öykünme amacına hasredilebilecek miktarını maddi olarak genişletti. Dahası, bireyin hareket özgürlüğünü ve maruz kaldığı çevreyi genişleterek -yaşamını sürdürürken karşılaştığı insanların sayısını artırarak ve aynı ölçüde, karşılaşılan insanların dış görünüşten başka yollarla saygısını kazanma ihtimalini azaltarak- kişisel refaha yönelik harcamanın sergilenmesi üzerinden itibar kazanmanın iktisadi araçlarının görece etkinliğini artırdı.

Yakın gelecekte bu gidişatın bizi farklı bir sonuca ulaştırması mümkün değildir ve ilgilenmek zorunda olduğumuz da bu yakın gelecektir. Endüstrimizin etkinliğindeki daha ileri bir gelişme ve bireyin maruz kaldığı çevredeki daha büyük çapta bir genişleme mantıksal olarak öykünmedeki bu yönelişi daha da yoğunlaştıracaktır. Aslında bu eğilime karşıt olarak işleyen bazı etkenler vardır fakat bunlar genellikle yavaş ve geç etki ederler ve genel kuralı tersine çevirmek için yeterli değildirler. Genel olarak ele alındığında, diğer şeyler aynı kalmak koşuluyla, modern insan için fiziksel yaşam koşulları kolaylaştıkça, kişisel temasın ufku ve boyutu genişledikçe ve kişiler arasında fikir alışverişi fırsatları arttıkça iktisadi başarının öykünme aracı olarak ağırlığının artacağı ve iktisadi saygınlık çabasının yoğunlaşacağı kabul edilmelidir. Öykünmenin gayesi mutlak refah düzeyi olmadığından, topluluğun ortalama refahındaki hiçbir artış bu mücadeleyi sonlandıramaz. Genel bir iyileşme, herkesin kendini başkalarıyla kıyaslayıp üstün çıkma ihtirasından kaynaklanan huzursuzluğu dindiremez.

İnsan doğası böyle oldukça, insanların başkalarından daha fazlasına sahip olma mücadelesi özel mülkiyet kurumundan ayrı düşünülemez. Dahası, insan doğası böyle oldukça, daha azına sahip olanlar daha fazlasına sahip olanları kıskanacaklardır ve burada “daha fazla” ifadesi ortalama olarak kişiye düşen paydan daha fazlası değil kişinin kendini kıyasladığı başkalarının paylarından daha fazlası anlamına gelir. Memnuniyetin ölçütü büyük ölçüde *fili olarak* sahip olunan şeyler ya da onlardan yararlanma hakkıdır ve bugün halk arasında, daha az şeye sahip olanlar arasında, daha çok şeye sahip olanların aleyhine bir yeniden düzenleme gerektiği kanısı ve yasal olarak “daha fazla” mülk edinme fırsatına muhalif bir görüş kararsız biçimde de olsa güç kazanıyor; yani kanaatlerin gelişimi sosyalist hareketin lehine. Ele aldığımız konuyu ilgilendirdiği ölçüde, modern endüstriyel gelişme öykünmeyi ve onu tamamlayan kıskançlık duygusunu yoğunlaştırdı ve öykünme ve kıskançlığın odak noktasını mülk sahipliği ve mülkten yararlanma hakkı kıldı. Ele aldığımız hoşnutsuzluğun temeli büyük ölçüde kıskançlıktır -buna isterseniz imrenme de diyebilirsiniz. Kıskançlık duygusunun bu özel biçiminin zemini ise özel mülkiyet kurumudur. Özel mülkiyet dolayısıyla, modern koşullar altında bu kıskançlık ve hoşnutsuzluk kaçınılmazdır.

Modern endüstriyel sistemin temeli özel mülkiyet kurumudur. Bu kurum aynı zamanda mevcut rekabetçi endüstri sistemine açık ya da örtük, topyekûn ya da kısmi bütün saldırıların hedefindedir. Dahası, nedeni iktisadi saygınlık mücadelesi olan huzursuzluğun ve hoşnutsuzluğun nihai zeminidir. İnsan doğası böyle oldukça, öykünmenin -kabul edilmelidir ki- bu bayağı biçiminden ya da ona eşlik eden

hoşnutsuzluktan kurtulmanın imkânı yok gibi görünüyor. Özel mülkiyetin ilgasından sonra büyük ölçüde huzura kavuşup kavuşamayacağımız ise elbette bel bağlayabileceğimiz bir mesele olmadığı gibi burada ele aldığımız konuyla doğrudan ilgili de değildir.

İktisadi öykünme modern toplumu diğer bütün güçlü ahlaki etkenlerden daha derinlemesine etkisi altına almış olsa da, modern endüstriyel yaşamın ne yegâne güdüsüdür ne de en önemli özelliğidir. Sosyalizmin bu öykünmenin ve onun beslediği hoşnutsuzluğun sürekli gelişmesinin kaçınılmaz sonucu olacağını öngörmek ihtiyatsızlık olurdu ve bu makalenin amacı hiçbir biçimde böyle bir çıkarsama üzerinde ısrarcı olmak değildir. En fazlasından öne sürülebilecek olan bu öykünmenin mevcut huzursuzluk ve hoşnutsuzluğun temel nedeni değilse bile nedenlerinden biri olduğu, bu huzursuzluğun endüstriyel örgütlenmenin mevcut sisteminden ayrı düşünülemeyeceği ve bu koşulların etkisi altında gelişen kamuoyu düşüncesinin zorunlu olarak özel mülkiyet kurumunun ve dolayısıyla mevcut serbest rekabete dayalı endüstriyel sistemin aleyhine olacağıdır.

Şu ana kadar dikkat çektiğimiz öykünme meselesi, bizi toplumsal gelişmenin daha önce hiç denenmemiş bir yoluna teşvik eden huzursuzluğu anlamak için önemli bir gerçek olmasının ötesinde, endüstrinin topyekûn kamulaştırılmasına ilişkin tasarıların uygulanabilirliği meselesiyle de ilişkilidir. Modern endüstri, birkaç kuşak öncesindeki duruma kıyasla, ortalama koşullar altında, salt geçim için mücadeleyi görece olarak kolaylaştıracak etkinliğe ulaştı. Aynı zamanda, göstermeye çalıştığım gibi, modern rekabetçi sis-

tem öykünmeyi öyle bir noktaya taşıdı ki geçimlik düzeye ulaşmak için harcanan çaba, toplum tarafından harcanması gerekli toplam emek miktarının sınırlarını yaklaşık olarak dahi tayin etmiyor. Modern koşullar altında, hayatta kalma mücadelesi kayda değer ölçüde, dış görünüşü iyileştirmeye yönelik bir mücadeleye dönüştü. Dış görünüşü iyileştirmeye yönelik bu mücadelenin nihai zemini ise özel mülkiyet kurumudur. Mülk edinme ya da gelir konusunda eşitsizliğe izin vermeyen bir rejim altında, zaten böylesi bir eşitsizlik ihtimalinden kaynaklanan öykünmenin bu biçimi hükmünü yitirmeye eğilimli olurdu. Özel mülkiyetin ilgası durumunda, insan doğasının bugün için öykünmenin bu biçiminde uygulanma imkânı bulan niteliği, mantıksal olarak, belki daha soylu ve toplumsal olarak daha yararlı başka faaliyetlerde uygulanma imkânı bulacaktır. Her durumda tahayyül edilmesi zor olan, insan doğasının bu niteliğinin daha beyhude ve insani çaba açısından daha değersiz bir eyleme doğru yol almasıdır.

Toplumun refah standardının yaklaşık olarak bugünkü ortalama düzeyde kalacağını varsaydığımızda, iktisadi dış görünüşü iyileştirme çabasının ortadan kaldırılması, toplumsal masrafları karşılamak için gerekli emek miktarını hatırı sayılır ölçüde azaltırdı. Tasarruf edilecek emek miktarını söylemek kolay değildir. Kanımca, dış görünüşü iyileştirme mücadelesinin, doğrudan ya da dolaylı biçimde, Amerikan halkı tarafından sarf edilen toplam emeğin ve -saygınlık standardı bir taraftan emek sürecinden kaçınarak diğer taraftan onun nimetlerinden faydalanmayı gerektirdiği için- harcamaktan kaçınılan emeğin yarısı külfetinde olduğu makul biçimde varsayılabilir. Bu, aynı topluluğun

özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı bir sistemde şu anda harcanan emeğin yarısıyla işleri yürüteceği anlamına gelmez; fakat bu duruma az ya da çok yaklaşıcağı anlamına gelir. Toplumsal yaşamımıza bu nazarla bakmayan biri bu iddiayı absürt derecede ölçüsüz bulacaktır, fakat gündelik yaşam gerçeklerinin bu yönüne daha uzun süre ve yakından bakıldığında önermenin başlangıçtaki şaşırtıcılığı ortadan kalkar. Bununla birlikte, bu etkene bağlı israfın tam miktarı önemsizdir. Zira bu miktarın hatırı sayılır olduğu açıktır ve argümanım için gerekli olan da budur.

Bu argüman aynı zamanda endüstrinin ve mülkiyetin kamulaştırılmasını savunanlara, kendi örgütlenme tasarılarının malların üretimi açısından mevcut durumdan daha verimsiz olduğunda dahi topluluğun halihazırdaki ortalama refah düzeyinde sürdürülebileceğini iddia etme imkânı verir. Ulusal endüstrinin gerekli toplam çıktısı bugünkünden belirgin ölçüde daha az olacaktır ve böylelikle yeni rejimde endüstriyel örgütlenmenin ve toplumun üyelerinin disipline edilmesinin ağır koşullarına daha az ihtiyaç duyulacaktır. Tasarının uygulanma olanakları bu ihtiyacın azalmasıyla birlikte kayda değer biçimde artacaktır. Yeni sistem ne denli daha az usandırıcı ve daha az zahmetli olursa önceki sisteme geri dönülme ihtimali o ölçüde daha az olacaktır.

Genel emeğin artık belirli bir iktisadi zorunluluğun damgasını taşımadığı ve dolayısıyla emekçilerin iktisadi açıdan aşağıda konumlanmadığı böyle bir sistemde, emeğin toplumun geneli açısından pratikte soylu bir karakter üstlenmesi dahi ihtimal dâhilindedir. Bugün bazen halinden memnun varlıklıların nazariyelerinde de emeğe böyle bir karakter at-

fedilir. Sosyalist spekülâtörler de zaman zaman böyle bir ihtimal üzerinde önemle durmuşlardır, fakat çıkarsamaları ütopyacı bir bakışın izlerini taşır ve hiç kimse gelmekte olan toplumsal düzenin kurumlarını bu şüpheli zemin üzerinde inşa etmeye hevesli değildir.

Görünüşe göre yeni sistem lehindeki savların temelinde yatan, günümüzdeki endüstriyel verimlilik düzeyine ulaşmış bir toplumun sosyalist bir düzene geçişinin, endüstriyel gelişme düzeyinin neredeyse bütün üyelerinin faal emeğiyle ancak kıt kanaat bir geçime imkân verdiği bir topluluğa nazaran çok daha sorunsuz olacağıdır.

Bay Spencer'ın makalesi, "Sosyolojinin İlkeleri"ndeki savıyla uyumlu olarak, örgütlenme biçimine ilişkin bütün toplumsal sistemlerin, sürekli faal olan toplumsal güçlerin sonucu olarak Sir Henry Maine'in iki kategorisinden birine denk düşeceğine işaret ediyor – ya statü sistemi ya da sözleşme sistemi. Bu genelleme gereğince, modern sözleşme ya da serbest rekabet sistemi ortadan kaldırıldığında, bunun yerini zorunlu olarak bilinen diğer türdeki sistemin -yani bir statü sisteminin- alacağı sonucuna varılıyor. Bu tür bir sistem askeri örgütlenme, hiyerarşi ya da bürokrasidir. Bay Spencer halihazırdaki rekabetçi sistemin çöküşünün kaçınılmaz olarak antik Peru'nun endüstriyel örgütlenmesi tarzında bir sisteme yol açacağını söylüyor. Gönüllü işbirliğinin yerini ancak bir statü sistemi olan ve insanın insana tabi kılınmasıyla tanımlanan zorunlu işbirliği alabilir.

Bugün için en azından spekülâtif olarak tek alternatif bu değildir. Bu iki sistem, yani statü ya da buyruk sistemi ile sözleşme ya da rekabet sistemi, geçmişteki toplum-

sal örgütlenme biçimlerini belirli ölçüde kapsıyorlar. Bay Spencer, beşeri ilerlemenin toplumun ortalama üyesinin refahını iyileştirdiği yerlerde statü sisteminden sözleşme sistemine doğru bir geçiş olduğunu çok genel bir düzeyde gösteriyor. Fakat yakın geçmişte bu kuralın en azından bir istisnası var. Medeni ulusların endüstriyel örgütlenmelerindeki son gelişmeler bütünüyle serbest sözleşme rejiminin sürdürülmesi yönünde olmadı. Dahası, gelişmelerin Sir Henry Maine'in terime yüklediği anlamla bir tür statü rejimine doğru bir seyir izlediği de oldukça şüphelidir. Bu, özellikle "doğal tekeller" dediğimiz büyük endüstriler durumunda açıktır ve güncel eğilim "doğal tekeller" olarak sınıflandırılan endüstriyel faaliyetlerin giderek artması yönündedir. Bir devrim gerçekleşmedi elbette. Rekabet sistemi de ortadan kalkmadı. Fakat endüstriyel gelişme her bir noktada sözleşme sistemine doğru bir seyir izlemediği gibi, rekabet ilkesinin başarısız olduğu her durumda yerini statü ilkesi de almıyor.

Toplumsal örgütlenme yöntemlerinin iki başlık altında toplanması mantıksal olarak da kapsayıcı değildir. Bu iki başlık dikkate alındığında, statü sistemi altında yaşayan insanların başkalarına tabi olmaktan kurtulduklarında bir tür serbest sözleşme sistemine ulaşacaklarını söylemeye zorlayan bir şey yoktur. Buradaki ikilemden kurtulmak ihtimal dâhilindedir ve sosyalist ajitatörlerin başarmak istedikleri de pratikte belki de mümkün olmayan bu kurtuluştur. Sosyalizmin daha yetkin ve tutarlı savunucularının amaçları ve konumlarına ilişkin bir aşinalık, hem sözleşme hem de statü ilkelerinin onların düşüncelerine yabancı olmadığı ve ikisini de açıkça reddettikleri konusunda şüpheyi yer bırakmıyor.

Bu, sosyalist pozisyonu esasen etik temellerde benimseyenler için belki daha az geçerlidir.

Bu noktaya ilişkin olarak, tarihine aşina olduğumuz bütün geçmiş toplumların statü ya da sözleşme düzenine göre ya da bu ikisinin belirli oranlarda bileşimi uyarınca örgütlenmiş oldukları doğru olsa dahi, öncelikli olarak endüstriyel olmayan toplumsal işlevler söz konusu olduğunda toplumsal örgütlenme her zaman aynı biçimde gelişmemiştir. Bu, kurumlarını büyük bir hoşnutlukla seyretmeye alıştığımız toplumların -mesela İngilizce konuşan halkların- gelişiminin ileri aşamaları için özellikle doğrudur. En gelişmiş biçimiyle modern anayasal hükümet sistemi, bütünüyle ele alındığında ne sözleşme ne de statü başlığı altında mütalaa edilebilir. Modern anayasal hükümet için kullanılan gayri şahsi hukuk ve gayri şahsi kurumlar analogileri sosyalist propagandacılarımızın müphem kavramlarına çok yaklaşıır. İçlerinden en tanınmış bazılarının, savundukları sistemin bir vasfının çarpıcı bir örnekleme olarak askeri örgütlenme analogisine düşkün oldukları doğrudur, fakat bunu dikatsizce yapılmış bir yorum olarak değerlendirmek gerekir.

Mevcut kurumların nasıl evrildiğine ve bahsedilen iki sistemle ilişkisine gelelim. Büyük ölçüde medeni dünyada yer alan toplumlar söz konusu olduğunda, hem politik örgütlenme hem de endüstriyel örgütlenmenin kökeni askeri hükümet sistemidir. Bununla birlikte, endüstriyel gelişme askeri statü sisteminden tedrici olarak ayrılırken en azından yakın zamanlara kadar serbest sözleşme rejimine doğru bir seyir izlediği halde, politik örgütlenmenin gelişimi statü rejiminden ayrıldığı durumlarda dahi bu yönde olmadı. Sta-

tü sistemi kişisel otoriteye tabiyet sistemidir -buyrukların, sınıf ayrımlarının ve imtiyazların sistemidir; anayasal hükümet sistemi ise, özellikle demokratik geleneğe ve düşünce alışkanlarına sahip bir halkın gözünde, gayri şahsi hukukta ifadesini bulan toplumsal organizmanın iradesine tabiyet sistemidir. Statü sistemi ile “anayasal sistem” arasındaki bu fark İngilizce konuşan dünyanın iftihar vesilesi olan özgür kurumlarının anlamını büyük ölçüde açıklar. Burada, kamusal bir işlevi olan kişiye değil, o kişiye verilmiş yetkilere tabiyet söz konusudur. Bunun güncel popüler retoriğe ilişkin bir boyutu vardır elbette; fakat nihayetinde yalnızca spekülasyon olarak değil, bir dereceye kadar pratikte de bu retorikte bir gerçeklik olduğu hissediliyor.

Modern anayasal biçimler altında yorumlandığı biçimiyle kamulaştırma ve vergilendirme yetkileri, toplumun politik işlevlerinin endüstriyel sistemin sahasına doğru genişlediğine işaret ediyor. Sosyalistlerin çabaları da işte bu türden bir gelişme hattını takip ediyor ve modern koşullar altında endüstriyel ihtiyaçların zorunlu kıldığı son dönemdeki gelişmeler de bu yönde ilerliyor. Propagandacıların amacı endüstriyel topluluğu politik topluluk içinde eritmektir ya da belki bu iki örgütlenme biçimini, her zaman politik örgütlenmeyi daha ileri bir biçim altında hâkim kılma gerekliliğinde ısrar ederek, özdeşleştirmektir. Sözleşme sistemi açıkça lağvedilecektir ve onun yerini bir statü sistemi alması yacaktır.

Bütün bunlar oldukça müphemdir ve fazla anlam yüklediğinde sosyalist doktrinlerin meşru çıkarsama sınırlarını çabucak ihlal edecektir. Burada herhangi bir sosyalist ta-

sarının uygulanabilirliğine ilişkin pek bir şey yoktur. Fakat, spekülâtif olarak, Bay Spencer'ın ısrarcı olduğu ikilemden kurtuluş imkânı var gibi görünüyor. Statü ve sözleşme ilkeleri dışında bir milliyetçilik ihtimal dâhilindedir. Teorik olarak iki ilke de milliyetçi bir sisteme yabancıdır. Modern toplumun bunların dışında bir sistem için gerekli endüstriyel yapıyı kurmaya maddi olarak yeterli olup olmadığı yönündeki pratik soru, burada detaylarına giremeyeceğimiz toplum mühendisliğine ilişkindir. Yine de, halihazırdaki kurumların ve kişilik yapılarının geçmişteki gelişimi göz önünde bulundurulduğunda, eksiksiz bir statü sistemiyle sonuçlanacak herhangi bir örgütlenmenin toplumumuzda tutunamayacağını iddia etmek aşırı bir yorum olmayacaktır. Bu önermenin sonucu şudur: Ya endüstrinin kamulaştırılması bizler için katlanılamaz bir statü rejimine ve bürokrasiye yol açacaktır, ki bu durumda tamamen terk edilmeden önce tekrar mevcut sisteme dönüş yaparız; ya da, endüstrinin kamulaştırılması büyük bir başarıyla ve kişilik tarzımızın gereklerine uygun olarak tamamlanır ki bu durumda da eski sistemden daha iyisine ulaşmış oluruz. İki durumda da ciddi ölçüde telaşlanmaya mahal yok gibi görünüyor.

Büyük ölçüde lağvedildikten sonra tekrar serbest rekabet sistemine geri dönüş şüphesiz pratik olarak büyük güçlüklerle gerçekleşecektir ve bu geriye dönüşü gerektiren deneyim büyük acılara ve israfa yol açarak ırkımızın gelişimini ciddi ölçüde geciktirebilir; fakat kamulaştırma eğiliminin ne sürekli bir toplumsal bozulmaya ne de büyük bir felakete yol açacağı tereddütsüz biçimde söylenebilir.

“Anayasal yöntem” olarak adlandırılabilcek şeyin en-

düstrinin örgütlenişine uygulanmasının -ki bu kamulaştırma taraftarlarının taleplerinin esasıdır- politik örgütlenişin modern anayasal biçimler altındaki gelişme seyrine benzer türden bir gelişmeyle sonuçlanması ihtimal dâhilindedir. Modern anayasal hükümet -modern özgür kurumlar sistemi- her bireyin hakkını ve dokunulmazlığını güvence altına alma anlamında hiçbir şekilde mutlak bir başarı değildir.

Modern cumhuriyetlerimiz vadettiklerini henüz pek de gerçekleştirebilmiş değil. Ortalama insan doğası henüz “anayasal yöntemin” gerektirdiği biçimde özerkleşmeye uygun değil. Kusurlar her fırsatta görünür hale geliyor. Bu kusurlar özgür kurumlarımızın uygulanabilirliğine karşıt olarak ciddi argümanlar geliştirmemize yetecek kadar önemlidir. Avrupa kıtasında bugün için hâkim görünen inanca göre insanlık özerk politik örgütlenmeye uygun duruma gelmek için uzunca bir süre daha mutlakiyetçiliğin vesayeti altında yaşamalıdır. Bu inanç büsbütün akıldışı değildir. Toplumun özerk -cumhuriyetçi- duruma gelmeden önce ne ölçüde gelişmesi gerektiği ve bu gelişmenin karakterinin nasıl olması gerektiği soruları çözüme bağlanmamıştır. Herhangi bir halkın bu türden bir gelişme için yeterli gelişme aşamasına ulaşmış ulaşmadığı da pek çok kişi tarafından sorgulanmıştır. Fakat bu yöndeki hareketi destekleyen kısmi başarı, örneğin İngilizce konuşan halklar arasında, anayasal yöntemin politik alanda benimsenebileceği bir düzeyin gerektirdiği insan kişiliğindeki gelişme noktası ile insan doğasının bu yöntemle bütünüyle uyumlu hale geleceği nokta arasındaki farkı göstermiştir. Yani, kamulaştırma sürecine başlamadan önce, politik adını verdiğimiz toplumsal işleve ilişkin olarak bütünüyle hazır olmamız gerekli görünmüyor. Bu analoginin,

toplumun endüstriyel örgütlenmesi konusunda ne ölçüde geçerli olduğunu söylemek zor; fakat analojinin belirli bir gerçekliğe işaret ettiği kabul edilmelidir.

Anayasal hükümetin -yani politik işlevlerin kamulaştırılmasının- doğru bir seyir izliyor gibi görüldüğü gerçeği, endüstriyel işlevlerin derhal kamulaştırılmasının uygun olacağının delili sayılmamalıdır. Bu gerçek, aynı zamanda, bu yönde seyreden bir hareketin, insan doğası henüz yeni sistemin gerektirdiği görevlere bütünüyle uygun olmadığı durumda gerçekleştiğinde dahi belirli düzeyde faydalı olabileceğini gösteriyor. Dolayısıyla asıl mesele endüstrinin kamulaştırılması tasarısının mükemmel biçimde işlemesi için gerekli olan kişilik gelişimi düzeyine değil, söz konusu tasarının kusurlu işleyişini mümkün kılacak bir gelişme düzeyine ulaşp ulaşmadığımızdır.

Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı ve Takipçileri^{1*}

I. Karl Marx'ın Teorileri

Marx tarafından geliştirilen doktrinler sistemi belirli ölçüde kavramsal gözüpeklik ve muazzam bir mantıksal tutarlılık gösterir. Ayrıntısıyla ele alındığında, ne sistemin kurucu unsurları benzersiz ya da put kırıcıdır; ne de Marx, herhangi bir aşamada, daha önce gizli olan gerçekleri keşfettiğini ya da zaten bilinen gerçeklerin nüfuz edilmesi güç formüllerini icat ettiğini iddia etmiştir. Fakat, bir bütün olarak sistemi özgündür ve böylesi bir girişime insan kültürünün herhangi bir evresiyle uğraşan bilim dallarında pek az rastlanır. Marksist sistemin, bu ayırt edici karakterini ne ölçüde yaratıcısının kişisel vasıflarına borçlu olduğunu söylemek zordur, fakat onu diğer bütün iktisadi sistemlerden ayırt eden şey bir kişisel mizaç meselesi değildir. Bu sistem kendisini önceleyen diğer bütün teorik sistemlerden hem öncülleri hem de amaçları bakımından karakteristik biçimde farklılaşır. Marx'ın (hasmâne) eleştirmenleri bu kopuşun radikal karakterini yeterince takdir edemeyerek, genellikle, kendilerini muğlak olduğu varsayılan ayrıntıların dolambaçlı

1 *Quarterly Journal of Economics*, Ağustos 1906, Cilt. 20, ss. 575–95.

*Türkçe Söyleyen: Ömer Mollaer.

eleştirilerinde kaybettiler. Öğretilerine sempatiyle yaklaşanlar ise genellikle tefsire meraklı ve başkalarının inançlarını onaylama meselesine kafayı takmış müritler oldular.

Varsayımları ve amaçları ışığında ve bir bütün olarak ele alınmadığı sürece, Marksist sistem makul olmak bir yana kavranabilir dahi değildir. Sistemin yalıtılmış bir unsurunu (mesela değer teorisini) klasik iktisadın bakış açısından tartışmak (mesela Böhm-Bawerk'in yaptığı gibi), üçboyutlu bir cismi iki boyut açısından tartışmak kadar beyhude olacaktır.

Ne varsayımları ve önkabulleri ne de araştırmasının amaçları bakımından Marx'ın pozisyonu büsbütün tek bir hedefe adanmışlıktır. Onun konumu bu bakımlardan seleflerinden devralınmış doğrusal bir çizginin takip edilmesiyle oluşmamıştır. O, tek bir felsefe ekolünün mensubu olmadığı gibi, onun idealleri de kendi zamanından önce yaşamış bir grubun spekülasyonlarına dayanmaz. Bu nedenle hem bir düşünce okulu kurucusu hem de pratik amaçları olan bir hareketin önderi olarak kendi yerini almıştır.

Yıkıcı eleştiri ve yaratıcı spekülasyon konusunda onu harekete geçiren motivasyonlara ve ona rehberlik eden ilhamlara gelince, Marx temelde iktisadi olguların analiziyle ve onların tutarlı ve güvenilir bir bilimsel bilgi sistemi içinde organize edilmesiyle uğraşan bir teorisyendir. Aynı zamanda teorik çalışmasındaki ilerlemelerin her bir adımının propaganda ile ilişkisi konusunda da inatla tetiktedir. Dolayısıyla, onun çalışması bir tarafgirlik içerir. Bununla birlikte, propagandacı amaçların, onun araştırmasını ya da spekülasyonlarını bilimsel gerçeğe bağlılıktan ciddi biçimde saptırdığı varsayılmamalıdır. Sosyalist tarafgirliği pole-

miklerini çarpıtmış olabilir, fakat mantıksal kavrayışı, teorik çalışmasını etkileyen metafizik önkabuller dışında herhangi bir taraftarlığın çalışmasını çarpıtmasına imkân vermeyecek kadar muntazam ve sağlamdır.

Marx'inkinden mantıksal olarak daha tutarlı bir iktisadi teori sistemi yoktur. Sistemin hiçbir unsuru, doktrinin hiçbir maddesi, bir bütünün uyumlu parçası olarak ve teorisinin kalkış noktasını ve bütünlüğünü sağlayan varsayımlar ve önkabuller ışığında değerlendirilmedikçe hakkaniyetli biçimde anlaşılamaz, eleştirilemez ve savunulamaz. Bu varsayımlar ve önkabuller bakımından Marx iki kaynaktan beslenir: Materyalist Hegelcilik ve İngiliz Doğal Haklar sistemi. Erken dönemdeki eğitimi dolayısıyla Marx, Hegelci spekülasyon yöntemi konusunda mahirdi ve düşüncesi Hegelci sistemin temelini oluşturan gelişme metafiziğiyle aşılanmıştı. Sonraki çalışmaları sayesinde de yaşam idealleri konusunda düşüncesinde kök salacak olan Doğal Haklar ve Doğal Özgürlük sistemlerinde uzmanlaştı. Doğal Haklar sisteminin temel ilkeleri konusunda eleştirel bir tutum almamıştır. Gelişmeye ilişkin Hegelci önkabulleri bile onu bu sistemin temelini oluşturan ilkeleri sorgulamaya götürmez. O, doğal haklar meselesi üzerine çalışmasında liberal-klasik ekoldeki karşıtlarından daha istikrarlıdır. Polemikleri liberal ekolün belirli görüşleri hakkındadır, fakat bu polemikler tam da bu ekolün öncülleriyle kurulmuş zemin üzerinde yürütülmüştür. Onun propagandasının idealleri doğal haklar idealleridir, fakat bu ideallerin tarih boyunca gelişimi hakkındaki teorisi Hegelci gelişme metafiziğine dayanır. Dahası, spekülasyon ve teori inşa etme yöntemleri de Hegelci diyalektikten devşirilmiştir.

Marx'ı ve spekülasyonlarını öncelikle ve en canlı biçimde ilginin merkezine yerleştiren devrimci sosyalist hareketle ilişkisiydi. Eleştirmenlerinin çoğu da Marx'ın doktrinlerinin dolaysız biçimde propagandayla ilgili olan özellikleriyle ilgilenmeye devam ediyorlar. Eleştirmenlerinin gözünde bu doktrinlerden başlıcası, doğal kabul edilebilecek sonuçlarıyla birlikte değer teorisidir: (a) emeğin sermaye tarafından sömürülmesi doktrini; ve (b) işçinin emeğinin ürününün bütünü üzerindeki hak iddiası.

Marx açıkça emek değer doktrinini Ricardo'ya ve onun üzerinden diğer klasik iktisatçılara dek izler.² Marx tarafından ısrarla ima edilmesine karşın açıkça dile getirilişi pek de sık olmayan, işçinin emek ürününün bütünü üzerindeki hak iddiası büyük olasılıkla erken on dokuzuncu yüzyıl İngiliz yazarlarından³ alınmıştır, özellikle de William Thompson'dan. Bu doktrinler, ilk bakışta, o zamanlar İngiliz düşüncesine hâkim olan ve liberal hareketin metafizik zeminini oluşturan doğal haklar kavramlarının geliştirilmesinden başka bir şey değildir. Marksist sosyalizmin daha güçlü eleştirmenleri de doktrinin propagandayı geliştirmeye yönelik unsurlarına fazla anlam yüklediler ve vurguyu bu unsurlar üzerine yerleştirdikçe, dikkatleri teorik bir sistem açısından daha yaşamsal önemde sonuçları olan unsurlardan saptırdılar. "Bilimsel sosyalizm" üzerindeki ayrıcalıklı ilgileri onları Marksist sisteme ciddi bir özgünlük atfetmekten dahi alıkoymaya itti. Dahası, bu sistemi İngiliz Liberalizminin ve doğal

2 Krş. *Critique of Political Economy*, bölüm 1, "Notes on the History of the Theory of Commodities," s. 56-73 (English translation, New York, 1904).

3 Bkz. Menger, *Right to the Whole Produce of Labor*, bölüm iii.-v. ve viii.-ix., ve Foxwell'in takdire şayan Menger'e Giriş eseri.

hak kuramlarının (meşruiyeti şüpheli) bir alt dalı kıldılar.⁴ Fakat bu tek taraflı bir eleştiriydi. Bu eleştiri, “bilimsel sosyalizm” denen şeyin bazı görüşlerine karşı geçerli olabilirdi ama Marksist sistemin bütününe karşı değil. Marksist değer, artık değer ve sömürü teorileri basitçe William Thompson’ın doktrininin tehditkâr bir terminolojiye uyarlanarak geliştirilmiş hâli değildir. Aralarındaki yüzeysel benzerlik ve Marx’ın Thompson’a bu meseledeki ikrar edilmemiş borcu ne denli büyük olursa olsun bu gerçeği değiştirmez. Çalışmasındaki pek çok ayrıntı bakımından ve öfkesini tetiklediği için Marx faydacılara da borçlu sayılabilir; fakat, her şeye rağmen, bütünüyle ele alındığında, onun teorik sistemi yeni-Hegelmeciliğin sınırları içindedir. Ayrıntılar dahi bu düşünce okulunun önkabullerine uygun biçimde işlenmiştir ve teorinin genel karakteri içinde kendilerine ait olan yeri bu zemin üzerinde edinmişlerdir. Dolayısıyla, doktrinin ayrıntılarına ilişkin tafsilatlı bir eleştiriyle ve soykütüğü arayışıyla Marx’ın düşüncesinin ve iktisada katkısının adil bir kavrayışına ulaşmak mümkün değildir. Bunun yerine, yapılması gereken, onu kalkış noktasından teorinin dallanıp budaklandığı aşamalara kadar takip etmek, böylelikle yapıtının bütününe kuşbakışı bir perspektiften bakmaktır. Zamansal mesafe bizim bunu yapabilmemizi mümkün kılıyor; ancak bu onun için yapılabilir değildi, zira o hangi yöne neden döndüğünü görebilmek için çalışmasına fazla yakındı.

Marksizmin bütünlüklü sistemi Materyalist Tarih Anlayışı tasarısı içinde ihtiva edilir.⁵ Her ne kadar bu anlayış

4 Bkz. Menger and Foxwell, a.g.e, ve Schaeffle, *Quintessence of Socialism and The Impossibility of Social Democracy*.

5 Bkz. Engels, *The Development of Socialism from Utopia to Science*, özellikle

Hegelci sola ait olsa ve doğrudan Feuerbach'a atfedilerek Hegelci ortodoksinin dışında konumlandırılrsa da özünde Hegelcidir.⁶ Materyalist anlayışı Hegelcilikle birlikte tanımlarken esas mesele bu tanımlamanın onu Darwinizmle ve post-Darwinist evrim kavramlarıyla dolaysız ve uzlaşmaz biçimde karşıtlık içine sokmasıdır. Bu materyalist anlayış ya da "Bilimsel Sosyalizm" için bir İngiliz soykütüğü çıkarılması gerekiyorsa de, Marx'ın çalışmasına aldığı anlayış Hegelci diyalektiğin dönüşüme uğramış bir çerçevesiydi.⁷

Hegelci materyalizm Hegelci ortodoksiden kabaca temel mantıksal ardışıklığın tersyüz edilişiyle ayrılır; söz konusu mantığın terk edilişiyle ya da gerçekliğin yeni tetkiklere tabi tutuluşuyla değil. Belki aşırı basitleştirme pahasına şöyle söylenebilir: Hegel'in *Das Denken ist das Sein* (düşünce varlıktır) biçimindeki hükmünü ilan ettiği yerde; materyalistler, özellikle Marx ve Engels, *Das Sein macht das Denken* (varlık düşünceyi yaratır) derlerdi. Fakat her iki durumda da, yaratıcı öncelik bütünün şu ya da bu unsuruna tanınmıştır ve hiçbir durumda ikisi arasındaki ilişki bir nedensellik ilişkisi değildir. Materyalist anlayışta, insanın tinsel yaşamı -insanın ne düşündüğü- maddi açıdan insanın ne olduğunun yansımasıdır. Bu, büyük ölçüde ortodoks Hegelcinin maddi dünyayı tinin yansıması olarak görmesiyle benzeşir. Her ikisinde de spekülasyonun ve teori formülasyonunun hâkim kuralı hareket, gelişme, evrim ve ilerleme anlayışdır ve her

bölüm 2 ve bölüm 3'ün açılış paragrafları; ayrıca *Zur Kritik der politischen Oekonomie* eserinin önsözü.

6 Bkz. Engels, a.g.e, ayrıca *Feuerbach: The Roots of Socialist Philosophy* (translation, Chicago, Kerr & Co., 1903).

7 Bkz. örneğin, Seligman, *The Economic Interpretation of History*, Bölüm I.

ikisinde de hareket zorunlu olarak çatışma ya da mücadele yöntemiyle gerçekleşir. Hareket ilerlemenin doğasıdır – bir hedefe, hareket tarafından içirilen eylemde örtük olanın açığa çıktığı bir gerçekleşmeye doğru aşamalı bir gelişim. Dahası, hareket kendi kendisini koşullar ve eyler; bu anlamda, içsel zorunluluk tarafından gerçekleştirilen bir açımlandır. Ortodoks Hegelci sistemde hareketin ya da evrimin yöntemini oluşturan mücadele tinin meşhur üç aşamalı diyalektik süreç ile kendini gerçekleştirmek üzere sürdürdüğü mücadeledir. Materyalist tarih anlayışında ise bu diyalektik hareket Marksist sistemin sınıf mücadelesi haline gelir.

Sınıf mücadelesi “maddi” olarak kavranır, ancak burada “maddi” terimi metaforik bir anlamda kullanılır. Mekanik ya da fiziksel anlamına gelmez. Hatta fizyolojik anlamına da gelmez. İfade ettiği şey iktisadidir. Yaşamın maddi araçları üzerine sınıflar arasındaki bir mücadele olması anlamında maddidir. “Materyalist tarih anlayışı, üretimin ve sonrasında üretilen ürünlerin mücadelesinin bütün toplumsal düzenlerin temeli olduğu ilkesi üzerinde ilerler.”⁸ Toplumsal düzen, biçimini sınıf mücadelesi dolayımıyla alır ve toplumsal gelişmenin verili bir evresindeki sınıf mücadelesinin karakteri “hâkim üretim ve mücadele biçimi” tarafından belirlenir. Dolayısıyla, toplumsal ilerleme hareketinin diyalektiği, üzerinde kaba yaratımın kendini açımладыığı bir gelişme süreci olarak mekanik ve fizyolojik basıncın maddi düzleminde değil, arzuların ve tutkuların tinsel düzlemi üzerinde hareket eder. Bu, bilinçli insan özünün varlığıyla inceltilmiş bir materyalizmdir; fakat bilinç yaşam araçlarının üretiminin

8 Engels, *Development of Socialism*, bölüm 3.

maddi koşulları tarafından koşullanır.⁹ Toplumsal yaşamın açılanması sürecine aktif olarak dâhil olan güçler (görünüştü) üretimin mekaniğine içkin maddi unsurlardır; fakat sürecin diyalektiği -sınıf mücadelesi- endüstrinin maddi ürünlerinin değerlendirilmesine içkin olan insan bilincinin ikincil (epigenetik) unsurları arasında ve onlar bakımından gelişimini sürdürür. Tutarlı bir materyalist anlayış, gelişme sürecinin ve bu sürece dâhil olan diğer gerçeklerin materyalist yorumuna istikrarlı biçimde bağlı kalacaksa, bu süreci kaba maddi güçlerin bilinçdışı ve konuyla ilgisiz sözde diyalektik mücadelesi olarak ele almaktan kaçınmak durumundadır. Böylesi bir yorum, bilinçli bir sınıf mücadelesi anlayışına başvurulmadan oluşturulmuş, nedenler ve sonuçlar bakımından geçirimsiz bir yorum olurdu. Bu yorum, teleolojik olmayan Darwinci doğal seçim kavramına benzer bir tür evrim anlayışına yol açabilirdi. Toplumsal ilerlemenin zorunlu bir yöntemi olarak Marksist anlamda bir bilinçli sınıf mücadelesi anlayışına ise neredeyse hiç yol açmazdı. Ancak, ampirik genelleme yardımıyla, sınıf mücadelesinin belki oldukça etkili bir faktör olduğu, fakat yine de tesadüfi olarak dâhil edildiği bir toplumsal ilerleme tasarısına yol açabilirdi.¹⁰ Darwinizmde olduğu gibi, toplumsal yapı ve işlevdeki kümülatif değişim sürecine ilişkin bir anlayışa yol açabilirdi; fakat bu anlayış özünde teleolojik olmayan ve geçirimsiz bir nedenselliğin kümülatif silsilesinden ibaret olurdu. Bu perspektif spekülâtörün dindarca tasavvuru olmaksızın in-

9 Bu noktada krş. Max Adler, "Kausalitat und Teleologie im Streite um die Wissenschaft" (*Marx-Studien* edited by Adler and Hilferding içinde, cilt 1), özellikle bölüm 11.; Ayrıca Adler'in eleştirdiği ve çürüttüğünü iddia ettiği şu eserle krş. Ludwig Stein, *Die soziale Frage im Lichte der Philosophie*.

10 Krş. Adler, a.g.e.

san özünün ya da herhangi başka bir şeyin “gerçekleşmesini” ya da “kendini gerçekleştirmesini” iddia edemezdi. Aynı şekilde, bu perspektiften, sürecin bütün unsurlarının, ötesi olmayan bir nihai döneme, bir hedefe zemin hazırlayacak biçimde birbirlerine yakınsaması; söz gelimi, Marksist sınıf mücadelesi sürecinin sosyalist nihai dönemin sınıfsız iktisadi yapısında son bulacağı yönündeki varsayımsal hedef de makul biçimde ileri sürülemezdi. Darwinci bakışta ne böylesi bir nihai ya da mükemmel dönem ne de tam ve eksiksiz bir denge düşüncesi söz konusudur.

Gerek Marksizm ile Darwincilik arasındaki ayrılık gerekse de Marksist sistemde tarihsel sürecin temel güçleri olduğu kabul edilen maddi gerçekler ile diyalektik hareketin içinde ilerlediği tinsel gerçekler arasındaki ayrılık Marx ve Engels tarafından sınıf mücadelesine atfedilen karakterde ortaya çıkar. Bu mücadelenin bilinçli bir mücadele olduğu ve rekabet halindeki sınıfların, yaşamın maddi araçlarına ilişkin uyumsuz çıkarlarının tanınması üzerinde ilerlediği iddia edilmiştir. Sınıf mücadelesi çıkar güdülerinde ilerler ve sınıf çıkarının tanınmasına, elbette, yalnızca somut durumun gerçeklerinin yansması yoluyla ulaşılabilir. Dolayısıyla, somut durumdaki maddi güçler ile tarafların verili davranış tercihleri arasında doğrudan nedensel bir bağlantı yoktur. Tarafların tutumları, bir tür doğrudan neden-sonuç ilişkisi söz konusuymuş gibi maddi güçlerden dolaysız biçimde türetilmediği gibi söz konusu maddi güçlerin etkilerine karşı tropizmatik hatta içgüdüsel bir yanıt olarak da değerlendirilmez. Yansıma ve onu izleyen mücadeleye taraf olma seçeneği arasındaki ardışık ilişki bütünüyle söz konusu maddi güçlere paralel olarak kurulur.

Sınıf mücadelesi doktrininin bir özelliğinden daha söz etmek gerekir. Kavramın kendisi Darwinci çerçeveden alınmış değildir. Bununla birlikte, kavram meşru biçimde sağ ya da sol Hegelciliğe de atfedilemez. Kavram, kökeninde faydacılıktan alınmıştır ve soykütüğü bakımından İngilizdir; Marx'a ise ancak kişisel çıkar sisteminin unsurlarını buradan ödünç alması sayesinde aittir. Bu bakımdan, aslında, hazcılığın bir parçasıdır ve Hegel'den ziyade Bentham ile ilişkilidir. Sınıf mücadelesi, hazcı hesaplar temeli üzerinde gerçekleşir ki bu da Hegelci sürecin açılanması anlayışına ve post-Darwinci kümülatif nedensellik kavramlarına eşit derecede yabancıdır. Yeni-Hegelci varsayımlarla uyumluluğu ve köken meselesini bir yana bırakırsak, doktrin olarak sağlamlığı konusunda, hazcı hesaplamayı kullanan Avusturya menşeli klasik iktisat gibi bu doktrinin de sonraki psikolojik araştırmaların sonuçlarıyla uyumsuz olduğunu eklemek gerekir.

Materyalist anlayışın çalışma alanını kapsayan sahada, yani insan kültürünün açıldığı sahada -ki Marksist spekülasyonun alanı büyük ölçüde budur- Marx çalışmalarını özel olarak şimdiki durumun analizine ve teorik formülasyonuna hasretmiştir; yani tarihsel sürecin halihazırdaki aşmasına, kapitalist sisteme. Hâkim üretim tarzı, halihazırdaki sınıf mücadelesinin biçimini ve yöntemini belirleyerek çağın kurumsal, entelektüel ve tinsel yaşamını belirlediği için, tartışma zorunlu olarak "kapitalist üretim" teorisiyle ya da kapitalist sistem altında sürdürülen üretim ile başlar.¹¹ Kapitalist sistem altında, yani modern iş yaşamı trafi-

11 Yalnızca (İngiliz ve Avusturyalı) klasik iktisatçılar tarafından kullanıldığı biçimiyle kavramlara aşina olan okur için şu uyarıyı yapmak yerinde

ğinde üretim, metaların yani fiyatlarına piyasada kavuşan mübadele edilebilir malların üretimidir. Bütün endüstri üretiminin dayanağı olan büyük hakikat, pazarlanabilir malların fiyatlarıdır. Marx kapitalist üretim sistemine tam da buradan vurmaya başlar. Dolayısıyla, değer teorisi, Marx'ın iktisadının hâkim özelliği ve bütün analizi için bir kalkış noktası haline gelir.¹²

Marx'ın günümüzdeki eleştirmenlerinin, onun emek-değer teorisi için yeterli kanıt sunmadığı yönündeki eleştirilerinin kökenindeki hikmeti sorgulamak pek kıymetli bir uğraş değildir.¹³ Hatta daha da ileri giderek, Marx'ın hiç kanıt sunmadığını da söylemek mümkündür. *Kapital*'in açılış pa-

olabilir: Marksist sistemde, "kapitalist üretim", üretim araçlarına (ya da kontrolüne) sahip olan ve endüstriyle kâr amacıyla iştigal eden işverenlerin yönetimi altında, kiralanmış emekle piyasa için yapılan üretimi ifade eder. "Sermaye" üretimde kullanılan (temelde fonlar biçimindeki) servettir. Bu ve buna benzer terminolojik kullanımlar açısından Marx, elbette, sermayeyi "daha fazla üretim yapmayı destekleyen geçmişte üretilmiş sınai ürünler" anlamına gelecek biçimde kullanan iktisatçıların klasik çizgisinden daha fazla gündelik kullanımla temastadır. Marx ile "Kapitalizm", daha sonraki pek çok iktisatçının kavramı tanımlamak üzere ısrarla kullandığı "üretken kullanım" kavramının ima ettiğinden hiç de az olmayacak biçimde belirli mülkiyet ilişkilerine işaret etmeye başlamıştır.

- 12 Değer teorisinin, kalkış noktasını ve kapitalizmin işleyişinin teorisinin inşası için gerekli temel kavramları sağlaması anlamında, ve yalnızca bu anlamda, bu teori Marksizmin merkezi öğretisi ve eleştirel ilkesidir. Bu, sosyalizm hedefine doğru karşı konulmaz akışın emek-değer teorisinin savunulabilirliğine dayandığı anlamına gelmediği gibi, Marksist iktisadın genel yapısının emek-değer teorisinin kavramsal çerçevesi dışına çıkıldığında çökeceği anlamına da gelmez. Krş. Böhm-Bawerk, *Karl Marx and the Close of his System*, ve, diğer taraftan, Franz Oppenheimer, *Das Grundgesetz der Marx'schen Gesellschaftslehre* ve Rudolf Goldscheid, *Verelendungs- oder Meliorationstheorie*.

- 13 Krş., örneğin, Böhm-Bawerk, a.g.e.; Georg Adler, *Grundlagen der Karl Marx'schen Kritik*.

ragraflarına ve buna tekabül eden *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* ve diğer yapıtlarındaki pasajlara hâkim olan savaş hilesi mantığını, Marx'ın bu meselede kendi pozisyonunu kanıtlamak üzere giriştiği alelade bir argüman sunma stratejisi olarak görmemek gerekir. Bu, daha ziyade, halinden memnun bir üstünlük duygusu içindeki yazarın, önermesinin kanıtı ihtiyacı duymayacak biçimde apaçık olduğunu sınırlı kabiliyetleri nedeniyle kavrayamayan okurlarını (eleştirmenlerini) oyunbaz bir alaycılıkla yanıltmasıdır. Hegelci (yeni-Hegelci) zeminde ele alındığında ve genel materyalist anlayış ışığında değerlendirildiğinde değer=emek maliyeti şeklindeki önerme totolojik değilse de kendi kendisinin kanıtı olan, gerçekliği apaçık bir önermedir. Diğer açılardan bakıldığında bu önermenin özgül bir gücü yoktur.

Hegelci tasarıda tözsel olan tek hakikat tinin yaşamının açılmanmasıdır. Materyalist anlayışta somutlaştığı biçimiyle yeni-Hegelci tasarıda ise bu hakikat, toplum içinde yaşayan insanın (maddi) yaşamının açılmanmasına tercüme edilmiştir.¹⁴ Mallar endüstri ürünleri olduğu sürece, insan yaşamının açılmanma sürecinin çıktısı ve bu zorlu yaşam sürecinin verili bir parçasının maddi tortusudur. Bütün tözsel hakikat bu yaşam sürecinde gizlidir ve bu yaşam sürecinin unsurları arasındaki nihai olarak geçerli ilişkilerin bir araya gelmesi süreci onun kendi koşulları içinde gerçekleşmelidir. Yaşam süreci, emek gücünün harcanması olarak özel

14 Aynı biçimde, klasik iktisatçıların önkabullerinde haz ve acı dengesi, bütün iktisat teorisinin ortaya konacağı çerçeveyi ve iktisadi yaşamın analizinde olguların son kertede indirgeneceği kavramları belirleyen bir nihai hakikat olarak alınmıştır. Dolayısıyla, onların teorik çalışmaları üzerinde benzer bir etki yaratmıştır. Bu eleştirel olmayan varsayımlardan hangisinin daha kıymetli ve işe yarar olduğuna ilişkin bir sorgulama bu yazının amacını aşmıyor.

biçimini aldığındaysa maddi güçlerin bir süreci haline gelir; yaşam sürecinin ve emeğin tinsel ya da zihinsel nitelikleriyle bu sürecin yalnızca zayıf bir yansımasıdır. Dolayısıyla, yaşamın metafizik özü -emek gücü- yalnızca emek gücünün harcanması dolayısıyla meydana gelen maddi değişikliklerde cisimleşebilir; fakat burada söz konusu olan yalnızca bir cisimleşmedir, zira bu değişimler yaşam sürecinin yönlendirildiği ereklerektir.

Yaşam sürecinin metafizik gerçekliği bakımından, bireysel çıkar stratejisinin basıncı altında, insanların mallarla ilişkileri konusunda normdan yüzeysel (görüngüsel) sapmaların ortaya çıkması her zaman mümkünse de, mallar arasında insan emeğinin ürünü olmaları itibarıyla kurulan denge feshedilemez biçimde geçerlidir. Bu, malların gerçeklikteki değeridir. Mallar, tözsel hakikate iştirak ederek bir diğerinin orantısız denkleğini verirler. Her ne kadar dolaşım sürecindeki ticari işlemlerde gerçek denklik oranının hiçbir zaman uygun biçimde ortaya çıkamama ihtimali olsa da böyledir bu. Malların gerçek ya da doğru değeri üretime ilişkin bir gerçekliktir ve bu bütün sistemler ve üretim yöntemleri için geçerlidir. Buna karşın, mübadele değeri (gerçek değerın "görüngü biçimi") dolaşıma ilişkin bir gerçekliktir ve verili bir anda yürürlükte olan dolaşım düzeninin üretimden gelen kaynaklarla ne denli uyum içinde olduğuna bağlı olarak, gerçek değeri, aslına az ya da çok uygun biçimde temsil eder. Şayet endüstri çıktıları üretken aktörlerin üretimdeki paylarına sıkı sıkıya bağlı biçimde bölüştürülmüş olsaydı, malların mübadele değerlerinin gerçek değerlerine tekabül ettiği varsayılabilirdi. Fakat, kapitalist sistem altında dolaşım, üretimdeki paylara doğrudan dayanmaz ve bu

sistem altında, malların mübadele değerleri gerçek değeri ancak oldukça kaba biçimde, rastlantısal ve yaklaşık olarak ifade edebilir. İşçinin emeğinin ürününün tam karşılığını aldığı ya da bütün mülkiyet sisteminin, dolayısıyla da dolaşım sisteminin ortadan kalktığı bir sosyalist rejimde ise değerler gerçek ifadelerine kavuşacaklardır.

Kapitalist sistemde mübadele değerinin belirlenmesi rekabetçi kâr güdüsüne ilişkin bir meseledir. Mübadele değeri bu yüzden tutarsız ve kontrolsüz biçimde gerçek değerden sapma gösterir. Marx'ın eleştirmenleri “değer” derken genellikle “mübadele değerini”¹⁵ kastederler ve Marksist doktrini yanlışlamaya yönelik bağnaz bir umutla, “değer” ile var olan dolaşım sistemindeki fiyatların örtüşmediğini gösterirler. Böyle yaparak, elbette, büyük ölçüde doktrinle temas kuramamış olurlar. Eleştirmenlerin kavrayışlarındaki yanlışlık bir ölçüde Marx'ın (belki de kasıtlı) anlatımsal güçlüğünden kaynaklanıyor olabilir. Hatayı ister kendilerine ister Marx'a atfedelim, eleştirmenlerin bugüne kadarki reddiyeleri oldukça kifayetsiz kalmıştır. Marx'ın kapitalist sistemin günahlarına yönelik en sert tenkitleri, malların fiili mübadele değerlerinin (emek değeriyle belirlenen) gerçek değerlerinden sistematik olarak sapmalarının eleştirisini de içerir. Marx'a göre, burada söz konusu olan, aslında, yalnızca var olan sisteme içkin bir kötülük değil, bu sistemin kaçınılmaz bir zayıflığıdır da.

Dolayısıyla, değer teorisi Marksist sistemin temel önka-bullerinde *içerilmiştir*; onlardan devşirilmemiştir. Marx bu

15 Böhm-Bawerk, *Capital and Interest*, VI. Kitap, Bölüm iii.; ayrıca *Karl Marx and the Close of his System*, özellikle bölüm iv.; Adler, *Grundlagen*, ii. and iii. bölümler.

doktrini, bileşenleriyle birlikte, Ricardo'nun emek-değer teorisi ile tanımlar¹⁶; fakat bu ikisi arasındaki ilişki, teorik içerik bakımından ciddi bir benzerlik ilişkisi değil, temel önermeler düzeyindeki yüzeysel bir rastlantı ilişkisidir. Bir ölçüde gevşek biçimde bağlı olduğu Benthamcı-faydacı pozisyona uygun olarak, Ricardo'nun teorisinde değer kaynağı ve ölçüsü üreticinin çabasında ve fedakârlığında aranır. Emek hakkındaki belirleyici gerçek, üretim teorisindeki nihai süreyi belirlediği varsayılan niteliği dolayısıyla emeğin usandırıcılığıdır. Bu, elbetteki Marx'ın emek-değer teorisi için geçerli değildir. Zira ona göre emeğin usandırıcılığı sorunu emek ve üretim ilişkisi açısından ilgisizdir. İki kuram arasındaki temel uyuşmazlık, kuramcılar tarafından iktisadi görüngünün ileri analizlerine uygulandıklarında kendisini doğrudan gösterir. Ricardo için temel mesele emeğin usandırıcılığının derecesi olduğundan, bu hem harcanan emeğin hem de üretilen değer ölçüsü işlevi gördüğünden ve faydacı felsefe uyarınca bu usandırıcılığın altında yatan daha derin bir gerçeklik bulunmadığından, bu pozisyon herhangi bir artık değer teorisi gerektirmez. Emeğin üretkenliği kendi işleyişi bakımından kümülatif değildir. Ricardocu iktisat, endüstrinin kümülatif üretkenliğini emeğin ürünlerinin emeğin istihdam edildiği sonraki üretimdeki işleyişinde ve kapitalistin tutumluluğunun usandırıcılığında arar. Bunun ardından, üretim teorisi konusunda klasik iktisadın genel pozisyonu usulünce sürdürülür.

16 *Krş. Kapital*, cilt. 1., bölüm xv., s. 486 (4th ed.). Ayrıca, Marx'ın Adam Smith ve öncesindeki anonim bir İngiliz yazarın emek-değer doktrinlerini tartıştığı ve kendi doktriniyle kıyasladığı, aynı cildin i. bölümüne ve 9. ve 16. dipnotlara bakınız. Erken dönem -klasik- değer teorileriyle benzer kıyaslamalar *Kapital*'in sonraki bölümlerinde zaman zaman tekrarlanır.

Marx'ta ise, kendisi bir ürün olan ve emek maliyetine tekabül eden gerçek bir değere sahip olan üretimde harcanan emek gücü ile emek gücünün harcanmasıyla ortaya çıkan ürünün değeri aynı olmak zorunda değildir. Yani, hazcı yorumlamada olduğu gibi bu ikisinin aynı olduğu varsayılmaz. Dolayısıyla, üretimde harcanan emek gücünün değeri ile yaratılan ürünün değeri arasında bir ayrılık ortaya çıkar. Bu ayrılık, artık değer kavramıyla ifade edilir. Ücretlerin endüstride tüketilen emek gücünün değeri (fiyatı) olduğu kapitalist sistemde, emeğin artık ürünü işçilerin olamaz. Söz konusu artık ürün, sermayenin kârı haline gelir ve sermaye birikiminin ve artışının kaynağı olur. Ücretler, emeğin ürününün (daha büyük olan) değeriyle değil emek gücünün değeriyle ölçüldüğünden, işçiler kendi emek ürünlerinin tamamını satın alamazlar ve böylece kapitalistler endüstri ürünlerinin tamamını sürekli olarak tam değeri üzerinden satamazlar. Kapitalist sistemin doğasındaki ağır zorluklar da aşırı üretim ya da benzeri biçimlerde buradan ortaya çıkar.

Fakat, emek gücünün değeri ile emeğin ürününün değeri arasındaki ayrılığın en ağır sonucu sermaye birikiminin ödenmemiş emekten sağlanması ve bunun çalışan nüfus üzerindeki etkisidir. Emek değer teorisinin Marx'ın kalkış noktası olması gibi¹⁷, birikim yasası ve onun sonucu olan

17 Oppenheimer (*Das Grundgesetz der Marx'schen Gesellschaftslehre*) birikim teorisini Marksist sosyalizm doktrinlerinin merkezi unsuru olarak değerlendirenler haklıdır. Bununla birlikte, Oppenheimer bu doktrini Marx'ın iktisadi teorilerinin temeli olarak görmez. Yukarıda işaret edildiği gibi, birikim teorisi artık değer teorisinin mantıksal sonucudur ve birinin çökeceği durumda diğersinin de geçerliliğini yitireceği biçimde birbirlerine bağlıdırlar.

yedek sanayi ordusu doktrini de onun teorisinin nihai aşaması ve vuruş noktasıdır. Değer ve artık değer teorileri kapitalist sistemin varoluş imkânını açıklarken, sermaye birikiminin yasaları bu sistemin çöküşüne yol açacak sebepleri ve bu çöküşün alacağı biçimi teşhir eder. Marx, teorik iktisatçı olduğu kadar her zaman ve her yerde bir sosyalist ajitator de olduğundan, hangi nazardan bakılırsa bakılsın ve ister bir iktisat teoremi ister sosyalist doktrinin bir ilkesi olarak görülsün, tereddütsüz biçimde denebilir ki, birikim yasası onun büyük eserinin zirvesidir.

Kapitalist birikim yasası şöyle serimlenebilir:¹⁸ Ücretler, sözleşmeyle satın alınan emek gücünün (yaklaşık olarak gerçek) değeridir. Ürün fiyatları da üretilen malların (yine yaklaşık) değerine tekabül eder. Ürünün değeri emek gücünün değerini verili bir miktar (artık değer) kadar aştığı, bu miktar sözleşme zoruyla kapitalistin mülküne katıldığı ve bunun bir kısmı kapitalist tarafından tasarruf edilerek mevcut sermayeye eklendiği için şu sonuçlar doğar: (a) diğer şeyler eşit olduğunda, artık değer ne kadar büyük olursa sermayenin artış hızı o kadar yüksek olur; (b) sermayenin artış hızı istihdam edilen emek gücüne oranla ne kadar yüksek olursa, istihdam edilen emeğin üretkenliği o kadar fazla ve birikim için kullanılabilir artık ürün miktarı o kadar büyük olur. Birikim süreci, dolayısıyla, apaçık biçimde kümülatiftir. Yine açıktır ki, sermayedeki artış, emeğin ödenmemiş artık ürünündeki bir çoğalmadan kaynaklanır.

Fakat, toplam sermayedeki kayda değer bir artışla birlikte, sermayenin teknolojik bileşiminde bir değişiklik meydana gelir. Bunun sonucunda, “değişmez” sermaye (aletler

18 Bkz. *Kapital*, Cilt 1, bölüm xxiii.

ve hammaddeler) “değişir” sermayeye (emek fonu) kıyasla orantısız biçimde artar. “Emek tasarrufu sağlayan cihazlar” önceki dönemden çok daha fazla kullanılır ve emekten tasarruf edilir. Üretim masraflarının giderek daha büyük bir kısmı aletler ve hammaddelerin satın alınması için kullanılırken, emek gücünün satın alınması için -mutlak olarak belki daha çok olsa da- görelî olarak daha az bir miktar kullanılır. Gerek yatırım yapılan toplam sermaye için gerekse de üretilen malların miktarı için görelî olarak daha az emek gereklidir. Dolayısıyla, artan emek arzının bir kısmı istenmeyecektir ve “yedek sanayi ordusu”, “artık emek nüfusu”, bir işsizler ordusu ortaya çıkacaktır. Bu yedek ordu, sermaye birikimi ilerledikçe ve bunun sonucu olarak teknoloji geliştikçe görelî olarak daha da büyüyecektir. Bundan dolayı, giderek birbirinden ayrılan iki kümülatif değişiklik meydana gelecektir. Bunlar birbirleriyle uzlaşmaz bir karşıtlık içindedirler, fakat aynı etkenlere bağlı olduklarından birbirlerinden ayrılamazlar: sermaye artarken işsiz işçilerin sayısı da (görelî olarak) artar.

Bir taraftan sermaye miktarıyla çıktısı arasında, diğer taraftan işçinin ücret olarak aldığı miktar arasındaki ayrışma rastlantısal fakat önemli bir sonuca yol açar. Tüketim malları talebinin en büyük kısmını oluşturan, ücretlerde temsil edilen işçilerin satın alma gücü, durumun doğası gereği, fiyatlarla temsil edilen ürünleri satın almakta giderek daha yetersiz hale gelecektir. Sonuç olarak, piyasa artan biçimde aşırı üretim kaynaklı bir arz fazlasına, dolayısıyla da ticari krizlere ve depresyona maruz kalacaktır. Marx'ın pozisyonundan doğrudan çıkarsanabilirmiş gibi, üretim ile piyasalar arasındaki, işçinin emeğinin tam karşılığını alma-

masından kaynaklanan bu uyumsuzluğun dolaysız biçimde kapitalizmin çöküşüne ve kendi dinamiğiyle sosyalizme yol açacağı iddia edilegelmiştir. Her ne kadar krizlerin ve depresyonun sosyalizme giden yolda önemli bir rol oynayacağı öngörülse de, Marx'ın pozisyonu bu değildir. Marx'ın teorisinde sosyalizm kendi çıkarlarına uygun hareket eden ve devrimci hareketi kendi kazanımları için zorlayan mülksüz işçiler tarafından yürütülen bilinçli bir sınıf hareketi sonucunda gelecektir. Fakat, krizler ve depresyon işçilerin böylesi bir harekete uygun bir bilince ulaşmalarında büyük pay sahibidir.

Yukarıda işaret edildiği gibi toptan sermayenin büyüdüğü ve buna bağlı olarak işsiz işçilerin daha yüksek oranda arttığı bir durumda, bu istihdam edilmemiş emek kitlesi, kapitalistler tarafından kârları artırmak üzere ücretleri baskılamakta kullanılabilir, kullanılacaktır da. Mantıksal olarak, sermaye ne kadar çok ve hızlı birikirse, yedek işgücü ordusu hem mutlak olarak hem de yapılan işle orantısız olarak o ölçüde büyüyecek, ücretleri ve hayat standardını düşürme yönündeki baskı şiddetlenecek, işçi sınıfının yozlaşması ve sefaleti derinleşerek durumu giderek daha da kötüleşecektir. Her depresyon dönemi iş arayan istihdam edilmemiş emek kitlesindeki artışla birlikte ücretlerin düşüşünü hızlandıran ve şiddetlendiren bir etki yaratacaktır, ta ki ortalama ücretlerin asgari geçimlik¹⁹ düzeyde tutulmasının bile güvencesi ortadan kalkana kadar. Aslında, Marx durumun bu olacağı konusunda açıktır: ücretler asgari geçimlik düzeyin altına

19 "Asgari geçimlik" kavramı burada Marx ve klasik iktisatçılarda kullanıldığı anlamıyla alınmıştır. Emek arzını mevcut üretkenlik düzeyinde tutmak için gerekli olanı ifade etmektedir.

düşecektir. Görüşlerini desteklemek üzere, İngiltere'deki çocuk emeğinin, sefaletinin ve yozlaşmasının durumunu aktarır.²⁰ Kapitalist üretim bütün endüstri sahasını işgal etmeye yeterince yaklaştığında ve işçilerin durumlarını, onları kaybedecek bir şeyleri kalmayana dek kötüleştirdiğinde; onlar, birbirlerine danışarak, hukuksal ya da hukuk dışı yollarla, devleti zaptederek ya da yıkarak, toplumsal devrimi tesis etmek üzere harekete geçeceklerdir.

Sosyalizm, işçi sınıfının mülkiyet çıkarlarından bağışık olmasına bağlı olarak sınıf karşıtlığı dolayısıyla gelecektir. İşçi sınıfı, belirli ölçüde fiziksel yozlaşmayı da içerecek kadar derin ve yaygın bir sefalet durumundadır. Bu sefalet, sermaye birikiminin artışına ve endüstriyel zanaatların gelişmesine bağlı olarak emeğin artan üretkenliği tarafından yaratılacaktır. Buna neden olan, kiralanmış emekle özel girişime dayalı olarak üretim yapılan bir sistemde işçinin emeğinin ürününün tamamını alamamasıdır. Aslında, bu, sermaye mallarının özel mülkiyetinin kapitalistin artık emek ürününü temellük etmesinin ve biriktirmesinin imkânını yarattığının başka biçimde ifade edilmesidir yalnızca. Toplumsal devrimin nasıl bir rejim getireceği konusunda Marx'ın -en azından üretim araçları üzerinde- özel mülkiyetin olmayacağı yolundaki genel tezinin ötesinde özel olarak söyleyeceği bir şey yoktur.

Bunlar Marksist sosyalizm sisteminin ana hatlarıdır. Bunlara kadar *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerine hiç başvurulmadı. Sosyalizmin genel teorisi konusunda bu iki cilde başvurmaya gerek de yoktur. Bu ciltlerde, kapitalizmin işleyişine ilişkin pek çok ayrıntının daha bütünlüklü olarak ele

20 Bkz. *Kapital*, cilt 1, bölüm xxiii., 4 ve 5. altbaşlıklar.

alınmasına ve çözümlemenin daha büyük bir tutarlılıkla yürütülmesine karşın, öze ilişkin yeni bir şey eklenmez. Genel olarak iktisat teorisi için son iki cilt önemlidir, fakat burada onların içeriğine ilişkin bir inceleme gerekmemiştir.

Bu teorinin sağlamlığıyla ilgili daha fazla bir şey söylemeye gerek yok. Esasları ya da en azından karakteristik unsurları bakımından çağdaş sosyalist yazarlar tarafından büyük ölçüde terk edilmiştir. Ciddi bir sapma olmaksızın ona bağlananların sayısı giderek daha yavaş artıyor. Birden çok sebeple bu zorunlu bir durumdur. Belirli kritik noktalarda gerçekler teoriyi desteklemiyor; örneğin artan sefalet doktrini. Ve Marx'ın Marksizminin onlar olmadan temelsiz kalacağı Hegelci felsefi önkabuller günümüzün dogmatikleri tarafından büyük ölçüde unutulmuş durumda. Onların düşünce alışkanlıklarında Hegelcilik yerini büyük ölçüde Darwinizme bırakmıştır.

Basitçe bir toplumsal büyüme teorisi olarak düşünülürse, teorinin özel olarak en kırılgan olduğu nokta nüfus teorisidir. Yedek işgücü ordusu doktrini mevcut ya da olası yaşam araçlarına hiçbir atıfta bulunmaksızın nüfusun artacağı önkabulünü içerir. Ampirik gerçekler, bu düşünceye görünürde oldukça ikna edici bir destek sağlıyor. Sefalet, insanlığın türsel yayılması için bir engel teşkil etmemiştir. Bununla birlikte, bu ampirik gerçekler, işçilerin sayısının yaşam araçlarındaki bir artıştan bağımsız olarak nasıl artacağı konusunda ikna edici bir kanıt sunmazlar. Darwin'den bu yana hiç kimse insan türünün niceliksel artışının yaşam araçları tarafından koşullanmadığını iddia edecek kadar cüretkâr olmamıştı.

Bununla birlikte, bütün bunlar gerçekte Marx'ın pozisyonuna temas etmez. Bir yeni-Hegelci olarak Marx'a göre iktisadi gelişmeyi de içeren tarih insan türünün yaşam-tarihidir. Özellikle iktisadi açıdan bu yaşam-tarihinin temel hakikati, insan yaşamının hacimsel büyümesidir. Bu, bir anlamda kapitalist üretim aşamasını ve diğerlerini içerecek biçimde iktisadi yaşam sürecinin bütün analizinin dayanağıdır. Nüfus artışı ilk kaidedir; iktisadi yaşam süreci bir bozulma ve çürüme aşaması değil de bir büyüme, açılma ve yenilenme süreci olduğu ölçüde, bu sürecin en gerçek, en maddi etkenidir. Şayet çözümlemesi Marx'ı bu görüşe karşıt bir noktaya ulaştırsaydı, mantıksal olarak kapitalist sistemi insanlığın ölümcül ıstırabı olarak görürdü. Böylesi bir sonuç, onun Hegelci kalkış noktası tarafından engellenmiştir, zira Hegelci perspektife göre insanlığın yaşam-tarihinin ereği kapitalizm de dâhil olmak üzere bu yaşam-tarihinin bütün aşamalarına büyük ölçüde hâkimdir. İnsanlığın gelişim sürecini denetleyen bu erek ya da sonuç, yaşamın tamamlanmasının gerçekleşmesidir. Bu gerçekleşmeye diyalektik yöntemin üç aşamasına (tez-antitez-sentez) benzer bir süreç yoluyla ulaşılabacaktır. Bu tasarıda kapitalist sistem, sefalet ve yozlaşma ölçüsünü taşıyarak antitezin son ve en korkunç aşamasını oluşturur. Bir Hegelci yani romantik bir filozof olarak Marx zorunlu olarak iyimserdir. Antitez diyalektiğin zorunlu bir aşaması olduğundan, ona göre, yaşamdaki kötülük (karşıtlık unsuru) mantıksal olarak zorunlu olan kötülüktür. Dolayısıyla, antitezin senteze ulaşmada bir araç olması gibi, kötülük de tamamlanmanın bir aracıdır.

Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı ve Takipçileri ^{1*}

II. Sonraki Marksizm

Marx teorik sistemini büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinde geliştirdi. Çalışmasına yüzyıl ortasına dek geliştirilen en ileri ve atılgan Alman düşüncesi içindeki erken dönem eğitimi üzerinden edindiği bakış açısıyla başladı. Sonrasında bu Alman bakış açısına İngiltere'nin durumuna istisnai ölçüde yakın teması ve bu durumun dikkatli bir gözlemi sonucunda edindiği öncülleri ilave etti. Sonuç olarak, bu ikili hattın öncüllerini ya da önkabullerini teorileştirdi. Erken dönem formasyonu dolayısıyla yeni-Hegelciydi ve bu Alman kaynağından Materyalist Tarih Teorisinin kendine has bir formülasyonunu türetmişti. Geç dönem deneyiminden ise aktif yaşamının büyük bir bölümünde İngiliz düşüncesine egemen olan Liberal-Faydacı bakış açısını edinmişti. Emegın ürününün tamamı ve emegın sömürülmesi doktrinlerinin dayandığı belirli bireyci önkabulleri bu deneyime borçludur. Öğretinin birbiriyle bütünüyle uyumlu olmayan bu iki hattı, bilimsel² sosyalizmin ilkeleri için-

1 *Quarterly Journal of Economics*, Şubat 1907, Cilt. 21, ss. 299–322.

*Türkçe Söyleyen: Ömer Mollaer.

2 “Bilimsel” kelimesi burada genellikle Marx'ın ve takipçilerinin teorilerini belirtmek üzere kullanıldığı biçimde yarı teknik anlamıyla kullanılmıştır.

de kendi yerlerini edinerek sosyalist iktisada karakteristik Marksist çehresini verdi.

Bugün umutlara ve korkulara ilham veren sosyalizm, Marx ekolünün sosyalizmidir. Bugün hiç kimse başka bir sosyalist hareket hakkında ciddi biçimde kaygılı değildir. Yine hiç kimse başka bir “sosyalist” ekol tarafından ileri sürülen doktrinleri eleştirmek veya çürütmekle ciddi olarak ilgilenmemektedir. Marksist sosyalizme riayet edenler Marksist doktrinle her zaman ve her bakımdan uyum içinde olmayabilirler. Sosyalist hareketin kitlesini oluşturanlar her zaman Marksist iktisat sisteminin ayrıntılarına -hatta belki de genel özelliklerine- aşına olmayabilirler; fakat bütün ülkelerin sosyalistleri, herhangi bir halk hareketinden makul biçimde beklenebilecek bir tutarlılık ölçüsünde Marksizmin teorik pozisyonuna yöneliyorlar. Herhangi bir ülkedeki hareket nicelik, olgunluk ve bilinçli amaç açısından geliştiği ölçüde kaçınılmaz olarak daha tutarlı biçimde Marksist bir çehre ediniyor. Ama bugünün sosyalistlerinin benimsediği Marx'ın Marksizminden ziyade Darwin'in materyalizmidir. Almanya'nın Marksist sosyalistleri harekete önderlik ediyorlar ve diğer ülkelerin sosyalistleri büyük ölçüde Alman liderleri örnek alıyorlar.

Bugün uluslararası sosyalizmin gerçek sözcüleri Marksistlerdir. Bu kuralın istisnası pek azdır. Her ne kadar şu ya da bu mesele hakkındaki gerçek Marksist tutumun ne olduğuna ilişkin bazı kayda değer görüş ayrılıkları olsa da genellikle Marksizmin doktrinlerinin doğruluğu sosyalizmin saf- larında ciddi biçimde sorgulanmaz. Pek çok şiddetli ihtilaf, sınıfın sorunları etrafında şekillenir.

Sosyalist doktrinlerin taraftarları temel konum ve genel ilkelere ilişkin olarak yeterince mutabıktır. Genel ilkeler konusundaki uzlaşşı öyle sağlamdır ki, ayrıntılara ilişkin meselelerde çok canlı tartışmalar genel pozisyon konusunda bir aksaklık riski olmaksızın sürdürülebilir. Bu genel pozisyon açıkça ilan edilmiş bir Marksizmdir. Bununla birlikte Karl Marx tarafından benimsenen pozisyonla bütünüyle aynı değildir. Bu pozisyon, teorilerin özgün formülasyonlarının ortaya çıkışını koşullayan aciliyetlerin değiştiğı daha sonraki bir zamanın gereklilikleri uyarınca modernleştirilmiş, uyarlanmış ve geliştirilmiştir. Elbette Marx'ın takipçileri özgün teorik konumdan herhangi bir sapma ya da esaslı bir değişiklik gerçekleştiğini kabul etmezler. Onlar, kıskanç biçimde ortodoksturlar ve birkaç yıl önceki "revizyonizm" konusundaki hararetli ihtilafın gösterdiği üzere Marksist pozisyon üzerinde herhangi bir "gelişme" konusunda tahammülsüzdürler. Bununla birlikte, Marx'ın takipçilerinin kıskançlık protestoları Marksizmin, yaratıcısının elinden çıktıktan sonra bazı esaslı değişikliklere uğradığı gerçeğini değiştirmiyor. Nadiren de olsa, Marx'ın az ya da çok tutarlı bir öğrencisi, doktrinlerin sonradan ortaya çıkan koşullara uyarlanması ihtiyacını beyan edecektir; bu ihtiyaca yönelik olarak hükümlerde değişiklikler ve çeşitli tashihler zaman zaman önerilmiştir. Bununla birlikte, daha kapsamlı olmasına karşın açıkça ikrar edilmemiş değişiklikler, bakış açısında istemsiz biçimde meydana gelen kaymalar ve yorumlama yoluyla Marksist öğretilere girer. Neredeyse bütün bir sosyalist yazarlar kuşağı böyle bir gelişme sergilemektedir. Tekil örnekler aktarmak faydasız olacaktır.

Hem arkadaşlarının tanıklığı hem de kendi yazdıkları

gösteriyor ki, genel perspektif ve temel ilkeler bakımından Marx'ın teorik pozisyonu görece erken bir dönemde kesin biçimini almıştır ve daha geç dönemdeki çalışmaları esas olarak kariyerinin başında edindiği pozisyonda içerilen düşüncelerin geliştirilmesidir.³ 1840'ların ortasında değilse de ikinci yarısında Marx ve Engels daha sonraları hem kalkış noktası hem de teorik gelişmeleri için rehber olacak temel bakış açısını bulmuşlardı. Bu bakış açısı Engels tarafından hayatının son yıllarında daha açık biçimde dile getirildi. İki büyük önder tarafından benimsenen ve esasen değiştirilmeden sürdürülen pozisyon, bu yazının önceki bölümünde işaret edildiği gibi⁴, yeni-Hegelciliğin bir varyantıydı.⁵ Fakat, yeni-Hegelcilik kısa ömürlüydü; özellikle de bilimsel teoriye yönelik bir bakış açısı olarak düşünüldüğünde. Hem yeni-Hegelciliği hem de diğerlerini kapsayacak biçimde bütün bir romantik düşünce ekolü, belirli bir olgunluğa yaklaştıktan kısa bir süre sonra dağılmaya başladı ve bu çözülme

3 Gerçekten *Komünist Manifesto*'dan *Kapital*'in son cildine kadar Marx'ın yapıtında, esasen pozisyonunu koruma anlamında dikkate değer bir tutarlılık vardır. Yazarlarının gözünde büyük *Manifesto*'nun eskiyen tek kısmı 1840'ların "Felsefi" sosyalistleriyle girilen polemikler ve güncel siyasetten örnek gösterme amacıyla alınan materyallerdir. Temel pozisyon ve teorisinin daha önemli maddeleri -materyalist anlayış, sınıf mücadelesi doktrini, değer ve artık değer, artan sefalet, yedek işgücü ordusu ve kapitalist çöküş teorileri-, teorik çalışması boyunca ustaca kullandığı analiz yöntemiyle birlikte, *Ekonomi Politikin Eleştirisi* (1859) ve *Felsefenin Sefaleti* (1847) kitaplarında mevcuttur.

4 Derleyen Notu: Elinizdeki derlemedeki bir önceki makale.

5 Krş. Engels *Feuerbach* (İngilizce çevirisi, Chicago, 1903), özellikle 4. bölüm ve Neue Zeit gazetesinde yayımlanmış pek çok makale; ayrıca *Manifesto*'nun 1888 basımı için yazılmış önsöz ve Engels'in Marx'ın sisteminin öncü teorik ilkelerine ilişkin olarak öncelik sorununu tartıştığı *Kapital*'in II. cildinin önsözü.

süreci öyle hızlıydı ki, yüzyılın üçüncü çeyreğinin bitimi bu ekolün bilimsel bilginin geliştirilmesinde önemli bir unsur olarak fiilî sonuna tanıklık etti. Teori sahasında, elbette öncelikli olarak maddi bilimlerde yeni dönem, romantik felsefenin değil Darwin ekolünden gelen evrimcilerin olacaktı. Az sayıda büyük şahsiyet elbette yeni dönemde de etkinliğini sürdürdü, ancak sonradan anlaşıldı ki onların etkinliği bilimsel yöntemin kendilerini ne ölçüde geride bıraktığını göstermeye yaramıştı ancak. Virchow ve Max Müller böyleydi; iktisat biliminde ise Tarihsel Okul'un büyük figürleri ve bir ölçüde Marx ve Engels de böyledir. Yüzyılın son çeyreğinde sosyalistler, Marksizmin taraftarları ve sözcüleri artık yeni bir kuşağa aittir ve insan yaşamının görüngülerine başka bir perspektiften bakarlar. Kendilerini önceleyen kuşakla aynı ifade tarzı içinden konuşuyor olsalar dahi onların ellerinde materyalist anlayış kendi zamanlarının çehresine bürünür.⁶

Marx'ın da bağlı olduğu romantik düşünce okuluyla,

6 Anton Menger bu türden bir sosyalisttir. Yani, yeni-Marksist ekole dışarıdan, modern bilimsel araştırma sahasından gelmiştir ve araştırmasının ölçeğinde, yönteminde ve ortaya koyduğu teorik çalışmada Hegelci unsurlar neredeyse hiç yoktur. Menger'in *Neue Staatslehre* ve *Neue Sittenlehre* eserlerinin Lasalle'dan bu yana iktisat teorisi dışından yazılmış, bilime katkı açısından gerçekten değerli ilk sosyalist çalışmalar olduğunu eklemek gerekir. Engels'in (*Ursprung der Familie*) ve Bebel'in (*die Frau*) çabaları, daha iyi çalışmaların yokluğu durumu olmasaydı, sosyalizmin ateşli taraftarları tarafından dahi bilimsel bir monograf olarak pek ciddiye alınmazdı. Menger'in çalışması Marksist değildir; buna karşın, Engels'in ve Bebel'in bu türden çalışmaları pratik açıdan değerli değildir ve özgünlükten yoksundur. Marksist varsayımların ve yöntemin modern bilimin amaçları bakımından uygunsuzluğu, materyalist diyalektiğin, keşfedilmesi amacıyla icat edildiği kurumların evrimini araştırma konusunda sosyalist literatürün geniş kapsamlı kısırlığında kendini gösterir.

şimdilerde Marksist sistemin ellerine geçtiği -ya da belki daha doğru ifadeyle geçmekte olduğu- evrimci okul arasındaki fark çok büyük ve kapsayıcıdır. İkisi arasındaki mesafe, yeni yöntem önceden yeni-Hegelciliğe ait olan bilgi sahasında daha bütünlüklü olarak uygulandıkça muhtemelen daha açık ve kapsamlı görünecektir. Birinin diğeri tarafından ikame edilmesi süreci yavaşça ve büyük ölçüde açıkça ilan edilmeden gerçekleşiyor.

Yeni-Hegelci, romantik, Marksist bakış açısı bütünüyle kişisel iken; evrimci -buna Darwinci de denebilir- bakış açısı bütünüyle gayri şahsidir. Gözlemlenen olgular ve bu olgulara teorinin daha erken dönemlerinde atfedilenler konusunda aranan süreklilik kişisel türden bir süreklilikti -zihinsel ve mantıksal bir süreklilik. Olgular, zeki ve makul insanlar arasında akla başvuruyla saptanabilecek bir yöne doğru yol almak üzere yorumlandı. Olguların mantıksal tutarlılık açısından bir ardışıklık sergilemeleri bekleniyordu. Romantik (Marksist) teorinin ardışıklığı esasen entelektüel bir ardışıklıktı ve dolayısıyla teleolojik bir karakterdeydi. Yani, bir amaca eğilimliydi. Bir tamamlanmada, bir nihaî aşamada son bulmalıydı. Diğer taraftan, Darwinci düşünsel tasarıda, olgularda ve olgulara atfedilenlerde aranan süreklilik bir neden ve sonuç sürekliliğidir. Körlemesine kümülatif nedenselliğin bir tasarımıdır bu; eğilimlere, nihaî aşamaya ve tamamlanmaya yer yoktur burada. Silsileye hâkim olan kaba nedenselliğin ters gücüdür ve bu silsile özü itibarıyla mekaniktir. Yeni-Hegelci (Marksist) gelişme tasarısı mücadele halindeki tutkulu insan özü imgesiyle oluşturulurken, Darwinci evrim tasarısında mekanik bir süreç yapısı vardır.⁷

⁷ Bu karşıtlık Marx'ın otantik Marksizmiyle modern bilimin yöntem ve kap-

Peki materyalist anlayış Marx'ın romantik kavramlarından Darwinciliğin mekanik kavramlarına tercüme edildiğinde nasıl bir farklılık ortaya çıkar? Sisteme karakterini veren bütün unsurlar bir ölçüde tahrif edilmiş olur ve bir zamanlar sağlam görünen bütün çıkarsamaların üzerine şüphenin gölgesi düşer.⁸ Marksist tasarının ilk kaidesi "Materyalist" teriminde içerilen düşüncedir; yani, yaşamın maddi araçlarının gereklilikleri, her aşamada, toplum içinde yaşayan insanın eylemini kontrol eder, dolayısıyla kurumların gelişimine kaçınılmaz olarak yön verir ve kültürün vasıflarındaki her bir değişimi biçimlendirir. Toplumsal yaşamın maddi gerekliliklerin denetimine tâbi oluşu, insanların maddi (iktisadi) faydalar ve kayıplar üzerine düşünmesi ve yaşamın daha iyi bir maddi ölçütünü sağlayacak olanı seçmesiyle gerçekleşir. Materyalist anlayış Darwinci kümülatif nedensellik normu altında işlediğindeyse, ilk olarak, bu başlangıç ilkesi kalıtsal eğilim, meslek, gelenek, eğitim, iklim, beslenme vb. üzerinden harekete geçen spekülâtörün

samı arasında sürmektedir; fakat düşünceleri büyük ölçüde post-Darwinci kavramlarla aşılarmış günümüz Marksistleri ile Marksist olmayan bilim adamları arasında böyle bir karşıtlık yoktur. Engels bile son dönemlerinde Marksizmi formüle ederken post-Darwinci bilimin kavramlarından güçlü biçimde etkilenmiş ve büyük bir naiflikle Hegel'de ve Marx'ta Darwinci düşüncüyü bulmuştu (bkz. Feuerbach özellikle İngilizce çevirisinde ss.93-98). Materyalist anlayışın Engels tarafından önerilen önemli fakat pek tutarlı olmayan nitelendirmeleri *Sozialistische Akademiker*'in 1895 basımında yer alan mektuplarda da bulunabilir.

- 8 Marx'ın teorik yapılarının ve bu yapılar içindeki çeşitli unsurların modern bilimin terimlerine tercüme edildiğinde çoküyor oluşu, bu teorik yapıların modern bilimin alışıldık biçimde kullandığı unsurlardan inşa edilmediğinin yeterli kanıtı sayılmalıdır. Marx cahil, ahmak ya da ikiyüzlü değildi ve Marx'ın çalışması teorik sonuçlarının ciddi ölçüde sağlam ve ikna edici olmasına imkân verecek unsurlara dayanarak ve böyle bir perspektifle geliştirilmişti.

düşünce alışkanlıkları kertesine indirgenir. Bununla birlikte, Darwinci norm altında maddi gerekliliklerin ne ölçüde insan davranışlarını ve kültürel gelişmeyi kontrol ettiği meselesi, söz konusu maddi gerekliliklerin insanların düşünce alışkanlıklarını (yani ideallerini ve amaçlarını; gerçeklik, güzellik ve iyilik anlayışlarını) biçimlendirmede ne ölçüde pay sahibi olduğu meselesi haline gelir. Böylelikle, kültürel özelliklerin ve bunun üzerine inşa edilmiş kurumsal yapının ne ölçüde maddi (iktisadi) gerekliliklerin gelişiminden kaynaklandığı sorunu, alışkanlıkların biçimlenişini belirleyen karmaşık koşullar arasında iktisadi gerekliliklerin nasıl ve ne ölçüde etkin olduğu meselesi haline gelir. Artık sorun maddi gerekliliklerin insanların eylemlerini rasyonel biçimde yönlendirip yönlendirmediği değildir. Sorun, kaba nedenselliğin sonucu olarak, maddi gerekliliklerin iktisadi yorumlamada varsayıldığı türden düşünce alışkanlıklarına yol açıp açmadığı ve son tahlilde yalnızca iktisadi gerekliliklerin, doğrudan ya da dolaylı olarak, düşünce alışkanlıklarının biçimlenmesinde etkin olup olmadığıdır.

Son paragrafta özetlenen, kararsız biçimde ve yaklaşık olarak ifade edilen türden bir formülasyon, belli ki, Bernstein ve diğer “revizyonistlerin” belirli spekülasyonlarında varmak istedikleri sonuçtur.⁹ Akıntıya karşı konforsuz

9 Krş. *Voraussetzungen des Sozialismus*, özellikle de ilk iki bölüm. Bernstein'in Marx ve Engels'e karşı hürmetkâr tavrı ve bilimin yöntemi ve kapsamı konusundaki modası geçmiş düşünceleri, tartışmasına Ortodoks Marksizm ile gerçekte olduğundan çok daha uyumlu bir hava veriyor. Sonraki yazılarında bu uyum ve uzlaşmacı niyet kendini daha güçlü gösterir (Blz. *Socialism and Science*, Fransızca basım için yazılmış önsöz de dâhil). Marx ve Engels için hem kalkış noktası hem de rehber ilke olan Hegelci diyalektik, Bernstein için bilimsel sosyalizmin kurtulması gereken bir yanıştır. Şöyle söylüyor (mesela *Voraussetzungen*'in dördüncü bölümünün sonun-

adacığında oturan Kautsky ise durumu anlamaksızın onlara nasihat veriyor ve anlamadıkları halde onları ihtar ediyor.¹⁰ Entelektüel girişimin özellikle baskın bir vasıf olmadığı idealist kanatta yer alanlar arasındaki zeki ve girişken entelektüeller, çevresel güçlerin kişisel çıkar fırsatları muhasebesinden başka alanlar üzerinden de insanın tinsel yaşamına ulaşabileceği; dolayısıyla bu muhasebeden bağımsız, belki de ona yabancı türden, kanıksanmış ideallere ve amaçlara yol açabileceği fikrini savunuyorlar.¹¹

da): “Marx ve Engels tarafından kazanılan büyük başarılar Hegelci diyalektik sayesinde değil, ona rağmen elde edilmiştir.”

“Revizyonistlerin” sayısı hayli çoktur ve eski ortodoksiye bağlı Marksistler karşısında açıkça güç kazanıyorlar. Kendi aralarında ayrıntılar konusunda bir uzlaşma olduğu söylenemez, bununla birlikte Marksist sistemi güncel bilimsel bakış açısına uyumlu kılacak biçimde yorumlama (ve düzeltme) konusundaki çabaları onları birbirine bağlamaktadır. Aslında bakış açısından ziyade bakış açılarından söz edilmelidir, çünkü revizyonist çabaların tamamı ele alınan düşünceleri tek bir bakış açısı altında toplamaya yönelik değildir. Revizyonistler arasında temelde iki hareket hattı vardır: (a) Bernstein, Conrad Schmidt, Tugan-Baranowski, Labriola, Ferri gibi Marksizmi modern bilimin, özellikle de Darwinciliğin, bakış açısına ulaştırmayı amaçlayanlar; ve (b) romantik felsefenin zeminine geri dönmeyi amaçlayanlar. Bu ikinci hattın en güçlü temsilcileri, Alman emperyalizmi tarafından teşvik edilen gerici harekete felsefi boyutunu veren romantik normlara yönelik güçlü tepkiyi somutlaştıran yeni-Kantçılardır. (Bkz. K. Vorländer, *Die neukantische Bewegung im Sozialismus*.)

Resmi olarak sosyalist sicile sahip olmaması dışında, Sombart Marksizmi modernleştirme ve modernleştirilmiş bir materyalizm anlayışını işe koşmak bakımından özellikle etkin bir revizyonist sayılabilir.

10 Krş. Neue Zeit belgeleri, özellikle de Bernstein ile ihtilaf dönemindekiler; ve *Bernstein und das Sozialdemokratische Programm*.

11 “İdealist” sosyalistler, Almanya dışında daha da görünür durumdalar. Fransa’da hâkim durumda olduklarını söylemek mümkün ve Amerika’daki sosyalist hareketin kudretli ve sözünü sakınmayan bir bölümünü oluşturuyorlar. Müşterek biçimde bilimin ya da felsefenin dilini konuşuyor değiller; bununla birlikte, görüşleri modern bilimin bakış açısı üzerinden

Böylelikle tekrar sınıf mücadelesi öğretisine geliyoruz. Diyalektik evrimin Marksist şemasında, maddi gerekliliklerin denetimi altında olduğu düşünülen tarihsel gelişme, sınıf mücadelesi yöntemiyle gerçekleşir. Bu sınıf mücadelesinin kaçınılmaz olduğu ve her devrimci dönemde kaçınılmaz biçimde insanî üretimin insanlığın faydasına daha etkin biçimde uyarlanmasına öncülük ettiği savunulur; çünkü, bu dönemlerde toplumun büyük bir bölümü yürürlükte olan iktisadi düzenlemeler tarafından zor duruma düşürülmüş bulurlar kendilerini; ardından bu zorda kalmış insanlar akıl yürütürler, bir araya gelirler ve kendileri için daha avantajlı ve daha hakkaniyetli bir yeniden düzenlemeyi uygulamaya koyarlar. İktisadî imtiyazlar sürdüğü müddetçe imtiyazlılar ile imtiyazlardan mahrum olanlar arasında çıkar ayrılıkları olacaktır. Toplumun üyeleri, bu toplumsal yarılma hattının işaret ettiği pek çok iktisadi çıkar etrafında taraflarını seçeceklerdir. Sınıf mücadelesi bu sınıfsal çıkarlar üzerinde yükselecek ve sınırları birbirine karşı belirlenmiş iki sınıf arasında ihtilaf başlayacaktır. Bu mücadele, durumun mantığı gereği, yalnızca önceden daha talihsiz durumda olanların hâkimiyeti ele almasıyla son bulabilir. Dolayısıyla sınıf mücadelesi, üzerinde yükseldiği çıkar farklılıklarını ortadan kaldırırsa dek sürmelidir. Bütün bunlar mantıksal olarak tutarlı ve ikna edicidir; fakat bu süreç akledilmiş eylem ve imtiyazın muhasebesi zemini üzerinde sürdürülür, neden ve sonuç zemininde değil. Sınıf mücadelesi böyle kavran-

anlamlandırılabilirdiği sürece, yönelimleri yukarıda işaret edildiği türdenmiş gibi görünüyor. Aynı zamanda, bu değişken ve dağınık grup, Marksizm, Darwincilik ya da başka bir teorik sistem altında sınıflandırılmayacak çeşitli düşünceleri ve idealleri savunuyor. Uç noktalarda ise teolojiden ve amentüden farksız duruma geliyorlar.

dığında her yerde ve her zaman sosyalist tamamlanmaya doğru aralıksız biçimde ilerleme eğiliminde olmak zorundadır ve engeller ya da sapmalar gelişim silsilesini yavaşlatırsa da nihayetinde bu tamamlanmaya varmalıdır. Kavramın Marx'ın sistemi içindeki yeri budur. Fakat tarihin gösterdiği bu değildir. Bütün uluslar ya da uygarlıklar iktisadi çıkara dayalı ayrımların ortadan kalktığı ya da kalkacağı bir sosyalist tamamlanmaya doğru aralıksız biçimde ilerlemediler. Çöken ya da akamete uğrayan uluslar ya da uygarlıklar gösteriyor ki sınıf mücadelesi yoluyla kaydedilen gelişme ne kadar makul ve mantıklı olursa olsun, hiçbir şekilde kaçınılmaz değildir. Darwinci ilke açısından düşünüldüğünde, insan düşüncesinin büyük ölçüde mantıksal ve entelektüel güçlerden ayrı süreçler tarafından denetlendiği; kamusal ya da sınıfsal fikirlerin ulaştığı sonuçların mantıksal çıkarım kadar ya da ondan daha fazla duygulara ilişkin olduğu ve insanı bireysel ya da kolektif olarak harekete geçiren duyguların maddi çıkarlar muhasebesinin sonucu olduğu kadar ya da ondan daha fazla alışkanlıklar ya da doğal eğilimlerin sonucu olduğu savunulmalıdır. Örneğin, Darwinci tasarıda, işçi sınıfının sınıf çıkarlarının onu mülk sahibi sınıflara karşı tavır almaya ikna edeceğine ilişkin *a priori* bir iddia yoktur. İşçilerin işverenlerine bağımlılıkları süresince edindikleri eğitim, onları itaate ve zenginliğin eşitsiz bölüşümüne dayalı kurulu düzenin adil ve mükemmel olduğuna yeniden ikna edebilir. Yine, örneğin, hiç kimse bugünden Avrupa ve Amerika'daki güncel durumun sonuçlarını söyleyemez. Belki de işçi sınıfı sosyalist ideallerin yolundan yürüyecek ve iktisadi sınıf çelişkilerinin, ulusal düşmanlıkların ve hanedan siyasetinin olmadığı yeni bir düzen kuracaktır. Fakat

öngörülebileceği ölçüde, Almanya, İngiltere ve Amerika'daki işçi sınıfının, toplumun geri kalanıyla birlikte, sadakat alışkanlıkları ve centilmenlik eğilimleriyle kendilerini coşkuyla hanedan siyaseti oyununa kaptırması da aynı ölçüde mümkündür. Darwinci temellerde, "proletarya"nın sosyalist devrimi gerçekleştireceğini ya da yine vazgeçip, güçlerini yurtseverliğin engin kumlarına gömeceğini öngörmek imkânsızdır. Burada alışkanlık, doğal eğilim ve proletaryanın maruz kaldığı ve kalacağı uyarıcılara ilişkin bir mesele söz konusudur ve sonucun ne olacağı mantıksal tutarlılık meselesi değil, uyarıcılara verilen tepki meselesidir.

Darwinci kavramlar Marksistlerin düşünceleri üzerinde hâkim olmaya başladığından bu yana, hem bastırılmaz sınıf mücadelesine hem de bu mücadelenin etkinliğine ilişkin şüpheler tekrar gündeme geldi. Şiddet içeren bir sınıf mücadelesi ve iktidarın zor yoluyla ele geçirilmesi düşünceleri giderek daha tutarlı biçimde itirazla karşılaşıyor. Zira zora başvurmanın bütün imtiyaz, efendilik ve itaat vasıtalarıyla birlikte baskıcı denetim mekanizmasını geri getireceği hissediliyor.¹²

Yine Darwinci kavramlar hâkim olmaya başladığından bu yana, orijinal Marksizmin romantik zeminine bağlı bir düşünce olan ve *Verelendungstheorie* (yoksullaşma teorisi)

12 Almanya'daki revizyonist literatürde sınıf mücadelesi öğretisinin niteliklerinde görünür ölçüde bir yumuşama söz konusu ve buna benzer bir durum kendisini parti programlarında da gösteriyor. Almanya'nın dışındaysa sınıf mücadelesi ilkesi üzerindeki doktriner ısrar daha da kararlı biçimde zayıflıyor. Büyük tutkularla ve aynı zamanda görelî olarak az ve iyi tanımlanmamış teorik önkabullerle hareket eden oportünist politikacılar güç kazanıyor.

olarak anılan ilerici proleter sıkıntı doktrini¹³ büsbütün itibarını yitirmediyse de hükümsüz kaldı. Aydınlanmış maddi çıkarlar temelinde, mevcut mülkiyet sisteminin sonucu olarak hem derece hem de hacim olarak artan sefaletin, mevcut sistemi çoğunluğun çıkarlarına daha uygun bir tasarıyla değiştirecek makul ve konsolide olmuş bir işçi sınıfı hareketiyle sonuçlanması gayet savunulabilir bir düşünce sayılmalıdır. Fakat soruna Darwinci neden ve sonuç zemininde yaklaşıldığında ve mesele alışkanlıklar ve uyarıcılara verilen tepkiler bakımından tahlil edildiğinde bu ilerici sefaletin sosyalist devrimi etkilemesi gerektiği yolundaki öğretisi şüpheli hale gelir. Deneyim, tarihin deneyimi, alçaltıcı sefaletin çürüme ve kör itaat ile birlikte yaşandığını öğretiyor. İlerici sıkıntı teorisi Hegelci üç aşamalı diyalektik şemasına ikna edici biçimde uyuyor: Henüz açığa çıkmamış olan sentezde birleşecek antitezi gösteriyor. Fakat, bu teorinin nédenden sonuca giden bir argüman için özel bir açıklayıcı gücü yoktur.¹⁴

Darwinci kavramlar teorinin üzerinde yükseldiği romantik unsurların yerini aldığı anda, Marksist değer teorisi, bunun sonuçları ve buna dayanan doktrinler bakımından da sorunlar ortaya çıkar. Bu teorinin temeli malların üretiminde harcanan insan yaşamının hacmi ile insan ürünleri olarak ele alınan bu ürünlerin büyüklüğü arasındaki metafizik eşitliktir. Böylesi bir eşitlik sorunu neden ve sonuç ilişkisi bakımından anlamsızdır ve herhangi bir üretim ya da bö-

¹³ doctrine of progressive proletarian distress.

¹⁴ Krş. Bernstein, *Die heutige Sozialdemokratie in Theorie und Praxis; Goldscheid, Verelendungs- oder Meliorationstheorie*, Ayrıca Sombart, *Sozialismus und soziale Bewegung*, 5. Baskı, s. 86-89.

lüşüm sisteminin uyumluluğuna ilişkin Darwinci meseleyle bağlantısızdır. Herhangi bir evrimci iktisat sisteminde, verili bir üretim sisteminin etkinliği ve uyumluluğu konusundaki merkezi mesele, zorunlu olarak, ürünün kullanılabilirliğinin üretim maliyetini aşan kısmına ilişkindir.¹⁵ Herhangi bir üretim sistemi için hayatta kalma şansı, maliyeti aşan kullanılabilirlik oranına bağlıdır. Bu mesele Marx'ın spekülasyonlarıyla ancak dolaylı ya da tesadüfi olarak ilgilidir ve argümanında herhangi bir sonuca yol açmamıştır.

Dahası, Darwinci zeminde, Marksist sömürü doktrinine ilişkin olduğu biçimiyle emeğin ürününün bütünü üzerindeki doğal hakkına yer yoktur. Bu meselede neden ve sonuç temelinde iddia edilebilecek olan basitçe ne türden bir bölüşüm şemasının belirli bir halkın ya da uygarlığın hayatta kalmasına yardım edeceği ya da engel olacağıdır.¹⁶

Fakat teorinin bu muğlak meselelerinin ardına düşmek gerekmez, zira bunlar sosyalist hareketin yürürlükteki ilke-

15 Buna uygun olarak, sömürü ve birikim üzerine daha sonra yapılan Marksist çözümlemelerde, "artık değer"den ziyade "artık ürün" konusuna yoğunlaşmıştır. Yine bugünlerde savunulmaktadır ki, artık değer teorisi terk edilse dahi Marx'ın teorisini devşirdiği öğretiler ve bunların pratik sonuçları temelleri bakımından büyük ölçüde sağlam kalır. Bu ikincil öğretiler, artık değer teorisi yerine artık ürün teorisi konularak —ortodoksiden vazgeçmek karşılığında— kurtarılabilir, Bernstein'in yaptığı gibi (*Sozialdemokratie in Theorie und Praxis*, 5. Bölüm. Yine *Zur Geschichte und Theorie des Sozialismus* içindeki pek çok makale).

16 "Emeğin ürününün bütünü üzerindeki hak iddiası" ve bununla ilişkili Marksist sömürü teorisi, işçi sınıfının duygularını harekete geçirmek üzere kullanılan politik slogan olmanın dışında geri plana itildi. Politik slogan olarak dahi bir zamanlar sahip olduğu öneme ya da etkinliğe sahip değil. Söz konusu ilke, öncüllerini Fransız Devrimi'nde ve İngiliz doğal haklar kuramında bulan "idealistler" tarafından, günümüz Marksistlerinden daha iyi biçimde muhafaza edildi.

leri bakımından görelî olarak önemsizdir. Marksistler, değer teorisi sistemini geliştirmeye ya da uyarlamaya pek az ihtiyaç görmüşlerdir; çünkü bu, temel sorunla ancak zayıf bir şekilde ilişkilidir – sosyalizme doğru gidiş trendi ve sosyalizmin başarı şansı. Bir taraftan kullanılabilirliğin maliyeti aşmasını, diğer taraftan fiyat ve kullanılabilirlik arasındaki uyumsuzluğu ele alan yetkin bir değer kuramının büyük ölçüde sosyalist rejime karşı mevcut olanın akla yatkınlığıyla ilişkili olabileceği anlaşıldır. Dahası, böylesi bir kuram sosyalistler ile muhafazakârlar arasındaki anlaşmazlık konularına açıklık getirebilirdi. Fakat sosyalistler bu sorunun üzerine gitmediler ve bu konudaki eleştirilerinin ne bir soru ne de soruya bir yanıt önermemiş olması gibi bir gerekçeleri vardır. Gerçekten de bugüne dek değer teorisyenlerinin hiçbirisi iyi, kötü ya da vasat diyebileceğimiz bir şey önermediler ve sosyalistler de geri kalanlar kadar masumdur bu bağlamda. Aslında, değer teorisinin günümüzdeki sosyalistler tarafından ihmal edilişini gelişmenin negatif bir işareti saymazsak, iktisat henüz modern bir çehre edinmeye başlamadı. İktisatçılar kabul edilmiş sorunların ve çözümlerinin faydasızlığını teşhis ediyorlar, fakat henüz pozitif bir hamle yapmaya hazır değiller.

Bakış açısının romantik felsefeden pratik bir gerçekçiliğe doğru değişimi, eski teorinin yenisinin unsurlarıyla ikame edilmesine yol açmaktan çok, Marksistlerin teorinin unsurlarına yönelik tavırlarını etkiledi. Teorik formülasyon söz konusu olduğunda, yeni yorumlamalar ve hitabet mahareti yoluyla yeni konuyla uzlaşmak her zaman mümkündür ve Marksizm için bu türden bir durum gerçekleşmiştir; fakat Marksizm söz konusu olduğunda, teorik formülasyonlar

pratik kullanım için işe koşulur ve kayda değer değişimler kendilerini pratik sorunlara ilişkin tavırlarda göstermeye eğilimli olurlar. Marksistler belirli pratik sorunlarla, özellikle de parti siyasetine ilişkin sorunlarla yüzleşmek durumunda kaldılar ve teorik görüşlerinde gerçekleşen önemli değişiklikler de burada açığa çıktı. Bu değişikliklerin gerçek önemini yalnızca Marksistlerin resmi beyanlarının eleştirisi üzerinden anlamak pek mümkün değildir. Fakat değişen durumun aciliyetleri, öğreti üzerinde bir yeniden düzenlemeyi teşvik etti. Felsefi bakış açısındaki ve varsayımlardaki değişiklikler sosyalist doktrinerlerin beyanlarında kendilerine izin verebilecekleri değişikliklerin sınırlarını göstererek açığa çıktılar.

On dokuzuncu yüzyılın ortasından bitimine kadar geçen sürede kültürel harekette gerçekleşen değişiklikler çok büyük ve ciddidir, en azından bugünden bakınca böyle görünmektedir. Bu değişiklikler, hangi tarihsel perspektiften bakılırsa bakılsın, bazı açılardan, kendilerini her zaman benzersiz olarak ortaya koydular. Ele aldığımız konuyu ilgilendirdiği ölçüde, Marksist öğretiler sistemini birleştiren ve daha sonraki tashihlere ve gelişmeye yol açan üç temel değişim hattı vardır. Bunlardan biri -bilgi varsayımındaki, teorinin metafizik temellerinde gerçekleşen değişiklik- üzerinde zaten durduk ve sosyalist teorinin gelişimiyle ilişkisine işaret ettik. Fakat bu öğretiler sisteminin gelişmesini belirleyen koşullardan en aşikâr olanı, Marx'ın zamanından bu yana doktrinlerinn bir politik hareket için platform işlevi görür duruma gelmesi ve değişen durumla karşılaşan pratik parti siyasetinin basıncına maruz kalmasıdır. Aynı zamanda, doktrinlerin uygulanacağı endüstriyel (iktisadi)

durum da pek çok açıdan değişmiştir. Marksizmin sonraki gelişimini etkileyen bu kültürel değişim hatları her birini ayrı olarak ele almayı gerektirecek bir tarzda birbirinden ayrılamaz. Aynı şekilde, sistem içinde meydana getirdikleri etkiler de birbirinden ayrılamaz.

Sosyal Demokratlar pratik siyaset içinde emek hareketiyle, tarımsal nüfusla ve emperyalist politikayla ilgili hesaplarını yapmak zorunda kaldılar. Bu başlıkların her birinde Marksizmin yerleşik programı olayların gelişimiyle çatışma içine girdi ve her bir konuyu mahir biçimde ele almak ve ilkeleri zamanın gerçeklerine uyarlamak gerekti. Uzlaşma ve taviz ruhu bazı durumlarda yeterince açık olsa da, ilkeleri koşullara uyarlama süreci bütünüyle taviz verme olarak gerçekleşmedi. Elbette uzlaşmacı bir parti politikası, parti ilkelerine bir uyarlama biçimini dayatabilir ve böylelikle ilkelerin kendisini ciddi biçimde etkileyebilir; fakat uzlaşmacı bir politikaya ihtiyaç, teorik bakış açısındaki bir kaymanın büyük çaplı değişikliğe imkân verdiği bir durumda, pratik sorunlara ilişkin tavrılarda ciddi bir değişimi daha fazla kısıktırabilir.

Salt taktiksel aciliyetlerin ötesinde, son otuz yılın deneyimi, Alman Marksistleri emeğin durumunu yeni bir bakışla görmeye ve öğretinin yerleşik formülasyonlarına değiştirilmiş bir anlam atfetmeye yöneltti. Gerçekler Marksist sistemin tasarısına dâhil olmaya kolayca rıza göstermediler, fakat tasarının kendisi gerçeklerle uyumlu olacak biçimde yeni bir anlam edindi. *Kapital*'de ya da ondan önceki teorik çalışmalarda ifadesini bulan dertsiz tasasız Marksist iktisadın sendikal harekette ya da işçi sınıfı içinde örgütlenmiş herhangi benzer siyaset-dışı örgütlenmede yeri yoktu ve

Sosyal Demokrat kanaat önderlerinin bu türden hareketlere ilişkin parti tarihinin erken dönemindeki tavırları düşümancaydı. Bu, modern endüstri çağının Almanya'ya ulaşmasından ve dolayısıyla doktriner Alman sosyalistlerinin endüstrinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan deneyimden öğrenmelerinden önceydi. Dahası, modern bilimin varsayımlarının yeni-Hegelci önkabulleri kurumların gelişimine ilişkin mantıksal ardışıklık bakımından yerinden etmesinden de önceydi.

Başka yerlerde olduğu gibi Almanya'da da kapitalist sistemin gelişmesi sendikalizmin ortaya çıkmasına neden oldu; yani, kapitalist üretim ve bölüşüm sorunlarıyla ilgilenmek üzere, istihdam ve geçim sorunlarını iş dünyasına ilişkin yöntemlerle, siyaset-dışı bir sistemle ve pazarlıklar aracılığıyla karara bağlamak üzere işçilerin örgütlü girişiminin yolunu açtı. Fakat bütün sosyalist tutkuların ve çabaların büyük anlamı söz konusu iş dünyasını ve bütün pazarlığı ilga etmektir. Dolayısıyla Sosyal Demokratlar sendikalarla, onların kapitalist sistemle iş dünyası şartlarında anlaşma çabalarıyla ve bu sistem altında işçilerin yaşamını katlanılır kılmalarıyla içten bir uzlaşmazlık içindeydiler. Fakat sendikal hareketin gelişimi öyle bir aşamaya geldi ki sosyalistler sendikal hareketi muhatap almak zorunda buldular kendilerini, zira sendikaları atlayarak işçilere ulaşamayacaklardı. Sosyal Demokratlar ve dolayısıyla Marksist teorisyenler sendikal hareketin asli unsur olduğu bir durumla ilgilenmek zorunda kaldılar ve bu hareket işçilerin yaşam koşullarını günden güne iyileştirmeye kararlıydı. Dolayısıyla sendikal hareketin sosyalist gelişmeyi nasıl ilerletebileceğini kavramak, sosyalizme giden iktisadi kalkınma yolunda sendi-

kaların rolüne ilişkin bir teoriyi öğretmeye katmak ve Sosyal Demokrasinin amaçlarıyla sistem içinde iyileşme sağlamaya yönelik sendikalist çabalarla uzlaştırmak gerekliydi. Sendikalar iyileşmeyi sosyalist olmayan yöntemlerle sağlamaya çalışıyorlardı. Dahası, sendikal faaliyetlerin sonucunda çalışan sınıfların refah düzeyi bazı açılardan artmaktaydı. Hem işçilerin sendikal siyasetteki maddiyatçı amaçları hem de işçi sınıfının koşullarında sistem içinde bir iyileşme olasılığı, sosyalist platforma ve Marksist iktisadi gelişme teorisine dâhil edilmeliydi. Buna uygun olarak, ilerici sıkıntı teorisi geri plana itildi ve Marksistlerin önemli bir bölümü işçi sınıfının durumunun kötüleşmesi meselesini Goldscheid'in *Verelendungs-oder Meliorationstheorie* kitabında yaptığı gibi mahcup bir tarzda ele almaya başlamışlardı. Bugün Ortodoks Marksistler için çalışan sınıfların durumlarındaki iyileşmenin sosyalizm davasının gelişimi açısından gerekli olduğunu ve iyileştirmeye yönelik sendikal çabaların sosyalist tamamlanma için ilerletilmesi gerektiğini savunmak alışılmadık bir şey değildir. Sosyalist devrimin, mahrumiyetin basıncı altındaki solgun bir işçi sınıfıyla değil, yaşam koşullarının iyileşmesiyle gürbüzleşen bir işçi kitleleriyle başarılması gerektiğinin artık farkına varılmıştır. Devrimin umutsuz sefaletin manivelasıyla gerçekleşeceği düşüncesi-nin yerine, işçi sınıfının koşullarındaki her bir iyileşmenin devrimci güçler için bir kazanım sayılması düşüncesi geçmiştir. Bu, Darwinciliğin iyi bir örneğidir, fakat yeni-Hegelci Marksizme ait değildir.

Marksist doktrinerlerin belki de en ıstıraplı deneyimi tarımsal nüfusa ilişkindir. Bilindiği gibi, kırsal bölge halkı sosyalizmi hoş karşılamadı. Hiçbir propaganda ve iktisadi

durumlarındaki hiçbir değişiklik köylü çiftçilerin sempati-lerini sosyalist devrime kazandırmadı. Yine bilindiği üzere, büyük ölçekli endüstrinin tarımsal sahayı işgal etmesi ve küçük mülk sahiplerini mülksüzleştirmesi bir önceki Marksist doktrinerlerin bekledikleri düzeyde olmadı. Modern endüstriyel ve ticari yöntemler yerleşiklik kazandıkça, küçük mülk sahibi çiftçilerin ücretli proleterlere dönüşeceği ve tarımsal nüfusun sınıf çıkarlarının bu dönüşüm süreci sürdükçe onları diğer ücretli işçilerle yan yana getireceği düşüncesi Marx'ın teorik sisteminde içerilmiştir.¹⁷ Fakat bu meselede ortaya çıkan gerçekler Marksist teoriyle uyumlu olmadı. Ve Sosyal Demokratların köylü nüfusu sosyalizme kazanma çabaları pratikte mükafatını alamadı. Dolayısıyla politik önderler ve doktrinin muhafızları isteksizce ve gecikmeli de olsa tarımsal durumun gerçeklerini yeni bir perspektiften değerlendirmek durumunda kalarak Marksist teorinin köylü çiftçinin kaderine ilişkin kısımlarına yeni bir anlam verdiler. Köylü çiftçinin küçük mülkünün daha büyük mülk içinde massedilmesi ve sonrasında devlet tarafından devralınması gerektiği düşüncesi ya da sosyalist devrim gerçekleştiğinde doğrudan devlet tarafından devralınması düşüncesi de bugün savunulmuyor. Aksine, sosyalist devrimle gelen büyük dönüşümün mülk sahibi köylülerin arazilerine dokunmayacağı düşüncesi savunulmaya başlandı. Büyük dönüşüm ancak kapitalist girişimin üstesinden gelecektir ve köylü tarımı layıkıyla kapitalist değildir. Söz konusu olan, olağan durumda üreticinin yalnızca kendi emeğinin ürününü elde ettiği bir üretim sistemidir. Aslında, piyasaların ve kredi ilişkilerinin mevcut rejimi altında, küçük tarımsal

17 Krş. *Kapital*, cilt. i. bölüm. xiii., kısım. 10.

üreticinin emeğinin ürününden daha azını elde ettiği savunulur, çünkü ticaret yapmak zorunda olduğu kapitalist işletmeler her zaman onu istismar etmeye muktedirdir. Böylelikle, köylü çiftçinin sahip olduklarından kaygısız biçimde istifade etmesini güvence altına almak ve onu alacaklıların cebrinden ve bugün zorunlu olarak dâhil olduğu piyasanın yıkıcı işleyişinden kurtarmak sosyalistlerin köylü çiftçilere ilişkin doktrinlerinin açık bir parçası haline geldi. Hegelci üç-aşamalı diyalektiğin yerine Darwinci evrim kavramlarına başvurulmasıyla mümkün hale gelen bu yeni düzenlemeye göre, Marx'ın önceki kehanetlerinin aksine, tarımsal endüstrinin kapitalist imalathane aşamasını deneyimlemek zorunda olduğu düşüncesi savunulmaz ve bu yeni düzenlemenin inatla muhafazakâr olan bu unsurun çıkarlarını ve sempatisini devrimci harekete kazandırması umut edilir. Tarımsal soruna ilişkin resmi sosyalist pozisyonundaki değişiklik sonradan ortaya çıkmıştır ve henüz tamamlanmamıştır. Dahası, parti taktiği olarak ya da iktisadi gelişmenin sosyalist teorisinin bir özelliği olarak ne kadar başarılı olacağı bilinmiyor. Parti politikasına ve bunu etkilediği ölçüde teoriye ilişkin bütün tartışmalar bu sorunu ele alıyor ve sosyalizmin yetke sahibi bütün sözcüleri zaman içinde bu meseleye ilişkin görüşlerini değiştirdiler.

Karl Marx'ın sosyalizmi karakteristik biçimde barışçıl önlemlere eğilimlidir ve baskıcı hükümet ve savaşa dayalı siyaset konusunda gönülsüzdür. Uluslararası kiskançlığa ve vatanseverlik kaynaklı düşmanlığa güçlü biçimde muhaliftir ve silahlanmaya, savaşlara ve hanedan itibarına karşı bir tutum almıştır. Marksizmin resmi örgütü Enternasyonal, Fransa-Prusya savaşı sırasında iki taraftaki askerlerin

de savaşmayı reddetmelerini salık verecek kadar barış taraftarlığında ileri gitmişti. Seferberlik iki ulusun da kanlarını kızıştırdığında, Enternasyonal'in bu barış taraftarlığı hem Fransızların hem de Almanların nefretini uyandırdı. Savaş vatanseverliğe gebedir ve sosyalistler yeterince vatansever olmamakla suçlandılar. Savaşın ardından, Almanya'nın Sosyalist İşçi Partisi, Almanların vatanseverlik hissiyatına karşı benzer biçimde hürmetsizlik günahı işledi ve bunun benzer biçimde ağır sonuçları oldu. İmparatorluğun ve Sosyal Demokrat partinin kuruluşundan bu yana, sosyalistler ve doktorinleri buna benzer bir başka deneyimi daha geniş ölçekte yaşadılar. Hükümet tedrici olarak ülke içindeki otokratik konumunu güçlendirdi, savaş aygıtını geliştirdi ve uluslararası siyasetteki iddialarını, bir önceki kuşağa absürt biçimde imkânsız görünecek fakat bugün Alman halkı tarafından yalnızca memnuniyetle değil aynı zamanda coşkuyla boyun eğilen düzeye kadar genişletti. Bütün bu süre boyunca, nüfusun sosyalist ideallere bağlanan bölümü giderek daha vatansever ve sadık hale geldi. Sosyalist düşüncenin önderleri ve muhafızları da şovenizmin yükselişi konusunda Alman halkının kalanıyla tedrici biçimde ortaklaştı. Fakat hiçbir zaman sosyalistler bu genel yükselişe aynı hızla ayak uydurmadı. Bugünün Sosyal Demokratlarının bir kuşak önceki muhafazakâr Almanlar kadar vatansever olduklarını söylemek mümkünse de, sosyalistler muhafazakâr Alman vatanseverliğine hayat veren pervasız sadakat düzeyine hiçbir zaman ulaşmadılar. Alman politik yaşamının bütün bu yeni dönemi boyunca, sosyalistler sıklıkla ulusal ihtiraslara sadakatsizlikle ve kendi uluslararası ideallerini emperyal itibar heveslerinin üzerinde konumlandırmakla suçlandılar.

Sosyalizmin sözcüleri sürekli olarak savunmada oldular. Başlangıçta bütün kayda değer askeri kuruluşlara karşı oldular ve giderek daha özürücü bir tarzda olsa da savaşıyla ilgili kuruluşların ve savaş politikalarının “yersiz” genişlemesine karşı çıkmaya devam ettiler. Fakat zamanla savaş siyasetine ve askeri disipline alışkanlıkları arttıkça, şovenizm hastalığı Sosyal Demokratlara kabullenmek istemeyecekleri bir coşkulu sadakat düzeyinde nüfuz etti. Bugün sosyalizmin sözcüleri, hâlâ eski konumlarına uygun biçimde enternasyonal sosyalizmi savunurlarken, öncelikli olarak ulusal itibarı, ancak onun ardından uluslararası nezaketi desteklediklerini göstermeye çalışıyorlar. Alman sosyalistlerinin açıklamalarında ulusal ve uluslararası ideallerin görece önemi 1870’lerden bu yana tersine döndü.¹⁸ Önderler önceki formülasyonlarını yeniden yorumlamakla meşguller. Vatanseverlik ile şovenizm arasındaki belirsiz ayrımlarla oyalanıyorlar. Sosyal Demokratlar vatanseverliği sosyalizmin önüne koyar hale geldiler. Bunun anlamı, bir politik parti olarak, mevcut düzenin çeşitli reformlarla sürdürülmesi için çalışıyor olmalarıdır. Her ne kadar talep ettikleri reformlar Hohenzollern’ların tahammül sınırlarını çok aşsa da, artık devrimin değil reformun partisidir onlarınki. Artık devrimci Marksizmle olduğu kadar İngiliz tarzı liberal fikirlerle de temastadırlar.

Endüstriyel sistemdeki ve politik durumdaki değişimlerden kaynaklanan maddi ve taktiksel gereklilikler sosyalistlerin pozisyonlarında geniş kapsamlı değişikliklere yol açtı. Söz konusu değişiklikler, programın spesifik bir unsuruna

18 Krş. Kautsky, *Erfurter Programm*, bölüm. v., kısım. 13; Bernstein, *Voraussetzungen*, bölüm. iv., kısım. e.

ilişkin olarak herhangi bir noktada aşırı boyutlara ulaşmamış olabilir, fakat bir bütün olarak ele alındığında sosyalist konumdaki değişim çok ciddidir. Değişim süreci elbette henüz tamamlanmamıştır; fakat, gerçekleşmekte olan şeyin belirli hususlara ilişkin kanaatlerin derecesine ve miktarına ilişkin olmaktan çok niteliksel bir değişim -mevcut sosyalist düşünce alışkanlığın bir değişim- olduğu şimdiden ortadadır.

Almanya'daki sosyalistleri son yıllarda meşgul eden farklı hizipler arasındaki teorik uyuşmazlıklar, genel perspektifteki değişimin henüz bir sonuca, geçici bir sonuca dahi, ulaşmadığının kanıtı sayılmalıdır. Söz konusu değişimin yönünü dahi kestirmek güçtür. Açık olan, geçmişteki bakış açısına, yani yeni-Hegelci Marksizme, geri dönüşün mümkün olmadığıdır – bu artık unutulmuş bir perspektiftir. Bugün özellikle eğitimliler arasındaki yönelim Ulusal Sosyalilere ve Bay Naumann'ın pozisyonuna benzer bir yöne, yani emperyalist liberalizme, doğru bir seyir izliyor gibi görünüyor. Bugün Alman halkının düşünce alışkanlıklarının şekillenmesinde başat rol oynayan politik, toplumsal ve iktisadi koşullar belirleyici nedenler olmayı sürdürdüğü ve köklü biçimde değişmediği sürece, Alman sosyalizminin tedrici olarak kişiliksiz bir emperyalist demokrasiye evrilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Görünen o ki, emperyalist siyaset devrimci sosyalizmi baskıyla değil, bütün sınıfları tâbi kıldığı emperyalist düşünme biçimlerinin gücüyle alt ediyor. Benzer bir sürecin diğer ülkelerdeki sosyalist hareketleri ne ölçüde etkisi altına aldığı ya da alacağı sorusuna ise Almanya örneği kesin bir yanıt sunmuyor.

Kitap İncelemeleri

Karl Kautsky'nin *Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemokratie*¹ Eserinin İncelemesi^{2*}

Sosyalistlerin “parlamentarizm”e karşı geleneksel tutumu, gerek Almanya’da gerekse başka yerlerde, genellikle düşmanca olmuştur. Almanya’nın “Sosyal-Demokratlar”ı, bir parlamentonun nefret ettiği toplumun ilksel demokratik örgütlenmesine olumlu yaklaşımları bakımından önemlidir. Sosyalistler, halkın yaşamaya doğrudan katılımının üzerinde önemle durmuşlardır, hem de Referandum, İnisiyatif ve Emredici Vekâlet³ neredeyse evrensel olarak vurgulayacak ve genellikle temsilci organın güçlerinin sınırlandırılmasını savunacak ölçüde. Aynı zamanda üyelerin, teoride, tam anlamıyla temsilci değil sadece delegeler olması gerektiğini kabul etmişlerdir. Radikaller ise geleceğin cumhuriyetinde temsilci yasama organlarına yer olmadığını savunmuş ve parlamento üyelerinin seçimine katılımı bile tasvip etmemişlerdir.

Bay Kautsky bu görüşe karşı çıkar. Avrupa sosyalizminin

1 *Parlamentarizm, Halk Oylaması ve Sosyal Demokrasi*.

2 *Journal of Political Economy*, Mart 1894, Cilt. 2, ss. 312-14.

*Türkçe Söyleyen: Hüsnü Bilir.

3 İmperative Mandate.

muhtemelen güçlü ve görünen o ki gelişen yönünün parlamenter yasama organı olduğunu ve parlamenter sistemin mevcut şartlarda istenmeyen ama gerekli olan bir durum değil, halk iradesinin yasada somutlaşmasının ve yasaların uygulanmasını sağlamanın en iyi yolu olduğunu ifade eder. Kültürün aynı ilksel aşamasına ait olan insanların doğrudan yasa yapmasını ve adaletin doğrudan halk tarafından yönetilmesini ısrarla önerir, ne var ki toplumdaki bireylerin sayısı arttıkça ve toplum karmaşıklaştıkça bu iki unsur imkânsız hale gelir. Büyük ve gelişmiş bir cumhuriyette, gerekli yasaların çıkarılması ve bu yasaların uygulanmasının gözetilmesi yurttaşların bütün zamanını alırdı. Doğrudan halk kararına bırakılabilecek en fazla şeyi Referandum ve İnisiyatif içermektedir ve bu iki kurumun amacı parlamenteriyi feshetmek değil, onu halkın etkisine ve kontrolüne daha bağımlı hale getirmektir.

Tüm kamu organlarında parlamenter yöntemlerin uygulanmasına yönelik bir gelişim trendinin olmasının yanı sıra her türlü gönüllü organizasyonda da aynı yöntemin ister istemez uygulandığına işaret eder. Ve parlamenter fikri, emekçi halktan daha kesin bir şekilde hayata geçirebilecek başka bir sınıf yoktur, ki sosyalist örgütler de bu kitlenin üyelerinden oluşmaktadır. Yaklaşan Sosyalist Devlet'in özü ve sembolü olan bu kişiler gerektiğinde güçlerini –daha özgür bir şekilde- temsilcilerine devreder ve temsilcilerin kararlarına diğer tüm sınıflara kıyasla daha koşulsuz bir şekilde razı olurlar. Başka hiçbir sınıf ya da parti bu tür bir parti disiplinine ve dayanışmasına sahip değildir.

Yazar, halkın doğrudan yasa yapmasının ve bunun ta-

mamlayıcısı olarak adaletin doğrudan halk tarafından yönetilmesinin mantıksal olarak anarşist tasarıya ait olduğuna işaret eder. Aslında bu, anarşizmi sosyalizmden ayıran karakteristik özelliktir.

Bu argüman, yazarın sosyalist olmayan bir görüş –parlamentar (temsilci) organların yetkilerinin sınırlandırılması ve halkın yasa yapması konusunda her bakımdan ısrar edilmesi şeklindeki görüş- olarak değerlendirdiği şeyi tekzip etme amacını taşısa da, sosyalist hareketin öğrencileri açısından daha ilginç bir amaca hizmet eder. Sosyalist hareketin liderlerinde görülen sosyalizm tutumunun, artan bir bilinç düzeyiyle birlikte bir cumhuriyet özlemine dönüştüğünü gösterir, ki ifadenin İngilizce-konuşan halklara ilettiği anlam da budur. Parlamentarizm, sosyalizmin onun aracılığıyla insanlığın kurtuluşunu sağlayacağı bir yapı ve yönemdir. Patriyarkal mutlakiyet esas itibariyle sosyalist düşünceleri meşgul edemeyecek kadar geçmişte kalmıştır ve bir delegeler komitesi tarafından yönetim fikri de aynı şekilde gözden düşmektedir. Modern sosyalist hareket, mevcut toplumsal düzene ait her şeye –ilk ifadeleri yüzyılın ortasında karakterize edilen- keskin bir karşıtlık olarak yaşamaya devam eder ve bu hareket, modern politik kurumlardaki hedef açısından iyi ve kullanışlı olan şeyleri bulmaya ve bunlardan faydalanmaya çalışır. Sosyalizmin “toplumsal evrimin bir sonraki aşaması” olduğu, yani sosyalizme mevcut toplumsal örgütlenme biçimlerinin evrimi yoluyla ulaşılacağı şeklindeki dogmanın anlamının daha canlı bir şekilde ele alınması, sosyalizmin endüstriyel bir demokrasi değil, endüstriyel bir cumhuriyet olduğu imâsını akıllara getirmektedir ve sosyalizmin icra edilmesinde kullanılacak olan

araçlar, bilakis, çevresindeki politik cumhuriyet tarafından kullanılan araçların daha gelişmiş ve mükemmelleştirilmiş bir hali olmalıdır.

Bu değişim ya da gelişimin toplumun muhafazakâr üyelerinde uyandıracak ilk düşünce, muhtemelen, sosyalizmi daha da etkili bir fesatlık motoru haline getirmesi ve sosyalizmin, başlıca özelliği olan özel mülkiyet kurumuna karşıtlıktan başka bütün başlıklarda daha da makul bir duruma gelmesidir.

Robert Flint'in *Socialism*¹ Eserinin İncelemesi^{2*}

Bu cildin ilk sekiz bölümü (498 sayfanın 298'i) çoğunlukla “esasen işçilerden oluşan bir dinleyici huzurunda” verilen derslerden yazılmış olup akabinde *Good Words* dergisinde makale serisi olarak yayımlanmıştır. Yine de içindekiler kısmına göz atıldığında görüleceği gibi bilimsel saygınlık amaçlayan bir çalışmadır. Sosyalizm Tarihi, Sosyalizm ve Emek, Sosyalizm ve Sermaye, Toprağın Kamulaştırılması, Sermayenin Ortak Kullanımı, Sosyalizm ve Toplumsal Örgütlenme hakkında bölümler bulunmaktadır. Yazarın derslerine dayanmayan iki yüz sayfa ise ciddi bir amaç taşımakta ve daha önemlidir; buralarda Sosyalizm ve Demokrasi, Sosyalizm ve Ahlak, Sosyalizm ve Din meselelerine değinilmektedir.

Profesör Flint, çeşitli yazarlardan pek çok alıntıyla yola çıkıp daha sonra kendi sosyalizm tanımını yapar (s. 17): “Sosyalizm (...) bireylerin meşru özgürlüklerini cemaatin³ iradesine veya çıkarlarına feda eden herhangi bir toplumsal örgütlenme teorisidir.” Şöyle devam eder (ss. 17-18):

1 *Sosyalizm*.

2 *Journal of Political Economy*, Mart 1895, Cilt. 3, ss. 247-252.

*Türkçe Söyleyen: Devrim Kılıçer.

3 Community.

“Tanımı daha fazla ilerletebileceğimizi sanmıyorum. Tanımlanacak şey bizzat kendi doğası gereği muğlak, muğlak olanı kati olarak sunmak ise onu saptırmaktır. Aynı anda hem doğru hem de kesin olan bir Sosyalizm tanımı şu ana dek ne yapılmış ne de yapılacaktır. Zira Sosyalizm esasen belirsiz ve tespit edilemezdir. Uç noktaya doğru bir eğilim ve harekettir (...) Tıpkı bireyciliğin bireyin hakları ve taleplerinin abartılması olduğu gibi Sosyalizm de toplumun hak ve taleplerinin abartılmasıdır. İlk sistem bireysel bağımsızlığa duyulan aşırı veya münhasır inanç üzerine kuruluyken, ikincisi toplumsal otoriteye duyulan aşırı veya münhasır inanç üzerine kuruludur.” Bu elbette karakterize etmeye koyulduğu şeyin kınanmasını içeren bir tanımdır, dolayısıyla, herhangi bir faydalı amaca hizmet etmeyen, talihsiz bir tanımdır. Üstelik günümüzde tek bir amaçla toplumun karşısına çıkan ve mevcut pek çok kaygının, umudun ve coşkunun nesnesi olan o kesin düşünülmüş anın değil, hareketin geçmişte ve günümüzdeki bütün olası aşamalarını ve belirtilerini içerecek şekilde son derece genelleyici bir çerçeveye sosyalizm tanımı yapma girişimidir. Nitekim sosyalizm tanımı hakkındaki bu bölüm, gündemin hayati meselelerinden biri olarak dinleyicileri bilgilendirme ve harekete karşı tutumlarını etkilemeye yönelik bariz bir amaçla halk kitlesine seslenen bir hocanın ele almasının makul olarak beklenebileceği o geçerliğini kaybetmemiş sosyalizm tipinden ziyade fosil ve daha yakın zamanlı formlarla ilgilidir. Bu tutum sonraki bölümlerden birinde (s. 61) de görülür: “Günümüzde en bilinen Sosyalizm türü (...) özel mülkiyetin çoğunlukla veya tamamen ortadan kaldırıldığı, sermayenin ortaklaştırıldığı, sanayi ordularının kooperatif ilkelere da-

yalı bir şekilde devlet denetimi altında oluşturulduğu ve her bireye iş tahsis edilip değerin onun için belirlendiği herkesin herkes için yönetimidir.” “Bu şekilde tanımlanan Sosyalizm ortak belirlenen Kolektivizm olmuştur; verilen isim ise elverişli ve uygundur. Günümüzde çok tanınan veya gerçekten zorlu olan tek Sosyalizm türüdür ve sonuç olarak sosyalizmin özellikle incelenmesi gereken biçimidir. Buradan itibaren aslen göz önüne alacağım Sosyalizm budur” (ss. 62-63). Bu tartışmanın yukarıda ilk alıntılanan niteleme ile başlaması, yazarın bu ikinci ve çok farklı tanıımı görünen o ki pratik kullanım açısından şart bulduğunda daha da şaşırtıcı hâle gelmektedir.

Konusunu tanımlamak için giriştiği özenli gayrette Profesör Flint, çalışmasının bir yerinde Shaeffle’ın sosyalizm tanımını onaylayıp kendi pozisyonunu desteklemek için alıntılarken (ss. 61-62) başka bir yerinde Shaeffle ile ilginç bir şekilde ters düşer (s. 18). Profesör Flint sosyalizmin ilkesel olarak bireycilikle taban tabana zıt olduğu görüşünü sert ifadelerle formüle ederken, Schaeffle ünlü *Impossibility of Social Democracy* [Sosyal Demokrasinin İmkânsızlığı] kitabında kolektivizm tanımını genişletmek için şunları söyler: “Liberalizm ile sosyalizm aynı ruhtan doğmuştur, bireycilik ruhundan.” “[Kolektivizm] esasında (...) Bireyciliğin en uç noktasıdır –evrensel düzeyde gerçekleşmiş ve proletaryanın kıskançlık dolu hayalleriyle yoğunluk kazanmış bir Bireycilik.” Yazar ile kendi pozisyonunu desteklemek için alıntıldığı otorite arasındaki bu uyumsuzluk, sosyalizm ile bireyciliğin temel ilkeler bakımından hayati anlamda örtüştüğü görüşünü öne sürdüğü sonraki bölümlerden birindeki belli bazı pasajlarla artmaktadır (ss. 97-100).

Yazarın pozisyonunun sosyalizmle bireyciliği özdeşleştirme ile ikisini birbirine düşman karşıtlıklar olarak karşılaştırma arasında kararsız kalan tarzı, ikisi kitabın büyük harflerle basılmış kısımlarında düşman görülürken küçük harfli kısımlarında özdeş görüldükleri (kitap dikkatlice yeniden okunduğunda belki de haksız çıkacak olan) genellemeyi akla getirmektedir. Büyük harfli kısımlarda (görünüşe göre) kitabın çekirdeğini oluşturan halk derslerinin içeriği, küçük harfli kısımlarda ise çoğunlukla sonradan yapılan düzeltmeler bulunmaktadır.

Profesör Flint'in, sözlükbilimci Littré'nin sosyalizm tanımını, Akademi sözlüğündeki tanımdan "eğer böyle bir şey mümkünse, daha kötü" (s. 15) ifadeyle eleştirisine dair, Littré'nin hatasını hafifletmek amacıyla birkaç söz söylemek yerinde olabilir. Akademi sözlüğündeki tanım şöyledir: "Baştan aşağı yepyeni bir plan çerçevesinde kendilerine devleti değiştirme, reforme etme süsü veren şahısların doktrini." Profesör Flint'in alıntılıdığı şekliyle Littré'nin tanımı ise şöyledir: "Siyasi reformların tali önem taşıdığı kabulüyle toplumsal reform planı sunan bir sistem." Profesör Flint'in "siyasi olanın toplumsal olandan sonra gelmesi"nin hiçbir şekilde günümüz sosyalizminin özelliği olmadığını söylemesi gayet kabul edilebilirken, belki Littré de kendi dönemi itibarıyla yaptığı sosyalizm tanımında aynı şekilde haklıydı. Littré'nin sosyalist (komünist) eğiliminin geçmişi uzundu. "Sosyalizm" teriminin ilk ünlü olduğu döneme uzanıyordu. Verdiği tanımın muhtemelen terimin ilk dönemlerde ne şekilde kullanıldığına dair ilk elden bilgisine dayandığını varsaymak gerekecektir, zira tanım dönemin kullanımına işaret etmektedir. Terim ilk anlamını Owenizmden almış;

hatta “sosyalizm” yüzyıl ortasından çok sonra Avrupa’da kullanıldığı biçimiyle, siyasiden ziyade toplumsal reform yoluyla genelde insanlığın, özelde de işçi sınıfının geleceğinin iyileştirilmesini hedefleyen görece saygın bir üst sınıf hareketini ifade etmiştir. Kırklarda Marx ve Engels tarafından başlatılan hareket günümüzdeki tipik “sosyalist” harekettir ancak bu isimler 1847’de *Komünist Manifesto*’yu yazdıklarında kendileri ve sözcüsü oldukları Birlik, hareketlerini tanımlamak üzere “komünizm” terimini tereddütsüz benimsemişlerdir. Nasıl ki bugün Hyndman veya Morris faaliyetlerini “üniversite yerleşimleri”⁴ başlığı altında sınıflandıramıyorlarsa, Marx ve Engels de çalkantılı kırklarda propagandalarını artık “sosyalizm” olarak sınıflandıramayacaklardı.

Sosyalizm ve Emek başlığı altındaki tartışma, Profesör Flint’in sosyalist emek-değer doktrini ile “Emeğin Bütün Ürün Değeri Hakkı”nın⁵ içeriğini ne kadar anladığına dair soru işareti yaratmaktadır. Örneğin sonraki pasajda (s. 126) şunları söyler: “Karl Marx (...) *işin değerinin harcanan toplumsal yönden gerekli emek miktarına göre veya muadili olarak işte geçirilmesi gereken ortalama süreye göre hesaplanması gerektiğini savunur.* Bu bakış açısı ne makul ne de adildir. Salt emek harcamak herhangi bir değer üretmediği gibi karşılığında herhangi bir ücreti de hak etmez. Kişi hiç kimsenin fayda veya güzellik göremeyeceği bir şeyi üretmek için uzun süre canla başla emek verebilir. Böyle yapması hâlinde emeğinin karşılığında hiçbir şey almayacaktır, üstelik karşılığında bir şey bekleme hakkı da yoktur. Sadece

⁴ university settlements.

⁵ Right to the Entire Product of Labor.

bir saatlik ücret alacağı pek az talep alan bir şeyi üretmek için on saat emek harcayabilir.” Buna karşılık muhtemelen hiçbir sosyalistin bu yorumdaki emek-değer doktrininin ele alınışını reddetmekte tereddüt etmeyeceğinin söylenmesi gerekir. Doktrin muhakkak ki geniş kitlelerce kabulünde şaşkınlık yaratacak denli zayıftır ancak bu zaafı ilk bakışta Profesör Flint'in yorumunun (ss. 126-127) kastettiği kadar aleni değildir. Marx iktisadi tasarısını (en hafif deyişle) bu kadar açık bir absürtlük üzerine kurmayacak kadar becerikli bir diyalektikçiydi. Yine de Marksist değer ve artık değer teorisinin tartışması Profesör Flint'in bulduğu gibi hemen hiç kesinlik taşımamasına rağmen fikir vericidir.

Sosyalizm ve Emek hakkındaki bölümde (ss. 149-150) Marksist (sosyalist) “sermaye” tanımı epey net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu görüşe göre sermaye, özel mülkiyet olarak sahip olunan ve kâr elde etmek amacıyla işe alınan emek yoluyla sağlanan üretken mallardan oluşmaktadır. Ne var ki Sosyalizm ve Sermaye başlıklı bölümde (ss. 157 vd.) sosyalistlerin “sermaye”ye karşı temelsiz düşmanlıkları hakkında konuşurken “tarihi bir kategori” olarak bu sıradışı sosyalist sermaye kavramı unutulmuş ve tartışma açıkça sosyalistlerin “sermaye” düşmanlığının üretim araçlarına düşmanlık anlamına geldiği varsayımı üzerinden ilerletilmiştir. Bu sosyalist sermaye kavramı ile kavramın günümüzdeki yaygın anlamı arasında istikrarlı bir şekilde ayırım yapılamaması, ilgili bölümü bütünüyle hükümsüz kılmaktadır.

Zaman zaman iktisadi tartışmanın tuhaflıkları ortaya çıkmaktadır; Toprağın Kamulaştırılması bölümünden alınmış bir örnek (görünüşe göre halk derslerinden pek de farklı olmayan bir şekilde sürdürülen argümanın bir kısmı)

şöyledir (ss. 216-217): “O hâlde toprak kirasındaki artış ve düşüşler; diğer bütün kiralarda, fiyatların ve değerlerin artışı ve düşüşünden farksız bir şekilde toplumun emeği ile iyi veya makûs talihine bağlıdır. Toplumun bunlara istisnai yaklaşmasına ve toprak mülkiyetini diğer bütün mülkiyetlerden farklı bir şekilde ele almasına izin verebilecek artış tarzlarında veya hareket rotalarında özel veya sıradışı bir şey yoktur (...) Bu ülkedeki toprakların münhasıran, hatta özellikle nemalı bir mülkiyet çeşidi olduğuna, yokluğunun yoksulluğun şartı ve ana nedeni olduğuna, ona sahip olmanın varsıllığın mutlak ve verimli kaynağı olduğuna inanabilen kişi, deneyimle çelişkisini hiçe sayan bir önyargıya olağanüstü bir güçle tutunur. Britanya’da değeri topraktan daha az artan herhangi bir mülkiyet türü var mıdır? Son yirmi yıldır değerinin iki katına çıkmadığı bilinmektedir. Değeri son yirmi yılda kesinlikle azalmıştır.” Toprağın kamulaştırılmasını kazanılmamış kıymet artışı⁶ doktrini temelinde savunmak için bundan daha az inandırıcı veya konuyla daha da alakasız bir argüman hattı izlemek muhtemelen mümkün değildir.

Profesör Flint, Devlet Sosyalizmi ve Hristiyan Sosyalizm ile ilgili tartışmada zamana ayak uydurur, ikisini de hakiki çağdaş sosyalizm kategorisine dâhil etmez. İkinciyle ilgili olarak özetle şöyle der (ss. 440-441): “O hâlde Hristiyanlık ve Sosyalizm, kendilerini Hristiyan Sosyalist olarak nitelendirenlerin hayal ettiği kadar birbiriyle ilintili değildir. Hristiyan Sosyalizm denilen [oluşum] ya sosyalist oldukça Hristiyanlığa aykırı ya da gerçekten ve tam olarak Hristiyan oldukça daima sosyalizme aykırı görülecektir.”

⁶ unearned increment.

Tartışmanın kapsamı kitabın içeriğine dair herhangi bir detaylı inceleme yapmayı olanaksız kılacak türdendir. Kitap, yazarının bilgi deryasına tanıklık ederken aynı zamanda sosyalist hareketle ilgili yazarlara ve olaylara dair kapsamlı bilgi sahibi olduğunu da göstermektedir. Değerlendirme yöntemi vaaz vermekle polemik arasında değişmekte olup konuyu bariz bir şekilde tarafsız sunma çabasına rağmen genelde tek taraflıdır. Tartışmanın tamamında var olan kasıt, kitabın asıl hedefini alt eden bir yorum darlığına neden olmaktadır. Sosyalist pozisyonların art arda muzaffer reddiyesi okunurken söz konusu pozisyonların en güçlü ve en mantıklı biçimleriyle ifade edilmediği ve bu nedenle tartışmanın soru işaretlerini herhangi bir kesinlikle ortadan kaldırmadığı hissedilmektedir. Reddiyeleri (ki fazlasıyla bir reddiye kitabıdır) başlıca sunulan sonuçları kabul edecek düşünce yapısına hâlihazırda sahip olanlar tarafından nihai olarak kabul edilecektir. Başta iktisat bilimi olmak üzere bilimin önemsemek zorunda kalacağı bir kitap olduğu pek söylenemez. Konunun ele alınışında ve yaklaşılan bakış açısında, hatta bizzat hareket nitelenirken kullanılan dikkat çekici özelliklerde bile, tutarsızlık demesek dahi, herhangi bir bütünlük bulunmamaktadır. Bu kitap günümüzden bir nesil önceki akıllı insanların elinde daha faydalı olur, muhtemelen daha anlayışlı bir kabulle karşılanırdı.

Karl Marx'ın *Misère de la Philosophie*¹ ile Enrico Ferri'nin *Socialisme et Science Positive*² Eserlerinin İncelemesi^{3*}

Marx'ın sıradışı iktisadi görüşlerini ilk kez açıkladığı bu yeniden basım, herhangi bir yenilik getirdiği ya da Marx'ın başlarda takındığı tutum bakımından şu anda takipçilerinin hâlihazırda bildiklerine katkıda bulunduğu için değil, üstadın eserlerinin bu okulun dikkatli ve gayretli taraftarlarına hâlâ dinmek bilmeyen bir otoriteyle cazip geldiğinin kanıtı olduğu için dikkate değerdir. Bu münasebetle kitabın (Bernstein ve Kautsky gibi sosyalist dünyada tanınmış kişiler tarafından) Almancaya çevrilerek yakın zamanda (1892) yayımlandığı da belirtilebilir. Bu yeniden basım, Marx'ın şahsi kopyasının kenarlarına yaptığı belli bazı küçük düzeltmelerin eklenmesi dışında, Proudhon'a karşı şiddetli polemik eleştirisini içeren 1847 tarihli özgün kitabın değiştirilmeden yayımlanmış hâlidir. Ayrıca Marx'ın yazdığı üç kısa metin de ekler bölümüne ilave edilmiştir; bunlar 1865 tarihli *Socialdemokrat* (Berlin) dergisinde yeniden basılan

1 *Felsefenin Sefaleti.*

2 *Sosyalizm ve Pozitif Bilim.*

3 *Journal of Political Economy*, Aralık 1896, Cilt. 5, ss. 97-103.

*Türkçe Söyleyen: Devrim Kılıçer.

Proudhon'u kınayan bir mektup; Proudhon'un önerdiği *halk bankası* fikrinin özgün olduğu iddiasını çürütecek olan *Zur Kritik der Politischen Oekonomie*'den (*Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı*) bir parça ile Brüksel Demokratik Derneği'nde serbest ticaret hakkında yaptığı konuşmadır. Bu ilave metinler, yeniden basımın belli ölçüde polemik amacı taşıdığına yönelik Engels tarafından yazılan önsözde yaratılan izlenimi güçlendirmektedir. Önsöz, Marx'ın Rodbertus'a hiçbir şekilde borçlu olmadığına kanıtlanmasının yanı sıra iktisadi tartışmalarla bağlantılı olarak, gerek Marx aleyhinde gerek lehinde, Rodbertus'un özgün olduğu veya başka bir değeri olduğuna ilişkin herhangi bir iddiada bulunabilecek olan herkesin kesin bir dille yalanlanmasına yöneliktir. Engels önsözü 1884'te yazmış olmasına rağmen, Rodbertus'un hayranları ve destekçilerinin yararına, Marx'ın "sosyalistlerin en dürüstü" olan kadim dostunun burada öne sürdüğü belli bazı tipik iddiaları ve ifadeleri yinelemek yersiz olmayabilir. Engels daha sonra Marx'ın *Kapital*'inin dördüncü baskısına yazdığı önsözde⁴, Marx ile Rodbertus arasındaki ilişkiyle ilgili olarak ileride yapacağı tartışmanın ayrıntılarına değindikten sonra şunları söylemektedir:

Burada şunu söylemek yeterli olacaktır; Rodbertus, Marx'ı kendisini "yağmalamak" ve "*Kapital*"de kaynak göstermeksizin büyük ölçüde" *Zur Erkenntniss* ve başka eserlerinden "yararlanmak"la suçladığında kendisini iftiraya sürüklemiştir ki bu da yalnızca kıymeti bilinmemiş bir dehadan doğal olarak beklenen bir huysuzluk ve Prusya dışında olan bitene dair şaşırtıcı bir cehaletle, özellik-

4 Derleyen Notu: Veblen'in burada referans verdiği önsöz, Engels'in *Kapital* Cilt II'ye yazdığı önsözdür.

le de iktisadi ve sosyalist literatüre dair cehaletiyle açıklanabilir. Marx ne bu şikâyetlerden ne de Rodbertus'un yukarıda anılan eserinden haberdardır; Rodbertus'la üç *Sozialen Briefe* ötesinde herhangi bir tanışıklığı olmamıştır ki bunlardan bile 1858 veya 1859 öncesinde kesinlikle haberdar değildir.

Fransızca baskısı da yapılan Profesör Ferri'nin çalışması Marx'inkinden daha az övgüye değer değildir. Özlü alt başlıkta geçen isimlerin bir araya getirilmesi ("Darwin, Spencer, Marx") bile Marx'ın eserlerinin ve bilimdeki yerinin kıymetini takdir eden bir tartışma yapılacağına dair yeterli teminatı vermektedir. Tanınmış İtalyan kriminolog, bilimsel sosyalizmin ilkelerine bağlılığına kaçamak yapmadan teslim olmakta, bu dogmanın genel özellikleri itibarıyla, Darwin'in isminin biyolojik bilimlerde bir slogan işlevi gördüğü, gelişim teorisini sosyal bilimler cephesinden tamamladığı iddialarının haklılığını ortaya serme iddiasıyla yola koyulmaktadır.

Kitabın I. Bölümünün (ss. 13-85) büyük kısmı Profesör Ferri'nin evrim teorisi gerekçe gösterilerek sosyalizme karşı öne sürülen üç temel itiraz olarak değerlendirdiği hususların çürütülmesinden oluşmaktadır. Darwinizm ile sosyalizm arasında var olduğu iddia edilen bu üç çelişki şunlardır: (a) Sosyalizm bireylerin eşitliğini emrederken, evrimsel süreç devamlı bireyler arasındaki eşitsizliğe vurgu yapar ki bu da tek başına türlerin veya tiplerin selektif adaptasyonu üzerinden hareket etmeye yetmektedir; (b) sosyalizm bütün bireylerin hayatın rahatlığı ve bolluğu içinde hayatta kalmasını emrederken, Darwinizm (terimi kitabın diğer bölümlerinde olduğu gibi burada da yaygın anlamıyla kullanarak)

bireylerin büyük çoğunluğunun var olma mücadelesi içinde yok olmasını emretmektedir; (c) varoluş mücadelesi uygun olmayanların giderek elenmesi ile üstün bireylerin hayatta kalmasını güvence altına alarak bu şekilde türlerin veya tipin gelişmesini sürdürmek üzere görev üstlenen seçili azınlığın giderek iyileşmesi⁵ sonucunu doğururken, sosyalizm herkese eşit hayat şansı tanıyarak birey kümelerini, “uygun” olanların üstün becerilerinin hiçbir anlamı kalmadığı mutlak yatay demokratik aynılık seviyesine indirgemektedir.

Haeckel sosyalizme yöneltilen bu itirazlar içinde bugüne dek ortaya çıkan en yetkin ve en etkili sözcü olarak görülmektedir; Darwinizmin muazzam Alman havarisinin doğal seleksiyon savunusunun çelimsiz çeşitlemeleri olarak görülen başka ve sonradan yeniden dile getirilen açıklamaların sayısı hiçbir şekilde azımsanamaz. Öne sürülen çelişkiler bir ölçüde ayrıntılarıyla incelenmiş olup, insan evrimi ve bu verilerden elde edilecek çıkarımların formülasyonu meselesiyle ilgili verilerin sıralanması amacıyla olandan bir bakıma daha yüksek sesle olmasına rağmen, evrim biliminin öğretileriyle Marksizmin sözcülerinin ortaya attığı devrimsel evrim tarifi arasında tam anlamıyla bir örtüşme olduğunu iddia eden sosyalist bakış açısı özetlenerek etkili bir şekilde yeniden ifade edilmiştir. İncelenen üç çelişki, sosyalizmin bilimsel savunucularının genelde yaptığından daha ikna edici bir şekilde şunları göstererek bertaraf edilmiştir: (a) sosyalist tasarının emrettiği bireylerin eşitliği, bir işlev veya hayatın ayrıntılarının kimliğinden ziyade fırsat eşitliğidir; (b) varoluş mücadelesi sosyal evrim alanında uygulandığı şekliyle gruptaki bireyler arasında à *outrance* [had safha-

⁵ amelioration.

da] gelişen rekabetten ziyade gruplarla kurumlar arasındaki mücadeledir ve bu mücadele yalnızca gruptaki bireyler arasındaki geniş kapsamlı grup dayanışması ve işbirliği temelinde sürdürüldüğü sürece toplumsal olarak arzu edilebilir sonuçlar doğurabilir; toplumdaki bireylerin toplumsal amacın gerçekleştirilmesi için elverişli olmaları yönünde rekabete dayalı gelişmeleri ve daha dolu, daha hakiki bir insan hayatı için “normal” ortam, yalnızca maddi rekabetle geçen bir hayatın para peşindeki dertlerinden –eşit olmasa bile- yetkin ve adil bir dokunulmazlıkla sağlanır. Bağlantılı insan hayatının şartlarını en iyi karşılayacak insan tipinin gelişimini ve tespitini yalnızca böyle bir çevrede arayabiliriz. Bir başka deyişle, maddi eşitlik ve dayanışma şartına ne kadar yaklaşılsa, kolektif hayatın amaçları açısından en verimli olan anlamında, “en uygun” olanın hayatta kalması ihtimali o kadar yüksek olur. Bu da bizi sosyalist tasarıyla Darwinizm arasında bulunduğu iddia edilen üçüncü çelişkinin, yani maddi mücadelenin ortadan kaldırılmasının en uygun bireylerin selektif olarak hayatta kalmasına yönelik evrimsel unsuru ortadan kaldıracağı değerlendirmesine getirmektedir. Darwin ve Darwinistler tarafından kullanıldığı şekliyle “en uygun olanın hayatta kalması” ifadesi, ancak (c) “en uygun” terimine tamamen gayrimeşru bir teleolojik anlam eklenmesi hâlinde toplumun arzu ettiği bireylerin hayatta kalması anlamına getirilebilir. Dolayısıyla bütün bu itiraz, teleolojik önyargılar üzerinden ilerleyen bir sofizmdir –bu da Darwin öncesi çağların metafizik spekülasyonlarının zihinsel yapı taşlarına ait bir kavramın günümüz tartışmalarında hayatta kalmasıdır. Denen o ki bilinen olguların akla uygun bir şekilde incelenmesi, rekabete dayalı mevcut

sistemin doğal seleksiyon süreci yoluyla hiçbir şekilde aynı olumlu sonuçları doğurmayacağını göstermektedir. “Çağdaş uygar dünyada doğal seleksiyon eyleminin askeri seleksiyon varlığı, evlilik seleksiyonu ve özellikle de iktisadi seleksiyon tarafından bozulduğu iyi bilinmektedir” (s. 49). Profesör Ferri burada Broca'nın ortaya attığı ve daha yakın zamanlarda Lapouge, Ammon ve Loria tarafından daha yekpare ve etkili bir şekilde geliştirilen tiplerin “toplumsal seleksiyonu” teorisini son derece kısa ve öz bir şekilde geliştirerek sosyalist bir açıklama hâline getirmektedir. Sosyalist tasarı, yalnızca böyle bir maddi rekabet eşitliğinin gücünün yettiği “normal ortamda” “tercih” unsurunun eyleme geçme şansı olduğunu ve zaferi “en normal bireylere” ve tiplere vereceğini öngörmektedir.

Varoluş mücadelesi, dolayısıyla selektif adaptasyon olgusu, hayat sürecinin ayrılmaz bir gerçeğidir ve dolayısıyla insan hayatının da ayrılmaz bir parçasıdır ancak kapsamı değişmeden kalırken toplumun hayatında kendisini ifade ettiği biçimler kolektif hayatın gelişimi ilerledikçe değişir. Mücadelenin toplumun geçmişteki büyümesi esnasında çektiği en çarpıcı genel değişiklik ve günümüzdeki tartışmaları doğrudan doğruyla ilgilendiren özelliği, bu varoluş mücadelesinin batı kültürü cemaatlerinde eşitlik mücadelesine dönüşümünde görülmektedir.

Bu tarihi gelişme döneminde ilk olarak Greko-Latin toplumu medeni eşitlik mücadelesi yürütmüş (köleliğin kaldırılması); bu mücadele zaferle sonuçlanmış ancak orada durmamıştır zira hayat ve mücadele farklı sözcüklerle ifade edilen aynı olgulardır; Orta Çağ'da toplum dini eşitlik mücadelesi vermiş, başarılı olmuş ancak orada

durmamıştır; geçtiğimiz yüzyılın sonlarında mücadele siyasi eşitlik için verilmiştir. Peki toplum şimdi duraklama dönemine girip mevcut aşamasında ilerlemeden kalacak mıdır? Günümüzde toplumun mücadelesi iktisadi eşitlik içindir; mutlak bir maddi eşitlik için değil, yukarıda bahsettiğim daha nihai türden bir eşitlik için. Üstelik her şey bize, bu zafer elde edildiğinde sırasıyla yerini ilerideki mücadelelere, bizden sonra gelecek nesiller içindeki yeni ideallere bırakması gerektiğini matematiksel bir kesinlikle anlatmaktadır (ss. 37-38).

Bu eşitlik mücadelesi, belirli bir toplumda başka herhangi bir ifade için de belli bir ölçüde doğru olduğu gibi, sınıflararası mücadele biçimini almaktadır ki olması gereken de budur. Dolayısıyla dayanışma ve işbirliği temelinde bir varoluş mücadelesidir. Bu kültürel evrim kanunun, “bu muazzam düşünce”nin keşfi, Marx’a “Darwin’in biyolojide, Spencer’ın doğa felsefesinde işgal ettiği yeri sosyolojide kazandıran” “ölümsüz zaferidir” (s. 71).

Profesör Ferri’ye göre sosyalizm elbette ateisttir ancak sosyalist reformun şartı olarak bu dinsizlik meselesinde gidişatın etkili bir şekilde kendi icabına bakacağına tamamen ikna olduğu için Roma Katolik kilisesinin yarı-sosyalist gayretlerinin yanısıra dini örgütlerin düşmanlığını azami bir kayıtsızlıkla karşılamaktadır. İnsanlığın eğitimi için teist mezheplerden hiçbir düşüncenin uzaklaştırılması gerekmez zira mezhepler bütünüyle teist içerikleriyle evrim biliminin ana pozisyonları ne kadar hızlı kabul görürse insanın düşünce alışkanlıklarından o kadar hızlı silineceklerdir. Erfurt programı bildirgesinden çıkarılacak anlam, dinin kişisel bir mesele olduğu, sosyalist propagandanın bununla ilgilenme-

yeceğidir. Eğitim –çağdaş bilimin görüşleri ve bakış açısına aşinalık- inançları yok edecektir; dolayısıyla sosyalist propagandanın onları silmek için kafa yormasına gerek yoktur (ss. 56-63).

Keza –sanayi toplumunun cumhuriyetçi hatlarda yenisinden organizasyonundan başka bir şey olmadığı için- sosyalizmin tasarısı temelde ve ister istemez cumhuriyetçi olmasına rağmen sosyalizasyonuna hazırlık adımı olarak toplumun cumhuriyetçileştirilmesi görevi şüphesiz burjuva liberalizmine bırakılabilir ki bunun da mantıksal neticesi olarak mutlaka böyle bir sonuç doğurması gerekir.

Büyük İtalyan kriminolog yeri gelmişken -kitabın ana fikriyle bütün yönleriyle ilişkisi olmasa da genel bir tartışma olarak yaklaşık yirmi beş sayfaya yayılarak- Sosyoloji ve Politik Ekonomi araştırmacılarının kibarca kulağını çekmektedir. Bu tartışmanın başlığı (kitabın III. Bölümü) “Sosyoloji ve Sosyalizm”dir, bu bölümü oluşturan iki kısım ise Sosyolojinin Kısırlığı ve Darwin ile Spencer’ın Tamamlayıcısı Marx başlıklarını taşımaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl bilimsel düşünce tarihindeki en ilginç olgulardan biri şudur: Darwinizm ile Spencercü evrimciliğin biçimlendirdiği bilimdeki derin devrim; fizik, biyoloji hatta fizyoloji bilimlerindeki bütün bölümlerin ilerlemesini sağlamış ve onlara yeni bir gençlik kazandırmışken, aynı devrim sosyal bilimler alanına ulaştığında Politik Ekonominin ortodoksi havuzundaki durgun suların yüzeyinde neredeyse bir dalgacık bile yaratmamıştır.

Auguste Comte’un (...) yeni bir bilim yaratma girişiminde bulunduğu doğrudur; insan toplumunun doğal tarihiy-

le bağlantılı olarak ampirik yöntem tarafından yeni bir görkemli bilim yapısının şanlı bir şekilde tamamlanması niyetini taşımaktadır (s. 145).

Toplumsal organizmayla ilgilenen bilimin betimsel veya “anatomik” dallarında bazı önemli çalışmaların yapıldığını kabul etmek gerekir ancak söylenen her şeyden sonra, yazarın kendi özel Suç Sosyolojisi bölümü haricinde, bugüne kadar elde edilen sonuçların son derece yetersiz olduğunun kabul edilmesi de gerekir.

Tartışma güncel siyasi ve toplumsal meselelerle temas ettiği anda bir çeşit hipnotik uyuklama yeni Sosyoloji bilimini ele geçirir; sosyologlara siyasetin yanısıra kamu iktisadı meselelerinde hevesleri veya eğilimleri neyi emrediyorsa muhafazakâr veya radikal olarak devam etmelerine izin verdiği kısır ve renksiz genellemelerin tarafında bir kararsızlık hâlinde takılır kalır (s. 146).

Bu tuhaf fenomenin sırrı yalnızca Malagodi’nin işaret ettiği gibi bilimin hâlâ bilimsel analiz döneminde olduğu ve henüz sentez dönemine erişmemiş olduğunda değil, daha özel olarak şunda yatmaktadır: Darwinizm ve bilimsel evrimciliğin mantıksal çıkarımları insan toplumu araştırmalarına uygulandığında hedefini şaşırmadan sosyalizme çıkmaktadır (s. 147).

Profesör Ferri bilimin içinde bulunduğu bu vahim duruma çare olarak sosyoloji ve iktisat çalışanlara kendi argümanlarının mantıksal sonuçlarını kabul etmek için gerekli olan cesareti bulmaya çalışmalarını salık vermektedir. Bilimsel yöntem içinse yegâne yetkin rehber olarak Karl Marx’a başvurmaları açıkça tavsiye edilmektedir. Marksist

Materyalist Tarih Teorisi ve Sınıf Mücadelesi Teorisi, Emek Değer Teorisi ile birlikte, Sosyoloji ve Politik Ekonomiye eğer Darwin sonrası çağda modern bilim olarak yerlerini almak istiyorlarsa izlemeleri gereken yolu göstermektedir.

Richard Calwer'in *Einführung in den Socialismus*¹ Eserinin İncelemesi^{2*}

Sosyalist biri tarafından kaleme alınmış ve öncelikli olarak sosyalist inanç yanlıları için yönerge niteliğinde olan bir sosyalizme giriş kitabı literatür açısından hiç de yeni sayılmaz, ancak ele aldığı konuyu, bütün yönlerini hesaba katarak bu kitap kadar kabul edilebilir ve etkili bir şekilde takdim eden girişimlerin sayısı azdır. Kitabın asıl amacı, Almanya'daki sosyalist hareketin daha büyük ve geniş çaplı hedefleri doğrultusunda etkin bir şekilde işbirliğine gidilmesi önünde engel teşkil etmeye başlayan küçük kişisel ve yerel çıkar ruhuna karşı mücadele etmektir. Ve anlaşılması güç bir çalışma da değildir. Sosyalist hareketin anlamını ve trendini, hiçbir itiraza mahal bırakmayacak şekilde açıklayarak amacına ulaşmıştır.

Yazarın bir Marksist olduğunu söylemeye gerek yok, ancak yazarın Marksizmi fazlasıyla modernize, yumuşatılmış ve uzlaştırıcı türden bir Marksizm. Bu bir iktisadi evrim, daha doğrusu esas olarak iktisadi temele sahip bir toplumsal evrim doktrindir, ancak “materyalist tarih teorisi”nin, hâlâ temel öncül olmayı sürdürse de, adım başı rahatsız edi-

1 *Sosyalizme Giriş*.

2 *Journal of Political Economy*, Mart 1897, Cilt. 5, ss. 270-72.

*Türkçe Söyleyen: Hüsnü Bilir.

ci bir şekilde öne çıkmadığı bir doktrin. Yıkıcı reform yöntemine dair hiçbir imâ ve devrimci önlemlere ilişkin hiçbir bir vurgu içermiyor. Endüstriyel evrimin, endüstrinin sosyalizasyonunu gün be gün gözle görülür bir şekilde ilerleteceği söyleniyor. Ve bu sadece belli noktalarda –sosyalist yazarların sosyalizme yaklaştığının kanıtı olarak gösterme alışkanlığında oldukları öne çıkan belli özelliklerde- olmayacak, endüstrinin, pek çok sosyalist hocanın şimdiye dek “geri kalmış” endüstri olarak memnuniyetle görmezden geldiği ve ivedi sosyalizasyon projesinde biraz tereddütle yer verdiği tarım da dâhil olmak üzere tüm dallarında gerçekleşecektir. Bay Calwer'in günlük olayları bu tezi desteklemek üzere ustalıkla kullanmasının karakteristik bir örneği (s. 71), endüstriyel yöntemlerin ve endüstriyel ürünlerin üretim ve tüketiminin boyutunun ve çeşitliliğinin istatistiksel olarak saptanmasının, endüstrinin bu dallarının olası kolektif kontrolünün kolaylaşmasına katkıda bulunduğuna işaret etmesidir. Dolayısıyla, tröst ve kartellerin kontrolü altındaki endüstrinin yalnızca kolektif örgütlenmesi değil, aynı zamanda ticaret gazeteleri ve uygulamalı iktisat öğrencileri tarafından yapılan her türlü piyasa ve endüstriyel durum propagandası da sosyalist hareketin hizmetindedir.

Ancak endüstrinin evriminin, endüstrinin hızlı ve kaçınılmaz sosyalizasyonunu güvence altına aldığı iddia edilirken, bu mekanik olaylar ve teknolojik vakalar sosyalist cumhuriyetin gerektirdiği kurumların gelişmesi için kendiliğinden veya anında bir zemin teşkil etmez. Toplum kurumları, ister sosyalist olsun isterse başka türlü, psikolojik temellere dayanır. Maddi durum, endüstrinin ve sanatların hali metaryalist tarih teorisine uygun olarak kurumların ge-

İşmesini belirleyebilir, ancak çevrenin, endüstriyel organizasyonun ve yöntemlerin maddi koşulları, yalnızca bireylerin alışlagelmiş bakış açısını etkilemesi halinde kurumların gelişmesini ve toplumsal yapıyı kontrol eder. Sosyalist yenden yapılanma güdüsünü sağlayacak olan psikolojik faktör, tamamen modern terimlerle ifade edilir. Devrimi gerçekleştirecek olan modern emekçinin hoşnutsuzluğu, artık sakın bir metanet, tarafsız bir muhakemenin sonucu olarak ifade edilmez. Bu itici güdünün sadece bir duygu olduğu ve bu duygunun da kıskançlık duygusuyla yakından akraba olduğu açık bir şekilde kabul edilir ve bu duygunun kökeni, esas olarak, emekçilerin payı ile varlıklı sınıfların payının haksız kıyaslanmasıdır (ss. 138-42, 159, 163). Kati gerçek, emekçilerin toplumsal konum açısından işverenlere kıyasla daha hoşnutsuz olduklarıdır. Mutlak anlamda ölçülen maddi konfor konusundaki ilerlemeler oldukça kısıtlıdır. “Emekçiği iyi bir şekilde besleyebilirsin, düzgün bir şekilde giydirebilirsin, mütevazı bir konutta yaşamasını sağlayabilirsin, kısacası varlıklı insanların evcil hayvanlarına baktıkları gibi bakabilirsin –yine de emekçinin, yaşamındaki yerinin ona iyi bir yaşam sürmesine müsaade etmeyen olay ve koşullar tarafından belirlendiği gerçeğini göz ardı edecek kadar aklını çelemezsin” (s. 139).

Sosyalist hareketin amacı ve yöntemleri, özünde radikal bir karaktere sahip olduğu konusunda şüpheye yer bırakmasa da, ılımlı ve uzlaştırıcı bir biçimde açıklanmıştır (Üçüncü Bölüm). Her türlü şiddete karşı çıkmakta ve hatta bir sosyalistin barışçıl ve meşru önlemler olarak nitelendireceği grev ve boykot gibi önlemlerin serbest bir şekilde kullanılmasına karşı da bir uyarıda bulunmaktadır. “Sosyalizm

aslında farklı çıkarlar arasındaki mücadelenin barışçıl bir gelişimidir (...) ve sosyalistler azınlık olarak kaldıkları ve endüstriyel durum sosyalist rejim için olgunlaşmadığı sürece, sosyalistler –gönüllü veya gönülsüz olarak- çoğunluğa –gücü elinde tutanlara- boyun eğecektir. Ancak çoğunluğun sosyalist tarafa geçeceği zaman yaklaşıyor, işte o zaman, azınlık konumuna düşecek olan yönetici sınıf olacaktır -ulusun yaşantısının rahat bir şekilde devam etmesine müsaade edecek kadar bilge ve dirayetli olsunlar ya da olmasınlar” (ss. 218-219). Avrupalı ülkelerin militarizmi, sosyalist evrimle bağdaşmaz olduğu gerekçesiyle yerilir; ancak böylesi bir savaştan şikâyet edildiği için değil, savaşın ve silahlanmanın bir ulusu endüstriyel açıdan zayıflattığı ve endüstriyel evrim sürecini aksattığı için yerilir. “Gelecekteki durum” ile ilgili hiçbir spekülasyona izin verilmezken, belli kurumların olası geleceği ve bu kurumlara yönelik sosyalist tutum konusunda bazı çıkarımlar yapılır. Örneğin sosyalizmin din konusunda tamamen tarafsız bir konum benimsediği söylenir (ss. 203-4), ancak bu ifade, kilisenin ve inançların sosyalizme yabancı olduğu ve sosyalizmle bağdaştırılamayacakları şeklindeki aşikâr bir kanıyla birlikte dile getirilir. Benzer şekilde, sosyalizm, uluslararası olsa da, vatansever karşıtlığı demek değildir, Alman sosyalizminin vatanseverliği kendi hatasından ziyade hükümetin hatası nedeniyle uygulanamamıştır. Aileyle ilgili çok fazla bir şey söylenmez, ancak geleneksel aile yapısının, işçi sınıfları söz konusu olduğunda çoktan modasının geçtiği açıkça ima edilir. Günümüzde yasalarla tasdik edilen evlilik ilişkilerinin, şimdilik ve belirsiz bir süre için varlıklı sınıflar açısından en uygun biçim olduğu ve olacağı kabul edilir.

Antonio Labriola'nın *Essais sur la Conception Matérialiste de l'histoire*¹ Eserinin İncelemesi^{2*}

Bu iki denemeden ilki (*En memoire du Manifeste du parti communiste –Komünist Parti Manifestosu Anısına-*), kitabın başlığındaki ifadenin, yazarı açısından ne anlama geldiğine dikkat çekmektedir. Temel Marksist önerme, endüstriyel sürecin gerekliliklerinin, toplum hayatının diğer tüm yönlerinin –toplumsal, politik ve entelektüel- özelliklerini belirlediğini ifade eder. Meşhur *Manifesto*'nun anlatmak istediği şey, sosyalist bakış açısını yansıtan bu ilke ışığında okunmalıdır. *Manifesto*'nun geri kalan kısmı, hatta sınıf mücadelesi ve Marksist artı-değer teorisi bile, aslında teorinin gelişimi büyük ölçüde doğru olsa da, kıyaslamalı olarak nihai ve kesin değildir. Bu “materyalist kavrayış”ın görevi, toplumsal yaşam ve toplumsal yapıya dair çalışmada yol gösterici ilke (*Leitfaden*) olmaktır. Söz konusu iktisadi gereklilikler, tüm insan kurumlarının uygun bir şekilde adapte olup olmadıklarının –ki bu adaptasyon, iktisadi açıdan uygun olmayanların selektif tasfiyesi süreciyle gerçekleşir- nihai olarak test edilmesini sağlarlar. Aynı zamanda, etkilerini gösterdikleri

1 *Materyalist Tarih Anlayışı Üzerine Denemeler*.

2 *Journal of Political Economy*, Haziran 1897, Cilt. 5, ss. 390-91.

*Türkçe Söyleyen: Hüsnü Bilir.

endüstriyel süreç aracılığıyla, düşünce ve bilimin gelişimini de belirlerler; materyalist kavrayışın kendisi de, dolaylı olarak, endüstriyel sürecin bir ürünüdür.

İkinci deneme (*Le materialisme historique –Tarihsel Materyalizm*) ise bu önermeyi genişletir ve daha detaylı bir şekilde açıklar. Okuru bunaltacak kadar örnek vererek şu hususu tekrar tekrar vurgular: “Endüstrinin gelişim koşulları ve uygulama alanları veri alındığında, toplumun iktisadi yapısı (...) öncelikle ve doğrudan bir şekilde, toplum üyelerinin hem pratik faaliyetlerinin geri kalan kısmını, hem de bu faaliyetlerin çeşitliliğini belirleyecektir, ki bu faaliyet çeşitliliği bizim tarih olarak adlandırdığımız süreç aracılığıyla yaratılmaktadır –diğer bir ifadeyle, sınıfların oluşumu, sınıfsal anlaşmazlıklar, sınıf çatışmaları ve sınıfların aşınması (...) Toplumun iktisadi yapısı, ikincil ve dolaylı olarak, büyük ölçüde, sanatta, dinde ve bilimde düşünceyi ve muhayyileyi meşgul eden nesneleri de belirleme eğilimindedir” (s. 239).

Kitap bu tezi dikkate değer bir şekilde sunar. Bununla birlikte söz konusu tezin özgün bir sunum olduğu ya da iktisadi spekülasyonda yeni bir başlangıç noktası teşkil ettiği söylenemez, aksine sosyalist yazarların günümüzdeki teorik konumlarının tipik bir örneğidir. Sosyalistler arasındaki teorik yazarlar ve bu denli aşıkâr olmayan popüler tartışmalar açısından sosyalist iktisat, artık, zamanında propagandaya her daim hizmet eden emek-değer dogması etrafında dönmemektedir. Sınıf mücadelesi dogması da bir zamanlar olduğu gibi tereddütsüz bir şekilde başvurulmuş bir kaynak değildir artık -en katı Marksistler arasında bile. Bu doktrinler ve bunların farklı kolları, iktisadi faaliyetlerin ve ikti-

sadi faaliyetlerden beslenen alışkanlıkların, iktisadi olanın dışında başka yönlerde şeylere alışıl原因 gelen bakış açısını ve faaliyetleri belirlediğini söyleyen bir sosyal yapının evrimi kavrayışının çok da ötesine geçmeyen materyalist kavrayış yorumundan bir bakıma ayrılır. Ve bu gelişim sürecinde sosyalistler, materyalist kavrayışı benimseyen çok sayıdaki iktisatçıya –sayıları da hızla artmaktadır- yakın bir konum alırlar, ya da pek çoğu, sosyalist akıl hocaları tarafından onaylanan tür ve başlık ya da onlar tarafından seçilen tanımlama altında kabul etseler de etmeseler de, uygun bir şekilde Darwinizme yakınlaşırlar. Bu yeni evrimci ya da sosyalist harekete mensup iktisatçılar hiçbir yerde Profesör Labriola'nın ülkesindeki kadar çok sayıda değildir veya daha olumlu karşılanmamaktadır.

Max Lorenz'in *Die Marxistische Socialdemokratie*¹ Eserinin İncelemesi^{2*}

Marksist öğretinin hem günümüz, hem de gelecek açısından bana göre kesinlikle önemli iki özelliği bulunmaktadır: aşevi ve yoksullara yardım şeklindeki kayıtsız bir hayırseverlik gösterişine mahal vermeyen, ancak zorlama ve mücadele konusunda kültürel gelişimin her aşamasına karşı konulmaz bir biçimde sirayet etmiş olan baskın bir ilke olarak kendini gösteren toplum kavramına yapılan vurgu –bu ilk özelliştir; ikincisi ise Marx'ın toplumun evrimi sürecinde maddi veya iktisadi eylem olarak adlandırılan ile spiritüel eylem olarak adlandırılan arasındaki bağlantıya yaptığı vurgu (...) Doğru, Marx bu iki noktanın önemini ve etkisini abartmıştır, çünkü zamanının koşulları, diğer çalışmalar gibi onun çalışmasını da koşullandırmıştır. Marx bu iki konuyu da, kendisinden öncekilerin ve çağdaşlarının –ve şimdiye kadar da hiç kimsenin- aydınlatamadığı kadar aydınlatmıştır ve insanlığın büyüklüğünün en seçkin örneklerinden biridir (ss. viii-ix).

Yine de şu noktaya dikkat çekilmelidir: Sıklıkla Marksist

1 *Marksist Sosyal Demokrasi*.

2 *Journal of Political Economy*, Aralık 1897, Cilt.6, ss. 136-137.

*Türkçe Söyleyen: Hüsnü Bilir.

doktrinin tözünün emek-değer teorisi ve artı-değer olduğu ve Marx'ın komünist taleplerine, komünizmin gerçekleşmesi için gerekli olduğu farz edilen adalet veya ahlak ilkesi temelinde, doğrudan artı-değer teorisinden yola çıkarak ulaştığı varsayılmaktadır (...) Ancak Engels, gerek kendisi gerekse Marx açısından, "Ahlakın İktisada bu şekilde uygulanması"-na karşı çıkmaktadır (...) Marx'a göre gerçekleşecek olan şey, eşitlik ya da ahlak uğruna gerçekleşmeyecektir, sosyal evrimin nedensel ve tarihsel olarak gerekli bir aşaması olarak gerçekleşecektir. O halde konu Marx'ın kavrayışındaki bu nedensellik, tarihsel zorunluluğunun karakteriyle ilgilidir. Dolayısıyla öncelikle "Materyalist Tarih Anlayışı" olarak adlandırılan açıklanmaya çalışılmalıdır (ss. xi-xii).

Yazar, bunun üstüne, oldukça saygılı bir üslupla, kitabın ilk dört bölümünü (73 sayfa) kapsayan bir materyalist anlayış tartışmasına girer. Materyalist anlayış ile bireyci anlayış –sözde tarihçilerin bütün yazılarına hâkim olan anlayış- arasındaki karşıtlık üzerinde ısrarla durur. Birkaç istisna ve felsefi yetersizliklere ilişkin birtakım eleştirilerin ardından Marksist teoride, düzeltilemez değilse de ciddi bir hata olduğu görüşüne ulaşır (s. 50). Materyalist tarih yorumu, toplumsal gelişimin –iktisadi yapı ile iktisadi işlev arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan sınıf mücadelesiyle- nasıl gerçekleştiğini gösterirken, bu süreçte etkili olan gücün ne olduğu konusuna hiç değinmez. İnsan koşulların bir ürünü olarak ele alındığı için, daha iyi bir uyum için insanın göstereceği basiret ve çabanın bu tür bir güç yaratacağı yadsınır. Bu hata, yazarın ellerinde, insan doğasına ve insanın toplumsal gelişimdeki yerine dair hatalı bir kavrayışa dönüşür. Materyalist teori insanı sadece toplumsal bir varlık olarak

kavrar ve insanı toplumsal yasaların ve değişimlerin iletilmesi ve ifade edilmesi sürecinde sadece bir aracı olarak ele alır; oysa insan aynı zamanda kendi hayatını yaşayan bir bireydir de. Böylelikle yalnızca materyalist teorinin zaafı gösterilmez, aynı zamanda söz konusu hatanın giderilmesinin yollarına da işaret edilir. İşaret edilen bu düzeltmeyle birlikte toplumsal ve iktisadi değişim yöntemine ilişkin bir teori olmaktan çıkar ve yaşamın temel gelişimi olarak değerlendirilen bir toplumsal süreç teorisi haline de gelir.

Marx ve Engels'in materyalist teorisinin bir ifadesi olarak Marksist Sosyalizm İkinci Bölüm'de ele alınır ve detaylı bir şekilde incelenir. Üçüncü Bölüm, gelişimin sonuçları konusunda sosyalistlerin amaçlarının ve görüşlerinin bir eleştirisini sunar. Yazar sosyalistlerin ulaştıkları aşırı sonuçlara –devletin ve ailenin çözülmesi, dinin ortadan kalkması vb.-, sahip oldukları ilkelerin tek taraflı ve keyfi bir şekilde sınırlı uygulanmasıyla ulaşıldıkları kararına varır. Materyalist argümanı kabul eder ve sosyalist milenyumun bir saçmalığa, en azından kendi memnuniyetine, indirgeyerek mantıksal sonuçlara ulaşır. Sosyal demokrasinin ellerinde, Marx'ın öğretileri gelişemeyen ve gelişip büyüyen bir politik ve toplumsal hayatın pratik gerekliliklerini karşılayamayan bir sistem ve inanç haline gelir. Marx'ın çalışması büyük ve verimli iken, “Marksizm sadece bir bölümdür.”

Thorstein Bunde Veblen

Karl Marx'ın Sosyalist İktisadi ve Sosyalizm Üzerine Metinler

Veblen'in evrimsel sosyal teorisi, sosyal bilimler alanının şüphesiz en önemli ve müstesna teorilerinden biridir. Muazzam bir bilgi birikiminin ve özgün bir bakış açısının ürünü olan bu teori, sosyal ilişki ve süreçleri sosyal bilimlerin "anaakım" teorilerinden oldukça farklı değerlendirir. Ufuk açıcıdır.

Veblen'in teorisine ilişkin söylediklerimiz ve çok daha fazlası elbette Marx'ın devrim yaratan teorisi için geçerlidir. Marx'ın teorisi, sosyal bilimler alanında ve toplumsal yaşamda başka hiçbir teoriyle kıyaslanamayacak kadar etkili olmuştur.

Bu derlemede, Veblen ve Marx'ın teorik bakış açılarının karşılaştırmalı değerlendirmesini ve bunların olası etkileşimlerini mümkün kılan metinler vardır. Bununla birlikte derleme sadece bu metinlerden oluşmaz. Veblen'in sosyalizm düşüncesini değerlendirdiği metinler de bu derlemede yer almaktadır.

Derlemenin Veblen, Marx ve sosyalizme ilişkin Türkiye'deki akademik ve/veya politik alanda yapılan tartışmalara önemli katkılar sunmasını umarız.

ISBN 978-6059436533

9 786059 436533

/heretikyayın

